

1

**Millî Mücadele
Döneminde
Edirne**

**Edirne
During
the National Struggle**

Nurten Çetin

Millî Mücadele Döneminde Edirne

*Nurten Çetin**

Özet

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan kapısı Edirne, sahip olduğu jeopolitik konum itibarıyla birçok devletin ilgi alanına girdi. 19. yüzyılda iki defa Rus, 20. yüzyılda Bulgar, ardından Yunan işgaline uğradı. I. Dünya Savaşı sonrasında Trakya üzerinde yeniden beliren tehlikeli durum üzerine Edirne'nin ileri gelenleri bir araya gelerek Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. Bölgede verilen mücadelenin sivil ayağı bu cemiyet tarafından yürütülürken, askeri ayağını Cafer Tayyar Paşa komutasındaki 1. Kolordu yürüttü. Cemiyetin yayın organı *Trakya Paşaeli* gazetesi sivillerin sesini duyurmada önemli rol oynadı. Her iki kanat Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu'da başlatılan Millî Hareket ile irtibatta oldular. Cemiyetin İstanbul hükûmetinden destek sağlama girişimleri ise sonuçsuz kaldı. İstanbul'un resmen işgali Trakya'nın Anadolu ile bağlantısını kopardı. Cemiyet tüm Trakya'yı Yunanistan'a bırakan San Remo Konferansı kararlarına (18-26 Nisan 1920) karşı silahlı direniş kararı aldı. Trakya'da Yunan taarruzuna karşı yapılan savunma ancak bir hafta kadar sürdü. Kolordu ve cemiyet üyelerinden bazıları Bulgaristan'a gidip silahlı ve sivil direnişlerini sürdürerek Anadolu'ya destek olmaya çalıştılar. Edirne 25 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi. Yunan işgal idaresi altında Edirne halkı çok zor günler yaşadı. Günlük hayat alt üst olurken, Edirne bir Yunan şehri haline getirilmeye çalışıldı. Yunanlıların Trakya'yı tahliyesi Mudanya Mütarekesi ile başladı. Lozan Antlaşması ile Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasıyla Trakya'nın Türkiye'ye devir ve teslimi süreci tamamlandı.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Edirne, Trakya Paşaeli Cemiyeti, Yunanistan, Trakya

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, nurtencetin[at]trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5428-2539

Edirne During the National Struggle

Abstract

Edirne that was the gateway of the Ottoman Empire opening to Europe, has been in the interest of many states due to its geopolitical location. It was occupied twice over by the Russian in the 19th century, and by the Bulgarian and then the Greek in the 20th century. Upon the dangerous situation that reappeared in Thrace after World War I, the notables of Edirne came together and established the Trakya Pasaeli Association for Defence of National Rights. While the civil branch of the struggle in the region was carried out by the Association, the military branch was led by the First Army Corps under the command of Cafer Tayyar Pasha. Trakya Paşaeli Newspaper that was the publication organ of the society, played an important role in making the voices of the civilians popular. Both wings were in contact with the national operation that was launched under the leadership of Mustafa Kemal Pasha in Anatolia. Attempts by the association to obtain support from the Istanbul government were unsuccessful. The official occupation of Istanbul severed Thrace's connection with Anatolia. The Association decided to develop resistance against the resolutions of the San Remo Conference (18-26 April 1920), which left all of Thrace to Greece. The defense against the Greek offensive in Thrace lasted only about a week. Some of the army corps and society members went to Bulgaria and tried to support Anatolia by continuing their armed and civil resistance. Edirne was occupied by the Greek on 25 July 1920. The people of Edirne went through very difficult times under the Greek occupation government. While everyday life was turned upside down, Edirne was tried to be turned into a Greek city. The evacuation of the Greeks from Thrace began with the Armistice of Mudanya. The process of handing over Thrace to Türkiye was completed with the ceding of Karaağaç to Türkiye with the Treaty of Lausanne.

Keywords

National Struggle, Edirne, Trakya Pashaeli Association, Greece, Thrace

1. Giriş

Balkan yarımadasının güneydoğu kısmını oluşturan Trakya bölgesinde yer alan Edirne'nin ilk sâkinleri Trakların Odrissi koludur. Odrissiye adını verdikleri şehir, daha sonra İran İmparatoru Dâra, Makedonyalı Filip ve oğlu Büyük İskender'in ardından da Romalıların hâkimiyetine geçmiştir. Roma İmparatoru Hadrian, Odrissiye'yi imar ederek adını Hadrianopl olarak değiştirmiştir. Roma İmparatorluğu ikiye bölündüğünde Edirne Bizans'ın idaresine girmiştir.¹

I. Murad zamanında Osmanlı idaresine giren Edirne, İstanbul'un fethine kadar yaklaşık 92 yıl boyunca başkentlik yaptı.² I. Murad'ın Edirne adını verdiği şehir,³ Balkanlara giden yolların kesişme noktasında yer alması nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye yaptığı seferlerde askeri bir üs vazifesi gördü. Başkent olmasıyla önemi giderek arttı.⁴ 15. yüzyılda Doğu Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin sağlanmasıyla Edirne pazarı gelişti ve ticaret faaliyetlerini teşvik etmek amacıyla şehirde, bedesten ve kervansaraylar kuruldu. XVII. asırda en parlak dönemlerini yaşayan Edirne, 18. yüzyılda önemli bir ticaret merkezi olma özelliğini korumakla birlikte⁵ gerileme dönemine girdi.⁶

Tanzimat'tan sonra il örgütlerinin kurulmasıyla 1864 yılında beş sancaklı Edirne Vilayeti kuruldu. Edirne Vilayeti'ne bağlı bu beş sancak, Tekirdağ, Gelibolu, Filibe, İslimye ve Edirne idi. Filibe ve İslimye sancak merkezlerinin Doğu Rumeli sınırlarında kalmasıyla, Gümülcine ve Dedeağaç sancakları kurularak Edirne Vilayeti'ne bağlandı. Böylece Edirne beş sancaklı bir vilayet olmayı sürdürdü. Batı Trakya olarak adlandırılan Dedeağaç ve Gümülcine sancakları 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile Bulgarlara bırakıldı. Edirne Vilayeti'ne bağlı yeni kurulan Kırkkilise Sancağı (Kırklareli) ile Tekirdağ, Gelibolu sancakları vilayet dahilinde kaldı. Millî Mücadele'nin başında Edirne Vilayeti, merkez Edirne ile Kırklareli, Gelibolu ve Tekirdağ sancaklarından oluşuyordu. Çatalca Mutasarrıflığı'nın da vilayete eklenmesiyle Doğu Trakya olarak adlandırılan bölge ortaya çıktı.⁷

¹ Ratip Kazancıgil, *1362-1920 Yılları Arasında Edirne İlindeki Sağlık Kurumları ve Bu Kurumlarda Çalışan Personel*, İstanbul: Eren Basımevi, 1981, s. 13.

² Kâmil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 419.

³ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939, s. 12.

⁴ Okan Yaşar, "Edirne İli'nin Nüfus Hareketleri Bakımından İncelenmesi ve Son Dönemde Göçlere Katılanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14/21 (2009), s. 197.

⁵ Tarık Sarıoğlu, "II. Meşrutiyetin İlanından Balkan Savaşları'na Kadar Edirne (1908-1912)", Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2020, s. 349.

⁶ Kazancıgil, *1362-1920 Yılları Arasında Edirne İlindeki*, s. 14.

⁷ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 420.

1914 yılı nüfus istatistiklerine göre, Edirne Vilayeti'nde toplam 360 bin 417 Müslüman, 224 bin 459 Rum, 19 bin 725 Ermeni, 22 bin 515 Yahudi, 221 Katolik Rum, 38 Katolik Ermeni, 115 Protestan nüfus yaşamaktaydı.⁸ Nüfusun Edirne merkezdeki dağılımı şöyleydi: 53 bin 731'i Müslüman, 36 bin 222'si Rum, 4 bin 536'sı Ermeni, 13 bin 889'u Yahudi, 45'i Katolik, 478'i Kıpti ve 648'i Bulgar.⁹

Şehirde yerleşmiş diğer bir millet de Ortodoks Bulgarlardı. Az sayıda Katolik Bulgar nüfus da bulunuyordu. 1912'de Edirne'de 24 bin Bulgar yaşıyordu. 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla şehirdeki Bulgar nüfus gittikçe azalmaya başladı ve bu süreç Balkan Savaşlarına kadar devam etti. 1914'te şehirdeki Bulgar nüfusu 648 kişiydi. Bulgarlar genellikle Müslüman ve Rum mahallelerinde yerleşmişlerdi. Kirişhane ve Kıyık semtlerinde yoğunlaşmışlardı. Bulgarlar terzilik, manavlık, marangozluk, küçükbaş hayvan çobanlığı, dülgerlik, kazancılık, mutfaklık ve kasaplık gibi işlerle uğraşmaktaydılar. Edirne'de her iki Bulgar cemaatine ait kiliseler bulunuyordu.¹⁰

Edirne'de Ermeniler sayıca az olup 1914 yılındaki nüfusları 4 bin 536 kişiydi. Rumların yaşadıkları mahallelerde oturuyorlardı.¹¹ Yoğun olarak yerleştikleri semtler Kaleiçi ve Gazi Mihal idi. Şehrin ticari hayatında önemli bir yere sahip olup, daha çok zanaatkarlık, çizmecilik, kuyumculuk, demircilik ve değirmencilik yapıyorlardı.¹² Sayıca daha az olduklarından ticari rekabet Rumlar ve Yahudiler arasında gelişmişti.¹³

1918 yılında Edirne merkezde Müslüman Türklerin nüfusu 47 bin 289, gayrimüslimlerin toplam nüfusu 40 bin 403 kişiydi. Rumlar sayıca Türklerden sonra gelen ikinci millettir. Balkan Savaşları ve daha sonra I. Dünya Savaşı sonucunda Rumeli'nin tamamen kaybedilmesiyle Edirne'ye yapılan göçlerle şehirdeki Türkler ve Yahudilerin nüfusu arttı.¹⁴

Edirne'de Meriç, Arda ve Tunca nehirleri üzerinde sal ve yük taşımacılığı yapıyordu. Şehirde birçok un değirmeni bulunuyordu. Edirne ürünleri yerli ve yabancı pazarlarda pek makbuldü. 19. yüzyılın başlarında dokuma, deri, ipek, ipekli kumaş, yün ipliği ve pamuk ipliği üretimi önemli bir yere sahipti. İngiltere ile pamuk ipliği, Fransa ile yün ipliği ticareti yapılmaktaydı. Şehirde çok sayıda fabrika vardı. Karaağaç pek çok fabrikanın üretim yaptığı yerler arasındaydı.¹⁵ Edirne, yün, et, peynir, tereyağı, deri gibi

⁸ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları 2010, s. 358.

⁹ Tarık Sarıoğlu, "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin Sosyokültürel Durumu", *Balkan Savaşları ve Edirne* Ed. İlker Alp ve İbrahim Kelağa Ahmet, C. 2, Edirne: Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2020, s. 24-25.

¹⁰ Sarıoğlu, "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin", s. 36-38.

¹¹ Sarıoğlu, "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin", s. 39.

¹² Roy Arakelian, *Edirne (Adrianupolis)*, Çev. Tomas Terziyan, İstanbul: Paros Yay., 2016, s. 110.

¹³ Ari Çokona, *20. Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*, İstanbul: Literatür Yayınları, 2016, s. 152.

¹⁴ Fahri Türk, "Edirne Bulgar Cemaati ve Polonya Azınlık Okulu", *Bellekten*, 73/268 (2009), s. 707-708.

¹⁵ Sarıoğlu, "II. Meşrutiyetin İlanından", s. 350-351.

hayvancılık ürünleri, hububat ve ipek üretimiyle tanınıyordu. Şehirde ticaretin büyük bir kısmı Rum, Yahudi ve Ermenilerin elindeydi.¹⁶ Ticaret, zanaat ve ipekböcekçiliği ile serbest mesleklerde Rumlar yoğunlaşmıştı.¹⁷ Birçoğu Kaleiçi'nde olmak üzere 20. yüzyılın başlarında Edirne'de Rumlara ait 16 kilise bulunuyordu.¹⁸

Ekonomisi özellikle tarıma dayanan Edirne'de buğday, arpa, ayçiçeği gibi tarım ürünleri ile zeytin ve ayçiçeği yağı ticaretinde Yahudi tüccarlar çoğunlukta idi. Peynircilik, mandıracılık, şekerlik, helvacılık ve şarap üretimi geleneksel iş kollarındandı.¹⁹ Balkan Savaşları öncesinde Edirne'de yaşayan Yahudi nüfus 1909 yılında toplam 7 bin 133 kişi olarak tespit edilmiştir. 1912'de bu sayı yaklaşık 14 bin iken, 1914'te 13 bin 899 kişidir. Yahudiler diğer etnik unsurların yaşadıkları mahallelerde yaşıyorlardı. Daha çok Ayşekadın, Kaleiçi ve Gazi Mihal mahallelerinde yerleşmişlerdi. Yahudilerin 2 Eylül 1905 tarihinde meydana gelen büyük Kaleiçi yangınına kadar ahşaptan yapılmış 13 havrası vardı. Bu havraların yerini restore edilmiş ve günümüzde varlığını sürdüren Büyük Sinagog almıştır.²⁰

Kırsal kesimlerde Müslümanlar genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Merkezde yaşayanlar ise, nalbantlık, kahvehane işletmeciliği, çubukçuluk (sigara ağızlığı), misk sabunculuğu, helvacılık, mûtaflık (keçi kılından dokunmuş olan kıldan çul yapan), saraçlık (meşin ve deriden çeşitli eşyalar yapan) gibi ticari işler ile meşgul oluyorlardı. Müslümanların gelir düzeyleri gayrimüslimlere göre daha düşüktü.²¹ 20. yüzyılın başlarında Edirne'nin 163 mahallesinden 128'ine tamamen Müslümanlar yerleşmişti. Diğer mahallelerde nüfus kozmopolit bir dağılım göstermekteydi.²²

Edirne sahip olduğu jeopolitik konum itibarıyla Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde yaşadığı savaşlar ve göçlerden çok fazla etkilendi.²³ Balkanlarda yaşanan Osmanlı-Rus mücadelesinin bir neticesi olarak 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda iki defa Rus işgaline uğradı. Ruslar ikinci işgallerinde Edirne'de 445 gün kaldılar. Selimiye Camii'nin hünkâr mahfilinden ve başka camilerden ellerine geçirebildikleri çiniler ve Türk-İslam sanat eserlerini alıp götürdüler. İstanbul'dan Edirne'ye gönderilen cephane, silah ve toplar Edirne Sarayı'nın zemin katında muhafaza ediliyordu. Bu malzemelerin savaş sırasında Rusların eline geçmesini engellemek amacıyla havaya uçurulmasıyla Edirne Sarayı'nın birçok yapısı yıkıldı. Edirne 1879 yılında Berlin Antlaşması'yla yeniden Türk idaresine girdiği sırada şehrin bütün mahalleleri harabe halindeydi. Gayrimüslimler okullar açıyor, gün geçtikçe şehrin zenginliklerine sahip oluyorlardı. II. Meşrutiyet'in ilanı ile ortaya çıkan özgür ortamdan

¹⁶ Çokona, *20. Yüzyıl Başlarında*, s. 152.

¹⁷ Çokona, *20. Yüzyıl Başlarında*, s. 7.

¹⁸ Sarıoğlu, "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin", s. 35.

¹⁹ Naim A. Güler, *Tarihte Yolculuk, Edirne Yahudileri*, İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2014, s. 49-53.

²⁰ Sarıoğlu, "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin", s. 36.

²¹ Sarıoğlu, "II. Meşrutiyetin İlanından", s. 210.

²² Sarıoğlu, "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin", s. 34.

²³ Yaşar, "Edirne İli'nin", s. 198.

yararlanan Rumlar, Bulgarlar ve Sırp'lar harekete geçtiler. Bu örgütlenme 1912'de Balkan Savaşlarının başlamasıyla üst noktaya ulaştı. Savaş 24 Ekim'de Balkan devletlerinin Edirne'ye taarruzları ile başladı. 27 Ekim'de kuşatılan Edirne kuşatma altında çok zor günler yaşadı. Edirne ve çevresindeki halkın bu dönemde merkezde toplanması şehrin nüfusunda artışa neden oldu. Evler, okullar, medreseler insanla dolup taştı. Bakkallar boşaldı; gaz, tuz, şeker gibi gıda maddeleri temin edilemedi.²⁴ Kuşatma sırasında şehirdeki okullar kapandı, bazıları yardımcı asker hastanelerine dönüştürüldü. İstasyon yolunda kurulan Hilal-i Ahmer Hastanesi yaralılarla doldu. O yıl şiddetli bir kış yaşandığından şehrin etrafındaki bağların asma kütükleri, bahçelerin meyve ağaçları kesilerek yakıldı.²⁵ Şehirdeki su yollarının bazıları dahi Bulgarlar tarafından dinamitlendi. Yunan işgal döneminde şehirdeki su sıkıntısı devam etti.²⁶ Bulgar kuşatmasına beş ay dayanan Edirne, 26 Mart 1913'te işgal edildi. 21 Temmuz 1913 yılına kadar Bulgar işgali altında kalan Edirne, iyileşmesi uzun yıllar alacak maddi ve manevi yaralar aldı.²⁷ II. Balkan Savaşı'nda Türk ordusu 21 Temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldı. Manyas Karakolu ve Saat Kulesi'ne Türk bayrağı çekildi.²⁸

Edirne'nin ayağa kalmaya çalıştığı sırada I. Dünya Savaşı başladı. Osmanlı Hükûmeti, Bulgaristan'ı Türk-Alman ittifakına almak için Bulgaristan ile 3 Eylül 1915'te bir sınır antlaşması imzaladı. Buna göre, Edirne'nin Karaağaç İstasyonu ile Meriç'in sol kıyısından İnöz'e kadar olan yerler Bulgarlara bırakıldı. Edirne gençleri I. Dünya Savaşı'nda, Çanakkale ve diğer cephelerde savaştılar. Bu arada Edirne her iki savaş döneminde de yoğun nüfus akışına sahne oldu. Balkanlardan gelen göçmenlerin ilk durağı Edirne idi.²⁹ Osmanlı Hükûmeti savaş sırasında güvenliği sağlamak amacıyla askeri bakımdan önem arz eden noktalardaki gayrimüslimleri farklı yerlere sevk ve iskân etti ancak bunlar mütareke sırasında yerleşim bölgelerine dönmeye başladı.³⁰

20. yüzyılın başlarında Edirne'deki en önemli spor faaliyeti Kırkpınar güreşleriydi. Balkan Savaşı'na kadar bu güreşler Kırkpınar'da yapılırdı. Balkan Savaşlarından sonra burası Edirne sınırları dışında kaldığından, pehlivan bayramı Sarayıç'i'ndeki mesire yerinde yapılmaya başlandı.³¹ Okçuluk, cirit oyunu, koşuculuk ve kızak koşmak Edirne'deki diğer geleneksel sporlardı.³² Futbol spor faaliyeti olarak işgalden sonra canlandı. Bir tane futbol takımı vardı. Buna daha sonraları Trakya Türk Ocağı Takımı ve

²⁴ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 33-34, 50.

²⁵ Tosyavizâde Dr. Rifat Osman, *Edirne Rehnüması*, İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları, 2013, s. 93-95.

²⁶ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 102.

²⁷ Nurten Çetin, "Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne", *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, C. I, Ed. Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Yayınları, 2016, s. 1.

²⁸ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 36.

²⁹ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 36-37.

³⁰ Nurten Çetin, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda İtilaf devletleri Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarından Biri: Sürgün (Edirne Örneği), *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5 (2023).

³¹ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 434.

³² Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 315.

Fazilet Yurdu takımı katıldı. Dârü'l-Muallimîn takımı okullar içerisinde en güçlü takımdı.³³ Tavuk Ormanı ile Karaağaç çevresindeki Sinekli Mesiresi'nde yapılan piknikler halkın sosyal aktiviteleri arasındaydı.³⁴

1633 yılında yapılan sayıma göre Türk-İslam şehri Edirne'de yaklaşık 300 cami ve mescit bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı bugün ayakta iken bazıları doğal afetler ve savaşlar nedeniyle tahrip oldu veya tamamen yıkıldı.³⁵ Millî teşkilatlanma döneminde Edirne halkı, Edirne'nin Türk-İslam şehri olduğuna ve Yunanlılara bırakılmayacağına dair miting ve toplantılarını Mimar Sinan'ın "ustalık eserim" dediği Selimiye Camii avlusunda yaptılar.³⁶

Edirne'de üç banka vardı. Bunlar, Ziraat Bankası, İş Bankası ve Osmanlı Bankası idi.³⁷ Şehrin merkezinde suç oranları yüksekti. Mahkûmlar Edirne Vilayet Hapishanesi olan Deveci Han'da hapsediliyordu. Deveci Han Bulgar işgali sırasında hapishane olarak kullanılmaya devam etti. Yunan işgali sırasında burada yer kalmadığından tutuklanan Müslümanlar Yanıkkışla'da tutuldular. Deveci Han'ın alt katları Yunanlılar tarafından pastane ve lokanta, üst katları ise otel olarak kullanıldı. Hapishane Cumhuriyet döneminde de bu işlevini sürdürdü. 1933 yılında meydana gelen yangında zarar gören Yanıkkışla'da büyük ve modern bir hapishane inşasına başlandı, bina kısa sürede tamamlanarak 1937'de faaliyete geçti.³⁸

Farklı kimlik ve kültürleri bir araya toplayan Edirne'de 19. yüzyılın başlarından itibaren çok sayıda okul faaliyet gösterdi. Bu okullardan günümüze ulaşan bazıları şunlardır: Askeri İdadi (Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi), Rüştiye-İdadi-Sultani (Atatürk Ortaokulu), Rum Zappeion Kız Okulu (Polisevi), Hamidiye Sanayi Mektebi (Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi), Alliance Israelite Universelle Yahudi Okulu (İnönü İlkokulu), Karaağaç Alman Okulu (Mustafa Necati İlkokulu), Rum Okulu Hacı Yorgi Okulu (Eski Fevzipaşa İlkokulu), Bulgar Katolik Okulu (I. Murat Lisesi), Ermeni Arşagonyan Zükur Mektebi (Şehit Asım İlkokulu B binası), Ermeni Herismiyan İnas Mektebi (Şehit Asım İlkokulu D binası), Hristos Rum Erkek Mektebi (Kullanılmıyor), Dar'ül-İrfan Mektebi (Gazi İlkokulu), İttihat ve Terakki Darüleytamı (İl Müftülüğü Fatih Sultan Mehmet 4-6 yaş grubu Kuran Kursu), Maria Lorda Rahibeler Okulu (Sosyal Bilimler Lisesi), Bulgar Okulu (Peter Beron Okulu), (İlim Yayma Cemiyeti Edirne Şubesi İsmet Kaan Konukevi), Darümuallimin (Edirne Lisesi), Eskikadın Köyü Okulu (kullanılmıyor).³⁹

³³ Paşaili, 3 Mart 1923, s. 1.

³⁴ Sarıoğlu, "II. Meşrutiyetin İlanından", s. 210.

³⁵ Sarıoğlu, "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin", s. 34.

³⁶ TİTE, TB, 151/78.

³⁷ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 351.

³⁸ Kurtuluş Demirkol, "Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Edirne Vilayet Hapishanesi: Deveci Han, *Edirne Konferansları I*, Ed. Nurten Çetin, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2021, s. 142.

³⁹ Merve Arslan, Çinko-Zeynep Eres, "Arşiv Belgeleriyle 19-20. Yüzyıl Edirne Vilayetinin Eğitim Tarihi ve Yapıları Üzerine Değerlendirmeler", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 11/1 (2022), s. 110.

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde eğitim konusunda ilerleme sağlanamadı. Çoğu okul yandı, yıkıldı, bazıları işgal kuvvetleri tarafından karargâh, banka veya adliye binası olarak kullanılırken bazıları kapatıldı. Öğretmen ve öğrencileri savaşa katıldı, esir düştü veya şehit oldular.⁴⁰ Edirne Lisesi Balkan Savaşı sırasında hastane olarak kullanıldı. Savaşın sonra 1913-1914 ders yılı başında eğitim ve öğretime yeniden başlandı. Yunanlıların Edirne'yi işgalinden önce Edirne Kongresi'ne ev sahipliği yapan lise, 25 Temmuz 1920'de Edirne'nin işgali ile faaliyetine ara vermek zorunda kaldı, bu durum 25 Kasım 1922'de Edirne'nin kurtuluşuna kadar devam etti.⁴¹

Buraya kadar Millî Mücadele öncesi Edirne'nin sosyal-kültürel, ekonomik ve demografik yapısı hakkında genel bilgiler verildi. Çalışmada Edirne'de Millî Mücadele'nin başlama nedenleri, şehirdeki aydınlar ile halkın bu mücadeledeki rolü ve 1. Kolordu'nun faaliyetleri incelenerek İstanbul Hükûmeti'nin Trakya siyaseti ile Ankara Hükûmeti'nin bu mücadeledeki katkıları ortaya konuldu. Yunan idaresi altındaki Edirne'de Müslümanların maruz kaldığı baskı ve zulümler ile şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik durumu açıklanmaya çalışıldı. Çalışmada fotoğraflar ve dönemin duygu ve düşüncelerinin ürünü olan bazı görsellere de yer verildi. Çalışmanın temel kaynaklarını Türk İnkılâp Tarihi Arşivi (TİTE), Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Trakya Paşaeli* gazetesi ile İstanbul basınından edinilen bilgiler oluşturmaktadır.

2. Mondros Mütarekesi Sonrasında Edirne

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na 1914 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yer aldığı İttifak blokunda katıldı. Osmanlı Devleti'nin savaşındaki diğer müttefiki Bulgaristan idi. Bulgaristan II. Balkan Savaşı sonrasında imzaladığı 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması'yla Güney Dobruca'yı Romanya'ya bırakmış, Makedonya'daki topraklarının bir kısmını kaybetmişti. I. Dünya Savaşı, Bulgaristan'ın kaybettiği toprakları geri alması için bir fırsat olarak belirdi. İttifak blokunda yer alarak hedefine ulaşabileceğini düşündü ve İtilaf devletlerinin Çanakkale'de yenilmesi üzerine Almanya ve Avusturya-Macaristan'a yöneldi. Bu devletlerle 1915 yılında bir antlaşma imzaladı. Buna göre, Yunanistan ve Sırbistan savaşa itilaf blokunda katılır ve yenilirse Dobruca ve Makedonya toprakları Bulgaristan'a verilecekti. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 3 Eylül 1915 tarihinde sınır tespiti antlaşması yapıldı. Antlaşma Dedeğaç ve Dimetoka'yı Bulgaristan'a bırakıyordu. Bulgaristan 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a savaş açarak I. Dünya Savaşı'na katıldı⁴² ancak yenildi ve 29 Eylül 1918'de Selanik Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekildi. Geri çekilmeye başlayan Bulgar askeri birlikleri Edirne ve çevresinde toplandılar. Savaşa Dedeğaç ve Dimetoka'nın verilmesi şartıyla giren Bulgarlar, Edirne önlerinde yapacakları bir çıkarma ile ordularının dönmesini önleyebileceklerini

⁴⁰ Aslan-Eres, "Arşiv Belgeleriyle", s. 99.

⁴¹ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 358.

⁴² Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10/1 (2015), s. 57-59.

düşünüyorlardı.⁴³ Selanik Mütarekesi'nin ardından Avrupa basınında Bulgar ordusunun Osmanlılara karşı kullanılabileceği yolunda haberler çıkmaya başlamıştı. Ateşkes görüşmeleri sırasında Bulgarlar böyle bir izlenim oluşturmuşlardı. Ayrıca mütarekenin gizli maddelerinde bu hususa yer verilmişti. Bu durum Osmanlı yetkili makamlarını endişelendirdi. Zira Osmanlı Devleti'nin elinde başkentini koruyacak yeterli miktarda kuvvet yoktu. Mütarekeden sonra Bulgarlar Karaağaç çevresine 1 alay süvari, 1 tabur piyade ve 1 batarya top getirmişlerdi. Bulgaristan'daki gelişmeleri yakından takip eden Edirne Valiliği Bulgar Hükûmeti'nin yeni asker almayı kararlaştırdığını öğrenmişti. Karaağaç'taki Bulgar subayları Türkiye ile savaşa gireceğini konuşmaktaydılar. Halk olası bir savaş karşısında zahire topluyordu. Ayrıca Bulgar ordusu Edirne ve Dimetoka istikametinde askeri tahkimata başlamıştı.⁴⁴

Talat Paşa Berlin'den dönerken Sofya'ya da uğramıştı. Edirne'ye geldiğinde Vali Zekeriya Zihni Bey ile görüştü. Valiye Bulgarların Edirne üzerindeki planlarından bahsetti, tedbir alınması gerektiği konusunda uyarıda bulundu.⁴⁵ Talat Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Bulgarlar Edirne'yi Bulgaristan'a katmak için çalışıyorlardı. Hariciye Nazırı Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Edirne Mebusu Faik Bey ile görüşerek Bulgaristan'da yapılan Edirne Kongresi'nden söz etti. Kongrenin toplanma amacının ABD Sefareti aracılığıyla Doğu ve Batı Trakya'nın Bulgaristan'a bırakılması için Paris Barış Konferansı'nda teşebbüste bulunmak olduğunu ve bu düşüncenin Bulgaristan'da büyük destek gördüğünü belirtti. Bulgarlar Amerika Maslahatgüzarına verilmek üzere bir muhtıra hazırlamışlardı. Muhtırada, Edirne Vilayeti'nden çıkarılan Bulgarların eski yerlerine iadelerinin sağlanması konusunda ABD Başkanı Wilson'un teşebbüste bulunması talep ediliyordu. Komite bu konuda Londra'daki Buxton kardeşlere de bir telgraf çekmişti.⁴⁶ Bulgaristan Makedonya'daki Müslümanların sayısını inkâr ediyor,⁴⁷ her türlü baskı, zulüm ve işkenceyle onları göçe zorluyordu.⁴⁸ Bulgaristan bu girişimlerinden sonuç alamadı. Batı Trakya'daki halk Bulgaristan dâhiline göç etmeye başladı. 21 Mayıs'ta Karaağaç yoluyla 47 vagon Bulgar Bulgaristan içlerine geçti.⁴⁹

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi Doğu Trakya'yı batıdan gelecek saldırılara açık hale getirmişti.⁵⁰ İngiltere Çanakkale Boğazı ve hinterlandını işgal ettikten sonra, Gelibolu Müstahkem Mevki Kumandanlığı ve ona bağlı kıtalar İstanbul'a taşındı. Gelibolu'daki 5.

⁴³ Aykut, *Trakya Milli*, s. 26-27.

⁴⁴ Fatih Mehmet Sancaktar, "Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi'yle Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilmesi ve Osmanlı Devleti", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu 25-26 Ekim 2018*, Trabzon: KTÜ Matbaası, 2019, s. 186-188.

⁴⁵ Özgür Mert, "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 15/58 (2016), s. 128.

⁴⁶ BOA. HR.SFR. 422/74-1; BOA. HR. SYS. 2330/38.

⁴⁷ BOA. HR. SFR. 421/8-8.

⁴⁸ BOA, HR. SFR. 421/8-19; BOA. HR.SFR. 421/8/5; BOA. HR. SFR. 421/8/6-3; BOA. HR. SFR. 421/8-7; BOA, HR. SFR, 421/8-12; BOA, HR. SFR, 421/8-13; BOA, HR. SFR, 421/8-14; BOA, HR. SFR, 421/8-17; BOA, HR. SFR, 421/8-18; BOA, HR. SFR, 421/8-19; BOA, HR.SFR, 421/8-20; BOA, HR.SFR, 421/8/23.

⁴⁹ BOA, DH.İ.UM. 20-14.

⁵⁰ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 193-194.

Ordu lağvedildi, bu ordudan çıkan 1. ve 14. Kolordular mütarekeden sonra Trakya'ya yerleştirildi. İstanbul'da bulunan ve komutanı Fevzi Paşa olan 1. Ordu'ya bağlı Edirne'deki 1. Kolordu'nun komutanlığına, 1. Fırka Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey atandı. Tekirdağ'da bulunan 14. Kolordu'nun komutanı önce Kazım Karabekir, daha sonra Yusuf İzzet ve Said Paşalar oldu. Kırklareli'nde 1. Kolordu'ya bağlı 49. Tümen, Keşan ve Malkara'da 60. Tümen bulunmaktaydı. Çatalca, Tekirdağ ve Gelibolu hariç tüm Doğu Trakya 1. Kolordu'ya bağlıydı.⁵¹

Bulgaristan'ın yenilgiyi kabul etmesiyle Osmanlı Devleti'nin müttefiki Almanya ile kara bağlantısı kesildi. Osmanlı Hükûmeti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmek zorunda kaldı. Mütarekenin 7. ve 15. maddeleri Doğu Trakya'da uygulamaya geçirildi. 7. Maddeye göre, müttefik devletler güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal edebiliyor, 15. Maddeye göre bütün demiryolu hatları İtilaf devletleri kontrol subaylarının denetimine giriyordu.⁵²

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle savaşın olumsuz etkileri Edirne'de daha şiddetli hissedilmeye başladı. Şehirde çok az sayıda Türk jandarması bulunuyordu. Asayiş ve otoriteyi sağlayacak yeterli sayıda kuvvet yoktu. Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden istifade eden Edirne'deki gayrimüslimler aleyhte faaliyete geçmişlerdi. Çanakkale Cephesi ve diğer cephelerde Edirne'den çok sayıda şehit verilmiş, şehrin nüfusu azalmıştı. Geriye kalan şehir halkı ümitsiz, aç, sefil ve perişan bir haldeydi. Balkan Savaşları döneminde olduğu gibi bu dönemde de Edirne'de halk sadece ekmek ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Halktan alınan vergiler artırılmış, halk iase bedeli, jandarma, asker, çete, eşkiya ve memur rüşvetinden bezmişti. Edirne'deki Rumlar Türkler aleyhinde propaganda yapıyorlardı.⁵³ Bu sırada şehirdeki tek nakliye aracı belediye başkanına aitti.⁵⁴

Bulgaristan'ı yenerek savaştan çekilmeye zorlayan Fransa'nın Şark Ordusu Komutanı Franchet d'Esperey, bir kısım kuvvetini Doğu Trakya'ya göndermişti. Fransa o dönemde bölgeyi İstanbul'un uzantısı olarak görüyordu. Balkanlarda önemli bir üs ve İstanbul'a atlama taşı olan Doğu Trakya, Fransa'ya İstanbul'da kazanç sağlayabilirdi. Bu çerçevede Fransa, İngiltere ile anlaştı. İngilizler Anadolu, Fransızlar ise Trakya demiryollarını işgal etmeye başladılar. 5 Kasım 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin 15. maddesine dayanılarak, Burgaz'dan gelen bir Fransız askeri ile bir subay Uzunköprü tren yolunu

⁵¹ Nagihan Ebru Cambaz, "İtilaf devletlerinin Doğu Trakya'da İşgal Uygulamaları (1918-1920)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018, s. 22. Edirne, Uzunköprü ve İpsala'da gönüllü müfrezeler kurulmuştu. Müfrezeler ve komutanları şöyle belirlenmişti: Ahırköprülü Ahmet Bey Müf., İbrahim Hakkı Müf., Tğm. (İbrahim Hakkı (ÇIRPANLI), Hüseyin Bey Bölüğü, Yolageldili İbrahim Müf, Uzunköprü Müfrezesi, Bnb. Nidadi, Uzunköprülü Ali Bey Müfrezesi -Arnavut Ali, Babaeski Millî Müf. -Hafız Recep Efendi, Kuvve-i Seyyare -Behçet Hilmi. İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s. 210.

⁵² *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992, s. 47-48.

⁵³ Mehmet Şeref Aykut, *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*, Haz. Hasan Berke Dilan, İstanbul: Alfa Yayınları, 2010, s. 26-27.

⁵⁴ Aykut, *Trakya Millî*, s. 36.

kontrol etti ve ertesi gün bir Fransız birliğinin buraya geleceğini Osmanlı Hükûmeti'ne bildirdi. Hükûmet bu talebi mütareke gereği görerek kabul etti. 7 Kasım 1918'de bir Fransız askeri birliği Uzunköprü'ye geldi ve gelecek olan kuvvetler için barınma ve iâşe temini işlemlerine başladı. Osmanlı Hükûmeti, Fransız askerlerine iyi davranılmasını istiyordu. Uzunköprü'ye gelen Fransız askerlerinin tamamı burada kalmayarak bir kısmı İstanbul'a geçtiler.⁵⁵ 6 Aralık 1918 tarihinde, Franchet d'Esperey'in ertesi gün öğleden sonra saat 15:00 ile 17:00 saatleri arasında Edirne'den geçeceği ve şehri ziyaret edeceği, dolayısıyla ona layık bir karşılama töreni yapılması vilayete bildirildi.⁵⁶



Trakya'yı işgale giden ilk Fransız askeri kıtası şimendifere giderken (TTK.OFS_14_65.)

1919 yılının Ocak ayından itibaren İstanbul, Boğazlar, Kilikya ve Suriye'ye odaklanan Fransızlar, Doğu Trakya'daki kuvvetlerini azalttılar.⁵⁷ Mütareke sonrasında Osmanlı topraklarında ilerleyen İngiltere ve Fransa bu yolda Yunanistan'ı yanlarına aldılar. İstanbul'a yönelen Fransızlar, demiryolu hattını Ocak 1919'da Yunanlılara devrederek Yunanistan'ın *Doğu Trakya macerasına* ön ayak oldular.⁵⁸

Yunanistan Başbakanı Venizelos Paris'te toplanacak barış konferansında Yunan taleplerini kabul ettirmek için Londra ve Paris'te temaslara başlamıştı. Yunan isteklerini memorandumlar, mektuplar, röportajlar ve tek taraflı nüfus istatistikleri ile kabul ettirmeye çalışıyordu.⁵⁹ Bütün adaları, Trakya ve Batı Anadolu'yu talep eden Venizelos isteklerini tarihî ve etnik nedenlere dayandırıyor, Batı Anadolu'daki istatistiklere aykırı bir biçimde Anadolu'daki Rum nüfusunu on kat daha fazla gösteriyordu.⁶⁰ Rum metropoliti İstanbul'a gitmiş, Venizelos taraftarları Rum metropolithanesinde bir cemiyet kurmuşlardı.⁶¹

⁵⁵ Cambaz, "İtilaf devletlerinin", s. 30-33.

⁵⁶ BOA. BEO. 4545/340858/3.

⁵⁷ Cambaz, "İtilaf devletlerinin", s. 43.

⁵⁸ Sabri Sürgevil, "Hadımköy-Uzunköprü Arasındaki Yunan Hat Muhafaza Taburu", *80. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Lüleburgaz Ulusal Sempozyum*, Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, s. 61.

⁵⁹ Adnan Sofuoğlu ve Seyfi Yıldırım, *Arşiv Vesikalarına Göre 1921 Londra Konferansı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018, s. 30-31.

⁶⁰ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s. 19-21.

⁶¹ Aykut, *Trakya Milli*, s. 32.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Trakya'dan göç eden veya İttihat ve Terakki Hükûmeti tarafından başka yerlere sevk ve iskân edilen Rumlar ile Ermeniler Mütareke döneminde geri dönmeye başlamışlardı. Geriye dönüşler, Yunanistan'ın bölgedeki demografik iddialarını güçlendirmesi bakımından önemliydi.⁶² Yunan Patrikhanesi geriye dönenlerin durumlarını kontrol ve bunlara yardım amacıyla harekete geçmişti, tehirden dönen Rum ve Ermenilere para dağıtıyordu. İnöz (Enez) metropolitinin başkanlığında bir sivil İngiliz ve bir Amerikan subay ile beş Rum'dan oluşan bir heyet hazırlanmıştı. Heyet muhacirleri üretici duruma getirmek amacıyla hayvan vb. ihtiyaçları tespit ederek her eve %2 faizle 300'er lira borç verecekti. Heyet Gelibolu seyahatinden sonra Tekirdağ'a geçti.⁶³ Geri dönen Rumlar, Müslümanlar aleyhinde faaliyette bulunuyor, Ermeniler de Rumlara destek veriyorlardı. Yunan saldırılarına maruz kalan Yahudiler ise Osmanlı Devleti'ne bağlılık gösteriyorlardı.⁶⁴

Geri dönüşler birçok sosyal ve hukuki sorunu beraberinde getirdi. Zira dönenler hem eski meskenlerine yerleşiyor hem de mağdur olduklarını ileri sürerek hükûmetten para talep ediyorlardı. Diğer taraftan Balkanlardan baskı ve zorla göç ettirilerek Edirne'ye gelen ve bu evlere yerleşen Müslümanlar evlerinden çıkarılıyordu. O sırada Edirne Valisi olan Cemal Bey, bu türden sorunları uzlaşma yoluyla gidermeye çalıştıysa da çabaları sonuçsuz kaldı. Vali Cemal Bey kısa bir süre sonra azledildi.⁶⁵

3. Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi

I. Dünya Savaşı'nın sonrasında Trakya'da beliren tehlikeli durum üzerine Edirne'nin ileri gelen kişileri Faik (Kaltakkıran), Mehmet Şeref (Aykut), Şevket (Dingiloğlu) ve Kasım (Yolageldili) beyler neler yapılması gerektiği konusunda fikir alışverişinde bulunmak üzere bir araya geldiler. İstanbul'a giderek oradaki Trakyalıları, Kasım Bey'in Kınacıyan Hanı'ndaki yazıhanesine davet ettiler. Şevket Bey başkanlığında Doğu ve Batı Trakyalı 42 kişiden oluşan bir meclis,⁶⁶ Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmasına karar verdi.⁶⁷ Edirne'de cemiyetin adında değişiklik yapıldı ve cemiyet 7 Kasım 1918'de Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi adını aldı.⁶⁸

⁶² Edip Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri ve Trakya Politikaları*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2009, s. 35.

⁶³ Hatice Yıldırım, *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, s. 284.

⁶⁴ Nagihan Ebru Cambaz, "Millî Mücadele Dönemi'nde Doğu Trakya'da İşgalin Toplumsal Boyutu", *Türkiye Günlüğü*, 151 (2022), s. 189-190.

⁶⁵ Aykut, *Trakya Milli*, s. 44-45.

⁶⁶ Aykut, *Trakya Milli*, s. 35-36.

⁶⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 124.

⁶⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 128. Cemiyetin kuruluş günü kesin olarak bilinmemektedir. Kuruluşu hakkındaki ilk haberler 2 Aralık 1918 tarihli İstanbul gazetelerinde çıkmıştır. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 123-124.

Cemiyet diplomasi yoluyla Trakya'nın Türk olduğunu tüm Avrupa, Amerika ve özellikle I. Dünya Savaşı'nın galibi olan devletlere belgeleriyle anlatacak, Türklerin haklarını savunacaktı. Cemiyet üyeleri aralarındaki her türlü görüş farklılıklarını bir kenara bırakarak Trakya davasını partiler üstü bir vatan davası olarak gördüler.⁶⁹ Cemiyetin tüzüğü şöyle belirlenmişti:⁷⁰

1. Cemiyetin gayesi ilmi, siyasi, medeni vasıtalarla Türk Trakya'nın Osmanlı camiasından ayrılmasına hizmetten ibarettir.
2. Cemiyetin 12 kişilik seçilmiş bir merkez heyeti ve merkeze bağlı yerlerde çeşitli şubeleri vardır. İstanbul'da da 5 kişilik bir siyasi heyeti mevcuttur.
3. Her şube merkeze bağlı olacaktır. İstanbul siyasi heyeti her türlü yazıyı düzenlemelerinden önce Heyet-i Merkeziyeyi haberdar etmeye mecburdur.
4. Cemiyetin bir başkanı, bir başkan yardımcısı, bir temsilcisi, bir sandık emini üyesi vardır, bunlar üyeler arasından seçilir.
5. Kararlar ekseriyetle verilir. Başkan görüşmeleri ve toplantıları yönetir. Cemiyetin mührü başkan ve üyelerden birinin mührüyle mühürlenerek tatbik olunur.
6. Cemiyetin bir bütçesi vardır. Yazı heyeti bunun müsveddelerini hazırlayarak cemiyete gösterir, münasip görürlerse yayımlanır.
7. Cemiyetin mali idaresi 3 üyeye verilmiştir. Yardım ve aidat istemek bu heyete aittir.
8. Cemiyet broşürler, kitaplar, konferanslar, metinler yayınlar tertip eder. Cemiyet Trakya Türk davasını göz önünde müdafaa edecektir.
9. Cemiyetin şimdiye kadar Osmanlı Padişahlığında teşekkül etmiş olan hiçbir siyasi fırka ve cemiyetle münasebeti yoktur, olamaz. Muhtelif siyasi düşüncedeki kişiler Trakya gayesinde bir bütün halinde birleşecek ve Trakya hududunu müdafaa edecektir.
10. Cemiyet resmen hükûmete beyanname vererek işe başlamış olacak ve mali, yayın, idari, siyasi heyetler toplu halde ahenk içinde çalışacaklardır.

Cemiyetin merkez heyeti, Şevket Bey,⁷¹ Dr. Rifat Osman Bey, Kasım Efendi, Şeref Bey, İsmail Nazım Bey, Müftüzade Cemal Bey, Fethi Bey, Cevdet Kazım Bey, Müftü Sinan Efendi,⁷² Ali Seyfi Bey, Ahırköylü Ahmet Bey ve Münir Mustafa Bey'den oluşturuldu. Cemiyetin programı ve beyannamesinde tarih yazılı değildir. İlk zamanlarda Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu adına ikişer kişiden oluşan 8 kişilik bir merkez heyeti oluşturuldu. Faik ve Kasım beyler de cemiyetin İstanbul delegeleri olarak çalıştılar.⁷³

⁶⁹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 130-131.

⁷⁰ Aykut, *Trakya Milli*, s. 39. *Trakya Paşaili*, 2 Aralık 1918, s. 1.

⁷¹ Şevket Bey, 1918-1920 yıllarında Edirne Belediye Başkanlığı görevlerinde bulundu. Edirne'nin işgaline kadar, Trakya Paşaeli Cemiyeti Başkanı olarak bölgenin geleceği hakkında önemli çalışmalar yaptı. Edirne'nin işgali sırasında şehri Yunanlılara teslim etmek üzere hazırlanan protokolü Vali Vekili olarak imzaladı. Yunan işgalinde esir edilerek Milos Adası'na sürgün edildi. Oral Onur, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Edirne Yönetim Şekli ve Edirne Valileri*, Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2004, s. 72.

⁷² Şeref Bey, Mestan Efendi ile Sinan Efendi'nin aynı kişi olduğunu söylemektedir. Aykut, *Trakya Milli*, s. 39.

⁷³ Aykut, *Trakya Milli*, s. 39-44.

Cemiyetin resmi yayın organı 2 Aralık 1918'de yayın hayatına başlayan *Trakya Paşaeli* gazetesidir. Gazetenin yayın müdürü Şeref Bey olup makaleler genellikle Şeref Bey ve Rifat Osman Bey tarafından kaleme alınıyordu. Gazete Edirne Darülfünun Caddesi 42 numaralı adreste bulunuyordu. Yıllık abone parası 50 kuruştı. Bir sayısı 40 paraya satılıyordu.⁷⁴

Gazete yayınladığı belge, istatistik ve sayısal verilerle bölgenin etnik köken bakımından Türk olduğunu ulusal ve uluslararası düzeyde kamuoyuna duyurmaya çalışıyordu. *Paşaeli* isminin kullanılması bir rastlantı değildi. Zira Türkler XIV. Asırda Trakya'ya geçtiği sırada Orhan Gazi'nin kaleme aldığı bir fermada bölge *Paşaeli* olarak adlandırılmıştı. Böylece bölgedeki Türk varlığı ve kimliğinin çok eskilere gittiği gösterilmek isteniyordu.⁷⁵ Gazete ilk sayısında cemiyetin programı ve kuruluş beyannamesini yayınladı.⁷⁶

Vali Zekeriya Zihni Bey'in yerine Edirne Valiliği'ne Cemal Bey'in atanmasıyla cemiyet gelişip ilerledi.⁷⁷ Cemiyet daha sonra Sivas Kongresi kararlarının 9. maddesine uyarak adını Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürdü.⁷⁸

Trakya Paşaeli Cemiyeti Bulgaristan'ın Amerika'ya gönderdiği muhtıraya karşılık olmak üzere Fransızca bir muhtıra hazırladı.⁷⁹ Muhtıradan Bulgarların Balkan Savaşlarından beri bölgedeki Müslümanları yok etme siyaseti uyguladığı sayısal verilerle ortaya konuldu. Amerika'dan bir komisyon istendi ve bu gerçeği yerinde görmeleri talep edildi.⁸⁰ Edirne'de Trakya Paşaeli Müdafaa Heyeti-i Osmaniyesi'nin kurulduğu günlerde 10 Kasım 1918'de İstanbul'da Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin esaslı olan Batı Trakya Komitesi⁸¹ kurulmuştu. Doğu Trakya'nın işgaline kadar her iki cemiyet *Trakya*

⁷⁴ Aykut, *Trakya Milli*, s. 100-111.

⁷⁵ Hakan Şallı, "Bölgesel Kurtuluşun Millî Mücadele'ye Edirne'nin Sesi: *Trakya Paşaeli Gazetesi*", *Karadeniz Araştırmaları*, XVIII/72 (2021), s. 881-882.

⁷⁶ Aykut, *Trakya Milli*, s. 111.

⁷⁷ Aykut, *Trakya Milli*, s. 44.

⁷⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 135.

⁷⁹ BOA. HR. SYS. 2330/38.

⁸⁰ *Trakya Paşaeli*, 2 Aralık 1918, s. 2.

⁸¹ Komitede İskeçeli Arif Bey, Hasan Tahsin (Argün) ve Hüseyin Sabri (Tüten) görev aldılar. Komitenin amacı Batı Trakya'yı yabancı idaresinden kurtarmaktı. Bu nedenle halkın büyük çoğunluğu Türk olan Batı Trakya'da Wilson Prensipleri esaslarına uygun plebisit yapılmasını istiyordu. Komite Bulgaristan'ın elinde bulunan Meriç ile Mesta-Karasu arasındaki bölge ile Mesta ve Ustruma nehirleri arasındaki Kavala, Drama ve Serez'i Batı Trakya toprakları olarak kabul ediyordu. İtilaf devletleri adına Fransızların Batı Trakya'yı işgalinden sonra, Batı Trakya Komitesi merkezini Gümölcine'ye taşıdı. Komite Yunan işgali sırasında, Peştrelî Tevfik Bey Hemetli Nahiye merkezinde Batı Trakya Hükümeti'ni kurdu. Yunanistan'ın burayı işgali üzerine hükümet üyeleri Sofya ve İstanbul'a çekildiler. 25 Nisan 1922'de İstanbul'da Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla üçüncü bir dernek kuruldu. Kuruluş amacı doğuda Meriç, batıda Ustruma, kuzeyde 1912 Balkan Savaşı'ndan önceki Türk-Bulgar sınırı ve güneyde Ege Denizi ile çevrili bölgenin, halkın oyuna başvurmak suretiyle siyasi geleceğini belirlemektir. İbrahim Kamil, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk Bulgar İlişkileri (1919-19122)", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XVII/35 (2017), s. 91.

Davası için birlikte çalıştı.⁸² Bulgaristan meclisi olan Subranya'daki Batı Trakya mebusları da 18 Aralık 1918'de Sofya'daki büyük devletlerin temsilcilerine bir muhtıra vererek Bulgarların iddialarının haksız olduğunu açıkladılar.⁸³

Cemiyete teşkilatını yürütebilmesinde ihtiyaç duyduğu parayı sağlamak amacıyla bir yardım defteri açılmıştı. Kasım Bey, defterin gelir hanesine 100 lira kendisi için, 100 lira da kardeşi Mehmet Ağa için bağış kaydederek parayı sandık eminine teslim etti. Herkes gücü oranında cemiyete para yardımında bulunuyordu.⁸⁴ Halk elinden gelen her türlü fedakarlığı gösteriyordu. Yolageldili Kasım Bey mücadele uğrunda bütün servetini harcamaktan geri durmadı. Edirne'de semt heyetleri oluşturuldu. Bunlar düzenli olarak cemiyete para topluyordu. Uzunköprülü Kâzım Efendioğlu, Mustafa Şevki'nin Ahmet, Postacı Mustafa, Cıllıkoğlu İsmail Ağa, Aziz Efendi, Derviş Mehmet kendilerini tamamen müdafaaya adanmışlardı. Halkı bilgilendirme ve aydınlatma faaliyetlerinde de bulunuyorlardı. Malkara'da Nazmi Bey büyük fedakârlıkla yardım topluyordu, bütün varlığını harcamaktan geri durmuyordu. Kebir'in Hüseyin Avni Efendi de yardım sürecinde olanca gücüyle çalışıyordu.⁸⁵

1919 yılının başlarında Salim Paşa'nın Edirne Valiliği'ne atanması Trakya Paşaeli Cemiyeti için zor günlerin başlangıcıydı. Salim Paşa⁸⁶ Mondros Mütarekesi sonrasında Edirne'de Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin ihyası için çalışmalar yapıyordu. Onun zamanında şehirde Hürriyet ve İtilaf Fırkası Kulübü açıldı. Müftü Sinan Efendi (Mestan Efendi) azledilerek⁸⁷ yerine Tatar Hilmi Hoca getirildi. İttihat ve Terakki Kulübü'nün mallarına el konuldu.⁸⁸ Eski Vali Zekeriya Zihni Bey, Ahmet İbrahim, Kara Ali beyler ve daha birkaç kişi tutuklanarak İstanbul'da kurulan Divan-ı Harbe sevk edildiler.⁸⁹ Cemiyet reislerinin değiştirilmesi, İstanbul Hükûmeti ve valinin emriyle hareket eden Trakya mülkiye memurlarının çıkardıkları güçlükler, cemiyetin işini zorlaştırdı. Cemiyet teşkilatı bucak ve köylere kadar genişletilemedi. Kazalarda cemiyetin idaresini kimse üzerine almak istemediği için bu görev daha çok müftülere bırakılmış gibiydi.⁹⁰ Salim Paşa, Paris Barış Konferansı'ndaki gelişmelerden haberdar olduğu halde gerekli tedbirleri almaktan kaçınıyordu.⁹¹

⁸² Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 139-40.

⁸³ *Trakya Paşaeli*, 27 Ocak 1919, s. 1.

⁸⁴ Aykut, *Trakya Milli*, s. 40.

⁸⁵ Aykut, *Trakya Milli*, s. 105.

⁸⁶ Salim Paşa, Damat Ferit'in dördüncü sadrazamlığı döneminde 18 Nisan 1920'de İstanbul Şehremini oldu. 2 Aralık 1920 tarihine kadar bu görevi sürdürdü. Görevini kötüye kullandığı, çeşitli yolsuzluklar ve usulsüz atamalar yaptığı belirtilmektedir. Salim Paşa Millî Mücadele aleyhindeki faaliyetlerinden dolayı Yüzellilikler listesinde 46. sırada yer aldı ve yurtdışına sürgün edildi, yurt dışında vefat ettiği söylenmektedir. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 428.

⁸⁷ Aykut, *Trakya Milli*, s. 50-53.

⁸⁸ Hasan Berke Dilan, "Vali Salim Paşa'nın Edirne'den Kaçması Olayı ve Trakya-Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Lüleburgaz Ulusal Sempozyum*, Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Yayınları, 2001, s. 113-117.

⁸⁹ Aykut, *Trakya Milli*, s. 66.

⁹⁰ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 423-424.

⁹¹ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 426.

Mustafa Kemal Paşa, 18 Haziran 1919'da Amasya'dan Cafer Tayyar Bey'e acele kaydıyla bir şifreli telgraf gönderdi. Telgrafta o güne kadar yapılan çalışmalardan bahsediyor ve Sivas'ta bir kongre toplanacağını bildirerek, bu kongreye katılmak üzere Edirne'den de bir iki kişinin delege sıfatıyla veya gizli bir kimlikle yola çıkarılmasını istiyordu. Delegeler gelinceye kadar kendisinin Edirne Vilayeti'nin Anadolu'daki vekili olduğuna dair imzalı bir belgenin gönderilmesini istiyordu.⁹² Telgrafın Cafer Tayyar Bey'e ve ilgili kişilere ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir. Zira Edirne'de bu konuda herhangi bir belirti gözlemlenmedi. Vali Salim Paşa'nın olumsuz faaliyetleri nedeniyle Sivas Kongresi'ne Edirne'den temsilci gönderilemedi.⁹³ Sivas Kongresi kararlarına göre Anadolu'daki bütün millî örgütler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildi. Buna göre yeniden örgütlenme yapılması vilayetlere bildirildi. Bu sırada Damat Ferit Paşa istifa etmiş, yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti kurulmuştu.

Salim Paşa Edirne'de Hürriyet ve İtilaf Kulübü'nden adamların yer aldığı yeni bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oluşturmak için harekete geçti. Seçim yapmak amacıyla halkın tamamını belediyeye çağırdı. Halk valinin talimatı ile akın akın belediyeye gidiyordu. Valinin silahlandığı adamlar caddeleri tutmuştu. Bu durum vatansever cemiyet üyelerinin gözünden kaçmadı. Edirne'deki gelişmelerden haberdar olan Şevket ve Şeref beyler İstanbul'dan hareketle Edirne'ye döndüler. Şeref Bey, Belediye'ye doğru yürüyen valinin karşısına çıktı. Şeref Bey'in ifadesine göre aralarındaki diyalog şöyle gerçekleşti: "Vali 'Vay efendim! velinimetim sefa geldiniz, ne zaman teşrif buyurdunuz?' diyerek eğilip bükülerek temennalarla beni karşılarken... gayet soğukkanlılıkla ve herkesin işiteceği yüksek bir sesle, 'Şahsi namusun izzeti nefsin yoksa, işgal ettiğin makamın şerefinden olsun utan!' dedim ve herifin suratına tükürdüm. Onu ağzı açık, herkesi hayret içinde bırakarak, 'Beni seven arkamdan belediyeye gelsin!' dedim. Şimdi halk benimle beraber belediye dairesine yürümüştü. Ben artık Salim Paşa ile meşgul bile olmadım... O sırada Vali Salim Paşa Karaağaç'a kaçmış! İngiliz ve Fransız konsoloslarına 'Şehirde ihtilal çıktı, beni öldürecekler.' demiş..."⁹⁴

Şeref Bey belediyeyi dolduran adli, idari, askerî ve yerel yöneticiler ile halka seslendi: "Trakya ailesi Mustafa Kemal'in kurduğu teşkilata dâhildir. Burada başka bir müdafaa-i hukuk yoktur ve olamaz. Salim Paşa kaçmış ise valiye resmen vekalet edecek memur mevcuttur. Kumandan yoksa işte Erkân-ı Harbiye Reisi Cemil Bey vekâlet buyuruyorlar. Sinan Efendi, halk aziz Türk vatanının kurtuluşu ve istiklali için senden dua istiyor, amin deyiniz aziz kardeşler!"⁹⁵

Kalabalık Müftü Sinan Efendi'nin okuduğu duadan sonra dağıldı. Böylece Vali Salim Paşa ve taraftarlarının Trakya Paşaeli Cemiyeti'ni dağıtma girişimi sonuçsuz kaldı.⁹⁶ Salim Paşa'nın yerine vali vekilliğine İhsan Bey getirildi. Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin

⁹² M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. III, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 910-911.

⁹³ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 424-425.

⁹⁴ Aykut, *Trakya Milli*, s. 102-103. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 102.

⁹⁵ Aykut, *Trakya Milli*, s. 103.

⁹⁶ Dilan, "Vali Salim Paşa'nın", s. 117.

başkanlığını yapmış olan Şükrü Bey, 6 Ekim 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerinden istediği örgütlenme konusundaki hususiyetleri paşaya şöyle bildirdi: "Kongre mukarreratının binnihaiye kabul edilerek Ali Rıza Paşa kabinesinin kongreye istinaden geldiğine dair Edirne'ye keşide buyrulan telgrafname ancak bugün heyetimize tebliğ edildi. Trakya'nın müdafaası maksadile teşekkül edip birçok müşkilata rağmen vilayetin en ufak nahiyelerine varıncaya kadar teşkilâtını tevsi eden ve dahilde ve hariçte mevcudiyetini tanıttıran ve bu ane kadar sizinle hemfikir bulunan cemiyetimizin maksat ve mesleği kongrece deruhde edilen esasatı ihtiva ettiği cihetle mukarreratınıza tamamen iştirak ettiğimizi kemali fahrile arz eylerim."⁹⁷

Salim Paşa'nın kaçmasıyla yerine vali vekili olarak tayin edilen İhsan Bey, ordu kumandan vekili, ulema, eşraf ve halk 7 Ekim'de belediyede toplanarak Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Heyeti'ni idare etmek görevini Trakya Paşaeli Merkez Heyeti'ne verdiler.⁹⁸ Şevket Bey, gelişmeler konusunda Mustafa Kemal Paşa'yı bilgilendirdi. Verdiği bilgilere göre, yapılan toplantıda, Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye'nin idaresinin Trakya Paşaeli Cemiyeti'ne havale edilmesiyle cemiyet bir kat daha güçlenmişti. Anadolu'dan gelecek her türlü karara uyulacak olup, tebligat bekleniyordu. Vali Salim Paşa ve Polis Müdürü Fuat Bey yabancılara ait bir otomobille Karaağaç'a gitmiş, valiliğe vekâleten İhsan Adli Bey getirilmişti.⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa bölgeden gelen bu haberlerden son derece memnun oldu ve bunu cemiyete gönderdiği 7 Ekim 1919 tarihli bir telgrafla bildirdi.¹⁰⁰ 7 Ekim 1919'da Vali Vekili İhsan Bey döneminde cemiyetin en önemli faaliyeti 16 Ekim 1919 tarihli Edirne Kongresi'ni toplamak oldu.

3.1. Cemiyetin Paris Barış Konferansı Nezdindeki Teşebbüsleri

Uzunköprü-Hadımköy demiryolunu muhafaza işini Yunanlıların devralmasıyla, metropolithane bütün teşkilatıyla Trakya'yı Yunanistan'a katmak için çalışmalarına hız verdi.¹⁰¹ Edirne Vilayeti'nde Yunanlıların resmî Muhacir Cemiyeti ile Edirne Kız Rum Mektebi'ne sekiz metre genişliğinde bez bayrağını asmış olan Yunan Salib-i Ahmeri (Kızılhaç) ve Mavri Mira Cemiyeti bütün Rum köylerinde teşkilat kurdular. Keşan ve çevresi ateşler içindeydi. Türk jandarmaları öldürülüyordu. Rum metropolitine Ermeni papaz Dizarsun destek veriyordu. Bölgedeki bütün Ermeniler, Rumların başarısı için destek sağlıyorlardı. Mütarekeden sonra Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler birleşerek Rum Kızılhaç Cemiyeti'ne destek amaçlı bir toplantı düzenlemişlerdi. Azınlıklar bu şekilde aleyhte çalışmalar yaparken, Tatar Hilmi Hoca, Müftü Salih, İbrahim Bey, Ahmet Bey gibi Türklerin de millî teşkilat aleyhinde çalıştıkları görülüyordu.

⁹⁷ Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 1253-1254.

⁹⁸ BOA.DH.KMS. 53-49.

⁹⁹ Atatürk, *Nutuk*, C III, s. 1254.

¹⁰⁰ Atatürk, *Nutuk*, C III, s. 1254-1255.

¹⁰¹ Aykut, *Trakya Milli*, s. 54-55.

12 Aralık 1918'de Trakya Paşaeli Cemiyeti merkez heyetinin kararıyla İstanbul siyasî heyetine yazılan mektupta, Rumların faaliyetleri ve Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin karşılaştığı zorluklar şöyle belirtiliyordu: "Rum metropolithanesinde kurulan Mavri Mira Cemiyeti 20 yaşından büyük Rumları silahlandırmaya devam ediyor. Yunan Kızılhaç'ı sandıklarla silah ve cephane nakletmektedir. Bir taraftansa kazalardaki Rum teşkilatı, Rum köylerinde teşkilat kurmakla birlikte, Türk köylerini endişe içinde bırakarak teşebbüslerinden geri kalmamaktadır. Edirne İngiliz temsilcisinin bu işlerin düzenlenmesinde en önemli etken olduğu hususunda bizde tam bir kanaat vardır. Bu haftadan itibaren Burgaz tepelerinde İngiliz askerlerinin yerine yavaş yavaş Yunanlılar görülmeye başlandığı gibi, Uzunköprü'de Yeniköy yolundan bir bölük piyade Yunan askeri gelmiştir. Bunların hepsi Rum mahallesine yerleştirilmiş olup Rumların aşırı sevinç içinde olduklarını bir gün Mustafa Bey'den aldığımız rapordan anladık. Rum teşkilatı, merkezi Lüleburgaz'da olmak üzere üç muhtelif yönde yürümektedirler. Edirne Metropolithanesi bile Çorlu metropolitiyle Vize metropolitinin işareti ile hareket ediyor. İşin asıl feci yanı hükümet teşkilatının tamamıyla felce uğramış olmasıdır. Bundan bir hayır ummak mümkün değildir. Aksine vilayete musallat olan zatın Hürriyet ve İtilaf takibi ile bütün teşkilatımıza mâni çıkardığını görmekteyiz. Asıl meselenin en güç noktası da, halkın bütün imanı ile sarıldığı Trakya gayesine hizmet etmek için uğraşan memurların vilayetten tehdit edilmesi, şubelerinin para toplamasına izin verilmemesidir. (...) Tekirdağ başkanı Adil Bey oranın kaymakamından çok çekindiğine işaret ederek, bu zatın geçen gün Çorlu'da teşkilatımız hakkında, bunlar İttihatçı işleridir, hükümet böyle işlere izin vermez, demesi de dikkatimizi çekmektedir."¹⁰²

Bu sırada Yunan basını Paris Barış Konferansı'nda Trakya'nın Yunanistan'a bırakıldığı şeklinde propaganda haberlerine yer veriyordu. Uzunköprü istasyonundaki Yunan subay ve erleri, kumpanyaya ait, erkek ve kadınlar için bekleme odası olarak kullanılan odaları işgal etmişlerdi.¹⁰³ Yunan taburu demiryolu istasyonlarından başka hat boyundaki Hadımköy, Çatalca, Çorlu, Muratlı, Lüleburgaz ve Uzunköprü gibi Türk şehirlerine de küçük müfrezeler yerleştirmişti. Yunan taburunun, Trakya'nın ortasından geçen demiryolunu kontrol altına alması ile Boğazların ve İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgali Rumeli'nin durumunu daha da zorlaştırıyordu.¹⁰⁴ Çorlu, Muratlı ve diğer istasyonlardan 70, Babaeski'den 166 Yunan askeri Lüleburgaz yoluyla silahsız ve teçhizatsız olarak Uzunköprü yönüne sevk edilmişlerdi. Bunlar daha önce bölgeye gelen askerlerle değiştirilmek amacıyla gönderilmişlerdi. Gelen Yunan askerlerinin silahlı, gidenlerin de silahsız olmaları Yunan taburlarının silahlarını artırmakta olduğunu gösteriyordu.¹⁰⁵

¹⁰² Aykut, *Trakya Milli*, s. 56-60.

¹⁰³ BOA.DH.ŞFR. 612/62.

¹⁰⁴ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 199-200.

¹⁰⁵ BOA. DH.EUM.AYŞ. 29/72-14.

Paris Barış Konferansı devam ediyor ancak bir türlü anlaşma sağlanamıyordu. Venizelos Onlar Meclisi'ni Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması için ikna çalışmalarına devam ediyordu. İngiltere ve Fransa Yunan taleplerine sıcak bakarken İtalya etkisi çok olmasa da bu duruma itiraz ediyor, Türklerin de konferansa bir temsilci göndermesini öneriyordu.¹⁰⁶

Bu süreçte Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de çalışmalarını sürdürüyordu. Cemiyet üyeleri 22 Ocak 1919'da İstanbul'da bir toplantı yaptılar. Toplantıda, geçirilen zor günler nedeniyle Trakya halkına birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiğinin anlatılması, Trakya nüfusunun %75'inden fazlasını oluşturan Türklerin bölgenin asıl sahibi olduklarının belirtilmesi, bu durumdan kuşku duyulur ise Wilson Prensiplerine göre bölgede halk oylamasına gidilmesi ve Yunanlıların bölgeden çıkartılması için gerekli çalışmalara başlanması kararlaştırıldı. Bu doğrultuda hemen harekete geçildi. Bölgedeki nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğunu göstermek amacıyla Belediye Başkanı Şevket Bey, Edirne Vilayeti toprakları hakkında bir istatistik hazırladı. Buna göre vilayette 13 milyon 620 bin dönüm arazi vardı. Bu arazinin 8 milyon 926 bin 891 dönümü Türklere, 2 milyon 741 bin 368 dönümü Rumlara, 1 milyon 652 bin 639 dönümü Bulgarlara, 63 bin 287 dönümü Ermenilere ve 3 bin 876 dönümü Musevilere aitti.¹⁰⁷ Edirne Vilayeti'nin Balkan Savaşlarından sonra Batı Trakya adını alan Gümülcine ve Dedeoğaç sancaklarıyla birlikte nüfusu 1 milyon 185 bin 189'du. Bunun 650 bin 624'ü Türk, 350 bin 102'si Rum, 127 bin 459'u Bulgar ve kalanı diğer milletlerden idi. Nüfusla ilgili istatistik 1905 nüfus sayımına ait olduğundan çok sağlıklı değildi.¹⁰⁸

Cemiyet üyeleri toplantıdan sonra Sadrazam Tevfik Paşa ile görüştüler. Tevfik Paşa onlara, "Biz muhasara altındayız. Dışarı ile irtibatımız kalmamış gibidir. Aleyhimize çevrilen entrikaları öğrenemiyoruz. Durum, tahminden çok daha vahimdir..." dedi. Sadrazam Trakya Türklerinin haksız işgale karşı gösterdiği tepkiye saygı duyduğunu ifade ederek, "Ne yapalım bugünler de geçer." demekle yetindi.¹⁰⁹

Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda bölge nüfusu hakkındaki gerçeği yansıtmayan iddialarına karşı *Trakya Paşaeli* gazetesi "Türk Trakya-Rum Trakya" başlığı ile bir yazı yayımladı. Yazıda özetle şu ifadeler yer verildi: "Venizelos'a Trakya'nın Yunan olduğunu bağırarak isteyen Giritli diplomat anlamalıdır ki Trakya Türk'tür ve ebediyen Türk kalmaya azmetmiştir. Venizelos davasının ikinci sayfasına Trakya nüfus itibarıyla tamamıyla Yunani olmakla beraber manzarası, kasabaları ve müessisi medeniye ve iktisadiye itibarıyla baştan başa Yunani olduğunu söylemek küstahlığında bulunmaktadır. Sırasıyla kasabalara bakılınca Edirne'de 17 Rum mahallesine karşı 145 İslam mahallesi vardır. Daha karşıdan şimendiferle gelen ilk zair, demirler altından kopan trenin penceresinden şehre bakarken birçok yerde yükselen 157 cami, yer yer

¹⁰⁶ Aykut, *Trakya Milli*, s. 61.

¹⁰⁷ İbrahim Kamil, *Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Anadolu ve Trakya'da Millî Mücadele (1919-1922)*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, s. 198-199.

¹⁰⁸ Kamil, *Bulgaristan Diplomatik*, s. 199.

¹⁰⁹ Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015, s. 228.

kubbeler, görünen medreseler, mektepler, kışlalar, daireler acaba Yunan olduğunu mu görecekler? Hem Edirne'de camiye tahvil edilmiş bir kilise de yoktur. Çünkü Türkler 700 yıl önce buraya geldikleri zaman, kalenin dört duvarı arasında sıkışan Rumları evlerinden uzak bırakarak, onları gerçek bir şekilde yerleşmek üzere inziva ve tecridden kurtarmış, olabildiğince dört tarafa yaymıştır. Venizelos'un yalan iddialarına en canlı delil şehrin bu manzarasıdır. Edirne nasıl her yönüyle bir İslam kasabası ise bütün Trakya'nın kasaba ve köyleri de aynen öyle Müslüman ve Türk'tür. Türklerin Trakya'da inkâr edilemez bir hakkı vardır. Acaba bu memleketin iktisadiyatına Türk mahsulleri kadar başka bir milletin iddiası duyulabilir mi? Bunun için uzağa gitmeye gerek yoktur. Bizzat Rum tüccarın defterlerini delil gösterebilirim. Orada gerçek görülür ki bu ülkenin iktisadi hayatına hâkim olan yalnız Türklerdir.”¹¹⁰

Yunanistan'ın Onlar Konseyi'ndeki taleplerine karşılık Ahmet Tevfik Paşa Hükûmeti, 12 Şubat 1919'da İstanbul'daki İtilaf devletleri komiserlerine bir muhtıra verdi. Muhtırada Wilson İlkelerinin benimsendiği belirtiliyor, yabancı kaynaklara da dayanılarak Trakya ve Anadolu'da %85 oranıyla Türk ve Müslüman nüfusun büyük çoğunluğa sahip olduğu ifade ediliyordu. 17 Haziran 1919'da Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından Onlar Konseyi'ne sunulan muhtırada da benzer iddialar dile getiriliyor, Trakya'da halkın çoğunluğunun Türk ve Müslüman olduğu belirtilerek Edirne'nin savunmasını sağlayacak sınırın tespiti isteniyordu. Başkent İstanbul'un böylece korunabileceği düşünülüyordu.¹¹¹

Trakya Paşaeli Cemiyeti, Paris Barış Konferansı'na iki defa heyet gönderme girişiminde bulundu. Trakya'yı savunmak için Paris'e gidecek kişiler şunlardı: Edirne Mebusu Uzunköprülü Mehmet Arif, Dereköylü Celal ve Nedim beyler. Bunların hareketinden önce cemiyet üyeleri İsmail Bey'in Sarıcapaşa civarında Şeciler Yokuşu başındaki evinde bir toplantı yaptılar. Mesele etraflıca müzakere edilerek gidecek komisyonun seçimi konusu görüşüldü.¹¹² Paris'e gitmesi kararlaştırılan heyete 5 maddelik bir talimat verildi.

Buna göre;

1. Doğu ve Batı Trakya'nın Osmanlı idaresiyle birleştirilmesi tezi müdafaa edilecektir.
2. Doğu Trakya, Osmanlı hâkimiyeti altında bırakılıp da Batı Trakya başka devletin hâkimiyetine verilir veyahut ona istiklal verileceği anlaşılırsa bütün gayreti Batı Trakya üzerinde toplayarak buranın da Osmanlı hâkimiyetine bağlanması için çalışılacak, olmazsa istiklâlî kabul edilecektir.
3. Doğu Trakya'nın da Osmanlı hâkimiyetinden alınarak başka bir devlete verileceği anlaşılırsa Batı ve Doğu Trakya'nın birlikte İngiltere'nin himayesi altında istiklali veya Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında tarafsız bir halde istiklâlî savunulacaktır.

¹¹⁰ *Trakya Paşaeli*, 20 Mart 1919, s. 1-2.

¹¹¹ Sofuoğlu ve Yıldırım, *Arşiv Vesikalarına*, s. 42.

¹¹² Aykut, *Trakya Milli*, s. 61.

4. Heyet, Pierre Loti gibi Türk dostu yazar ve devlet adamlarıyla da temas ederek Trakya davası için yardımlarını sağlamaya çalışacaktır.
5. Heyet karar vermedikçe delegeler gazetelere veya yabancı devlet adamlarına demeç vermeyeceklerdir.¹¹³

Paris için vize alamayan heyet, İtalyan Elçiliği'nin yardımıyla bir İtalyan yatı ile 20 Mart 1919'da İstanbul'dan hareket etti ve Taranto yoluyla Roma'ya gitti. Yunan baskıları nedeniyle vize alamayan heyet yaklaşık üç ay Roma'da kaldı.¹¹⁴ Gece gündüz çalışarak çürütülmesi imkânsız istatistikler hazırladı. Özet bir Türk Trakya tarihçesi ile bir nota hazırlandı. Tüm bu veriler, ABD Cumhurbaşkanı Wilson'a ulaştırıldı. Hatta Wilson bu kayıtları İngiltere, Fransa, İtalya ve Japon temsilcilerine de bildirdi. Rakamlar Venizelos'un o zamana kadar verdiği istatistiklerin mübalağalı olduğunu gösteriyordu¹¹⁵ İtalyan gazetelerinin çoğunu Türkler lehinde yayın yapmaya yönlendiren heyet,¹¹⁶ 1919 yılının Temmuz ayında İstanbul'a döndü.¹¹⁷

Cemiyet Büyük Edirne Kongresi'nden (9-13 Mayıs 1920) sonra Paris Barış Konferansı'na ikinci defa heyet gönderme girişiminde bulundu. Galip Kemalî, Galip Bahtiyar, Salih Cevdet ve Ziya beylerden oluşan heyete, Doğu Trakya'nın Osmanlı hâkimiyetinde kalması, Batı Trakya'da halkoyuna gidilmesi, tüm Trakya'nın bağımsızlığının Doğu ve Batı Trakya'daki gelişmelerden sonra ele alınması, Yunan işgaline karşı silahlı savunma yapılması gerektiği konularında talimat verildi.

Mustafa Kemal Paşa 14 Mayıs 1920'de cemiyete gönderdiği telgrafta, Paris'teki Osmanlı delegelerinin hiç bir şekilde milletin vekâletini almadığını, Barış Konferansı'nın ülkemizin bir parçasına ilişkin vereceği kararın onaylanmayacağını, imzalanacak anlaşmanın geçersiz olduğunu, konferans kararları belli olunca TBMM'nin gerekli açıklamayı onlara da bildireceğini, son bilgilerin Edirne Vilayeti'nin Yunanlılara verileceği şeklinde olduğunu, böyle bir kararın ancak şiddetli bir silahlı direnişle değiştirilebileceğini¹¹⁸ bildirdi.

Türk tarafının bu çabaları sırasında Yunanistan İzmir'den Trakya'ya asker sevk etmeye devam ediyordu.¹¹⁹ Edirne Kongresi'nde belirlenen heyet, 12 Haziran 1920'de Roma'ya gitti, orada Galip Kemalî Bey ile bir araya geldi. Heyetin başkanlığını Galip Kemalî Bey üstlendi. Arkadaşlarının da fikrini aldıktan sonra, 16 Haziran 1920'de İtalyan Başbakanı Giolitti'ye Türk davası hakkında bir muhtıra gönderdi. Muhtırada Trakya ile ilgili olarak şu hususlara yer verildi: "San Remo'nun Türkler hakkındaki kararları insanlık ve

¹¹³ Yahya Akyüz, "Millî Mücadele'de Trakya'daki Kongrelerin Avrupa İle İlişkileri", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Lüleburgaz Ulusal Sempozyum*, Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, 2001, s. 105.

¹¹⁴ Akyüz, "Millî Mücadele'de", s. 106.

¹¹⁵ Aykut, *Trakya Milli*, s. 66.

¹¹⁶ *Trakya Paşaeli*, 15 Temmuz 1919, s. 1.

¹¹⁷ Akyüz, "Millî Mücadele'de", s. 106.

¹¹⁸ Akyüz, "Millî Mücadele'de", s. 106-107.

¹¹⁹ TİTE, K24G56B56.

milletler hukukunu yok saymaktadır. 9 Mayıs 1920'de Edirne'de toplanan kongre tarafından seçilen heyet Roma'dadır ve Trakya'nın haklarını savunmak için Paris'e gitmeyi düşünmektedir. İtalya'nın samimi desteği beklenmektedir.

Heyet İtalyan basın temsilcilerine bir demeç vererek Trakya'ya ait grafik ve haritalar dağıttı. Roma'da geçen bir ay içerisinde Paris'teki konferans üyelerine Trakya meselesi hakkında muhtıralar yolladı. Galip Kemali Bey, maddi imkânsızlıklar nedeniyle Roma'da kalırken Galip Bahtiyar Bey, Salih Cevdet ve Ziya beyler Paris'e gitmişlerdi ancak bu girişimlerinde de istenilen neticeyi alamadılar.¹²⁰

Yunanlılar Temmuz 1919'da on beş gün içerisinde bütün Trakya'nın Yunan ordusu tarafından işgal edileceği haberini yaydılar. Fransızlar da bölgeden çekilirken yağma yapmaktan geri durmamışlardı.¹²¹ Yunan askerleri Pavli, Hayrabolu ve Uzunköprü'yü işgal ettikten sonra Tekirdağ'a doğru yol alırken Türk ve Müslüman halka ait mahsulleri yağma ve talan etmiş,¹²² bölgeyi Yunanistan'a katmak için propagandadan geri durmamışlardı. İstanbul Rum Patrikhanesi'ne Rumların katledildiği şeklinde şikâyetler yapılmıştı. Uzunköprü'den bir örnek vermek gerekirse, Malkara Metropolit Kiryanos şikâyetini şöyle dile getirmekteydi: "Uzunköprü'ye giderken Çavuşlu köyü yakınlarında Rum cemaati metropolitlerinden iki kişi katledildi ve bütün çevre Hristiyan köyleri halkı köylerinden hatta evlerinden dışarı çıkmaya korkuyorlar. Çünkü daha önce yazdığım gibi, her gün insan katlediliyor ve hal böyle devam ederse, bütün kazamız Hristiyanları her biri mal ve servetlerinden feragat edip, hicret etmek mecburiyetindedirler. Mahal gösteriniz, rica ediyorum. Aksi halde insanlar ve Allah indinde mesul olacağız."¹²³

Osmanlı yetkilileri cinayet Uzunköprü sınırlarında işlendiği için durumu Uzunköprü Kaymakamlığı'na bildirdi. Katillerin Hristiyan elbisesi giymiş üç şahıs oldukları ve tarlalarında çalışan Çavuşlu köyünün Müslüman halkı tarafından görüldükleri tespit edildi. Yapılan araştırma ve inceleme sonucunda katillerin Hristiyan oldukları anlaşıldı.¹²⁴

3.2. Edirne'den İzmir'in İşgaline Gösterilen Tepkiler

Paris Barış Konferansı kararları gereğince Yunanlılara bırakılan İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgali yurdun her tarafında olduğu gibi Edirne ve çevresinde yaşayan Türkler ve Müslümanlar arasında da büyük üzüntü yarattı. Halk İzmir'in Türk yurdu olduğunu ve Yunanlılara verilemeyeceğini ifade eden çok sayıda protesto telgrafını İstanbul Hükûmeti'ne gönderdi. İzmir'in "Müslümanlara zulmedip katleden, medeni dünyadan nasibini almamış Yunanistan tarafından işgaline izin verilmesinin haksızlık olacağı"

¹²⁰ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî*, s. 291-293.

¹²¹ BOA.DH.EUM.AYŞ.16/94.

¹²² BOA.DH.EUM.AYŞ. 23/6.

¹²³ BOA.DH.KMS. 51/29-2.

¹²⁴ BOA.DH.KMS. 51/29-3, 4.

belirtildi. Wilson Prensiplerinde belirtildiği üzere hak ve adalet gözetilmesi, orada ticaret, nüfus ve arazi bakımından Türklerde olan çoğunluğun dikkate alınarak bundan vazgeçilmesi rica edildi. Bu talebin Paris Barış Konferansı'na da iletilmesi istendi.¹²⁵

İşgal haberleri Edirne'ye ulaştığında halk ve öğrenciler protesto gösterilerinde bulunarak işgalin haksızlığını dile getirdiler. Bütün varlıklarını vatan müdafaasına bağladıklarını, Osmanlı Devleti'nin çöküşü hakkındaki yayınlara itibar etmediklerini, bu uğurda ölümü göze aldıklarını vurgulayarak İtilaf devletlerinin vaatlerini yerine getirmelerini talep ettiler.¹²⁶

Selimiye Camii'nde toplanan binlerce kişiye hitaben Cuma namazının ardından Müftü Mestan Efendi kürsüye çıkarak ülkenin maruz kaldığı felaketi kısaca değerlendirdi. Ümitsizliğe yer olmadığını, Müslümanların böyle zamanlarda birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiğini söyledi. Mestan Efendi'den sonra Maarif Müdürü Rahmi Bey söz aldı ve şunları söyledi: "Ben İzmirliyim. Maddiyat ve maneviyatımı yetiştiren, bana hayatı öğreten, bana dinimi milletimi telkin eden o cüz-i vatana bugün başka kuvvetler nüfuz etmiş, abâ ve ecdadımın medfun oldukları o güzel toprakları yabancı ayaklar çiğnemiş ve ben maneviyatımın vicdanımın püskürdüğü ateş-i isyan ile bi-aramım kardeşlerim; evet siz de benim kadar belki daha ziyade müteessir ve lâlsiniz. Benimle beraber ağlıyorsunuz." Rahmi Bey'den sonra kürsüye rahatsız olmasına rağmen Mehmet Şeref Bey çıktı. "Vahdet karşısında her teşebbüs akamete mahkûmdur. Korkmayın, Sultan Selim yıkılmadıkça, İzmir'in âbidât-ı diniyesi zir ü zeber olmadıkça harici kuvvetler nüfuz edemez. Yeter ki müttehit olalım." diyerek birlik ve beraberliği tavsiye etti. Mestan Efendi'nin duasından sonra kalabalık dağıldı.¹²⁷

27 Mayıs 1919 Salı günü Edirne Selimiye Camii'nde toplanan 30 bin Edirneli Türk ve Müslümanın katılımıyla büyük bir miting yapıldı. Edirneliler şu esaslar çerçevesinde hükûmete canla başka yardım edeceklerine dair yemin ettiler: "Merkezi İstanbul olmak üzere Edirne Vilayeti'nin ve Türklerin çoğunluğu oluşturduğu yerlerin Osmanlı hâkimiyetinden ayrılması mümkün değildir. Savaştan önce sınırlarımız içerisinde olan ve Müslümanların oturduğu yerler Osmanlı idaresinde kalmalıdır. Yunan kuvvetleri İzmir'den derhal çıkarılmalı ve Osmanlı idaresi kayıtsız şartsız bütün dünyaya duyurulmalıdır. Geldikleri günden beri kesintisiz olarak Müslümanların kutsal değerlerine saldıran Yunan kuvvetlerinin bütün demiryollarımızı derhal boşaltmalarının sağlanması ve demiryolu hattı ile bütün yolcuların hayatları ve kutsal değerleri korunur hale getirilmelidir."¹²⁸

Trakya Paşaeli Cemiyeti, Yunanlıların İzmir hakkındaki haksız taleplerinin halifeliğin etrafında toplanan halk arasında korku ve endişe yarattığını, Trakya'nın da aynı akıbete uğraması ihtimalinin halkı endişelendirdiğini¹²⁹ İstanbul Hükûmeti'ne bildirdi.

¹²⁵ Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2007, s. 99.

¹²⁶ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 100-102.

¹²⁷ *Trakya Paşaeli*, 30 Mayıs 1919, s. 1-2.

¹²⁸ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 102-103.

¹²⁹ *Paşaeli*, 21 Mayıs 1919, s. 2.

Havsa'dan hükûmete gönderilen protesto telgrafı da benzer ifadeler içermekteydi. Yunan askerlerinin İzmir'i işgalini kabullenmek imkânsızdı. İşgalin devamı millî hisleri rencide ederek zarar verdiği için istenilen asayiş sağlanamazdı. İşgal Barış Konferansı'ndan beklenen adalet ilkesi ile kesinlikle bağdaşmıyordu.¹³⁰

Lalapaşa'dan gönderilen telgrafta, Osmanlı toprağı olan ve nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilerek halka mezalim yapılmasından büyük üzüntü ve heyecan duyulduğu belirtiliyordu. Bu kutsal toprakların korunması için sessiz kalınmayacağı ve çoluk çocuk tek fert kalıncaya kadar herkesin müdafaaya hazır olduğu ifade ediliyordu.¹³¹

16 Mayıs 1919'da Enez'den hükûmete çekilen telgrafta, İzmir ve çevresinin Yunan askerleri tarafından işgali haberlerinin halk arasında heyecan yarattığı, değil Aydın ve çevresinin, ülkenin bir karış toprağının bile düne kadar Türk hâkimiyeti altında yaşayan bir milletin idaresine girmesine izin verilmeyeceği söyleniyordu. Enez halkı tüm gücüyle gerekirse kanlarının son damlasına kadar hükûmetin yanında olmaya kararlıydı. İtilaf devletleri nezdinde teşebbüse geçilmeliydi.

İpsala'dan Tahsin imzasıyla gönderilen telgrafta, Paris Barış Konferansı'nın "Küçük Yunanistan'ın" İzmir'i işgaline izin verdiği, bu haberin Wilson Prensiplerine aykırı olduğu belirtilmiş ve düzeltilmesi konusunda ümitli oldukları dile getirilmişti.¹³² İpsala halkı ayrıca işgali protesto eden bir miting düzenledi. Miting heyeti tarafından hazırlanan protesto telgrafının bir nüshası da İtilaf devletleri temsilcilerine gönderildi.¹³³

Keşan Trakya Müdafa-i Osmaniye Heyeti ve belediye başkanı, müftü ve eşraftan Ali Emin tarafından gönderilen diğer telgraflarda da, İzmir'in işgal haberini gözyaşları içerisinde okudukları, şehrin Türk hâkimiyetinden koparılmaması gerektiği, işgalin Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine aykırı olduğu ifade ediliyordu. İzmir'de Rumlar tarafından Müslüman kadın ve çocukların ırzına geçilmiş, haneler yağmalanmış, köylerde katliam yapılmıştı. Bu duruma kayıtsız kalmayacaklardı, tek bir Müslüman kalıncaya kadar kanlarını feda etmeye hazırdılar.¹³⁴

Trakya Paşaeli gazetesi de işgale tepkileri içeren yazılar yayımlıyordu. Gazetenin sahibi Mehmet Şeref (Aykut) işgale tepki olarak "İzmir" başlıklı geniş bir makale kaleme almıştı. Yazısında "İtilaf devletlerinin senelerden beri akan kanları durdurmak ve insaniyetin özlediği barışı sağlamak için söz verdiklerini ancak adaletlerini zulüm yaparak gösterdiklerini" belirtiyordu. Aykut, yazısının devamında düşüncelerini şöyle aktarmıştı: "Biz hakka, adle inanarak teslim-i silah ettik. Fakat hiçbir kuvvete mağlup olmadık. Bugün adlin tecellisini beklerken zulmün koyusuna tesadüf ediyoruz. Ve güya mazinin

¹³⁰ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 103.

¹³¹ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 104-105. *Trakya Paşaeli*, 17 Haziran 1919, s. 2.

¹³² Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 129-130.

¹³³ *Paşaeli*, 21 Mayıs 1919, s. 2.

¹³⁴ Selvi, *İşgal ve Protesto*, s. 131-132.

hesabını temizlerken bizi mücrim addediyorlar. Ve mücrime ceza vermeyi de tabii buluyorlar... Türk milleti mücrim değildir, varlığına hücum eden ve istiklalini mahvetmek isteyen kim ve ne olursa olsun ona karşı dişiyle turnağıyla hakk-ı hayatını müdafaa etmek bir cürm ise dünyada şu harbe iştirak etmiş olan bütün milletlerin de mücrim olması lazım gelir... İzmir Türk'tür, orada Yunan yaşamak için İzmir'deki bir buçuk milyon Türk'ü mezara soktuktan ve yeryüzünde bir tek Türk kalmadıktan sonra artık adaletli Avrupalılar ne isterler ise yaparlar."¹³⁵

Edirne Sultanisi ve Dârülmualimîn öğrencileri de İzmir'in işgalinden duydukları üzüntüyü İngiliz temsilcisi Samson'a çektikleri protesto telgrafında şu şekilde dile getirdiler:

"Adalet mefkûresiyle toplandığına emin bulunduğu sulh konferansının hakkında ittihaz edeceği karara büyük ve asil bir millete yakışan bir vakar ile intizar eden Türk milleti Yunanlılıkla hiçbir alakası olmayan İzmir'in, bu güzel Türk şehrinin Yunanlılar tarafından işgaline müsaade edildiğini öğrenmekle müteellim bulunuyor. Türkiye üzerinde beslediği muhterisâne emelleri sulh konferansında açıktan açığa izhar eden, Türk'ün hayatına kastetmek, tarihini kapatmak isteyen bir hükûmetin İzmir'i işgali muvakkat da olsa, vatanlarına karşı süngülerini harp meydanlarında gösterdikleri efsanevi kahramanlıklarla ispat eden, ölümü namus ve şereften fedakârlığa daima tercih eden Türkler için na-kabil-i tahammüldür. Bu yeni ve millî elemi en kuvvetli surette hisseden Teselya, Girit, Makedonya ve Epir facialarını derin bir teessürle hatırlayan Edirne Türk gençliği, Edirne ahalisinin ihtizazatına tercüman olarak zât-ı asilânelerine arz ediyor ki İzmir Türklerinin onlara nazaran yedide bir derecesinde kalan bir ekalliyetin memnun olması için hakka ve mukaddesata hürmet etmeyen ve kabiliyet-i idare ve temeddüniyesi itibariyle Türklerden yüksek olmayan bir hükûmetin hâkimiyeti altına girmesine karşı hiçbir zaman lakayt kalamayacaktır..."¹³⁶

4. Teşkilatlanma ve 1919 Yılında Toplanan Kongreler

İzmir'in işgalinden sonraki günlerde Yunan Muhafız Hat Taburu yerleştiği bölgelerde Türklerle karşı cinayet, gasp, yağma ve zulümlerini artırdı. Bu dönemde bölgedeki Türk komutan ve idareciler Trakya'nın da İzmir ile aynı akıbete uğrayacağı endişesi ile harekete geçtiler. İstanbul Hükûmeti'ne ve İtilaf devletleri temsilcilerine gönderdikleri telgraf ve raporlarda Yunanlıların bölgedeki faaliyetlerine dikkat çekerek duruma müdahale edilmesini talep ettiler. 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa 24 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, merkezi Lüleburgaz'da olan Yunan Hat Muhafaza Taburu'nun Babaeski, Lüleburgaz ve Çorlu mıntıkasında hükûmet idaresini ele geçirdiklerini, gençlerin hayatlarından ümidi keserek bölgeyi terk ettiklerini bildiriyordu. Hükûmetten Yunan taburunun kendi görevleri dışındaki faaliyetlerinin engellenmesini istiyordu.

¹³⁵ "İzmir", *Paşaeli*, 30 Mayıs 1919, s. 1.

¹³⁶ *Paşaeli*, 21 Mayıs 1919, S 25, s. 2.

24 Mayıs 1919'da Cevat, Kazım, Kadri ve Muzafer imzalarıyla Harbiye Nezareti'ne, Kolordu'dan bir telgraf ve Trakya Paşaeli Cemiyeti'nden gelen evraklar gönderilmişti. Hadımköy-Uzunköprü arasındaki demiryolu hattı boyunca Yunan tabur subayı ve erlerinin taşkınlıklarını artırdığı, bu durumun Fransız Generali Franchet d'Esperey'e bildirildiği ancak onun bunu dikkate almadığı ifade ediliyordu. 27 Mayıs 1919'da İstanbul'daki İtilaf devletleri Kumandanı General Milne'ye "1. Şube'den Kazım" imzasıyla gönderilen yazıda Yunanlıların hat boyunca görevlerinin dışına çıktıkları, halka keyfi ve zalimce davrandıkları, Selanik'ten silah ve bomba getirerek halka dağıttıkları belirtiliyordu. Müslümanları tehdit ederek göçe zorladıkları, Babaeski, Çorlu ve Lüleburgaz'da sürülen halkı yatıştırma için kuvvet gönderilmek istendiği ancak İngiliz karargâhı buna izin vermediği için göçün gerçekleştiği ifade edilerek Yunan vahşetine son verilmesi rica ediliyordu.¹³⁷

Paris Barış Konferansı'nın Doğu Trakya'yı Yunanlılara bıraktığı haberinin Trakya'ya ulaşmasıyla halk işgale karşı protesto ve mitingler yaptı. Bunu kongreler izledi. Uzunköprü'de yapılan mitingde halk duygu ve düşüncelerini şu şekilde haykırıyordu: "Trakya Türklerindir. Şöyle ki Trakya %80 Türkler ile meskun olduğundan Türkler Trakya'nın Yunanistan'a ilhakına hiçbir veçhile razı olamazlar, ekseriyet-i azimesi Türk olan Trakyalılar ancak Trakya Trakyalıdır düsturunun kabul ve teyidiyle sulh ve selametin devamı temin-i kabil olabileceği kanaatini izhar ve akvamın tayin-i mukadderatındaki hakimiyetini tasdik ve bunu kendilerine rehber-i hareket ittihaz eylediklerini alem-i insaniyete karşı ilan ve taahhüt eyleyen Paris Sulh Konferansı'nın adilane bir karar ittihaz eyleyeceğine itimat etmektedirler. İki aydan beri Roma'da bulunan Trakya murahhaslarının Trakya'nın insani ve musib nokta-i nazarını konferansta izah için Paris'e hareket edememelerini, hasımları bulunan Yunanlıların entrikalarına hasr ve atfetmek isteyen Trakya'nın hakiki sahibi biz Türkler, hak ve hürriyetimizle kabil-i telif olmayan bu vaziyeti şiddetle protesto eder, murahhaslarımızın Paris Konferansı'na azimetine müsaade edilmesini İtilaf devletlerinin hissiyat-ı adaletkâranesinden bekleriz."¹³⁸

Trakya Paşaeli Cemiyeti 10 Temmuz 1919'da birinci, 16 Ekim 1919'da ikinci ve 15 Ocak 1920'de üçüncü kongresini topladı. Bunu Lüleburgaz (31 Mart-2 Nisan 1920) ve Büyük Edirne (9-13 Mayıs 1920) kongreleri takip etti.¹³⁹

4.1. 10 Temmuz 1919 Tarihli Kongre

Trakya Paşaeli Cemiyeti kuruluş tarihi olan Kasım 1918'den Haziran 1919'a kadar yaptığı çalışmalar hakkında halkı bilgilendirmek amacıyla bir kongre toplamaya karar verdi. Kongreye Trakya'nın her tarafından üyeler gelecek, meseleler açık olarak görüşülecek ve gelenler tarafından bir merkez heyeti seçilecekti.¹⁴⁰

¹³⁷ Sürgevil, "Hadımköy-Uzunköprü", s. 62-63.

¹³⁸ *İleri*, 23 Haziran 1919, s. 2.

¹³⁹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 137; Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Trakya'da Teşkilatlanma Süreci, Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/6 (2012), s. 25.

¹⁴⁰ Aykut, *Trakya Milli*, s. 77.



Kongreye Katılan Edirne Heyeti (Cem Altınel Özel Arşivi)

Toplantıya şube temsilcileri, merkez heyeti ile merkez vilayet eşrafı, aydınlar ve gazete temsilcileri davet edildi. Kongrenin Darülmualimin konferans salonunda toplanmasına karar verildi. Kongreye giriş bilet usulüyle olacaktı. Biletler kâtip Nihat Bey tarafından girişte alınıyordu. Kongre salonu tamamen dolmuştu. Trakya heyetini oluşturan Belediye Başkanı Şevket Bey ile Müftüzade Cemal, Avukat Şevket, Murahhas Şeref, Şehbender Şükrü, Dimetokalı Cemal, Yakup Efendizade Derviş, Dr. Rifat Osman Bey ile Hafız Mehmet Efendi kürsünün sağ tarafında yer aldılar. Sol tarafta Belde Müftüsü Hilmi Efendi, Erkan-ı Harbiye Reisi Cemil, İstanbul Murahhası Hasan Tahsin, Kısm-ı Adli Reisi Ziya ve Kısm-ı İdari Reisi Ağâh Beyler yer alıyordu. Dr. Rüştü, Sezai, Arif ve Atif Beylerden oluşan kâtipler heyeti kürsünün önündeydiler. Heyeti yazıcı İskeçeli Sıdkı Bey idare ediyordu. Merkez Heyeti Reisi Mestan Efendi¹⁴¹ sağlık sorunu nedeniyle kongreye katılamamıştı. Kongre açılış konuşmasını kongre başkanlığına getirilen Şehbender Şükrü Bey yaptı. Saat 15.30'da daha önce kaleme alınan rapor Şeref Bey tarafından okundu. Ardından Şeref Bey bazı açıklamalar yaptı. Başarı dileklerinde bulunularak kongrenin birinci oturumu sona erdi. On dakika aradan sonra görüşmelere devam edildi. Müftü Bahaddin Efendi hizmetlerinden dolayı Mestan Efendi'ye teşekkür etti.¹⁴² Ardından Trakya'nın tamamını temsil eden yeni bir merkez heyetinin seçimine geçildi.¹⁴³

Yeni heyet üyeleri şu kişilerden oluşuyordu: Müftü Hilmi Efendi, Belediye Başkanı Şevket, Şehbender Şükrü, Yakub Efendizade Derviş, Ahmet Efendizade Cemal, Müftüzade Cemal, Doktor Rifat Osman, Rasim Beyzade Hacı İbrahim, Reşit Beyzade Ahmet, Cezzarzade Şevki, Nazmi Beyzade İsmail, Avukat Şeref ve Lüleburgazlı Avukat Şevket

¹⁴¹ Mestan Efendi müftülükten azledilmiştir. Aykut, *Trakya Milli*, s. 77.

¹⁴² *Trakya Paşaili*, 15 Temmuz 1919, s. 1.

¹⁴³ Veysi Akın, "Trakya Kongreleri ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde Gerçekleşen Yapısal Değişiklikler", *Millî Mücadele'nin 100. Yılı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi ve Kongreler Uluslararası Sempozyumu, 24-26 Nisan 2019 Erzurum*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2021, s. 947.

beyler ile Bekir Efendizade Hafız Mehmet Efendi. Müftü Hilmi Efendi'nin okuduğu duadan sonra kongre heyeti dağıldı.¹⁴⁴

Kongre heyeti şöyle oluşturulmuştu:

Mustafa Efendi-Uzunköprü

Hasan Sabri Bey-Malkara

Şakir Bey-Malkara

Said Efendi-Pavli

Hurşid Bey-Babaeski

Sultan Efendi-Babaeski

Şevket Bey-Babaeski

Adil Bey-Babaeski

Hüsnü Efendi-Babaeski

Hulusi Efendi-Babaeski

Edib Bey- Havsa

Mehmet Bey-Lüleburgaz

Abdurrahman Berri Efendi-Lüleburgaz

İbrahim Efendi-Havsa

Hafız Hüseyin Efendi-Hayrabolu

Osman Efendi-Hayrabolu

Zeynel Bey-Hayrabolu

Mehmet Tefvik Bey-Hayrabolu

Naib Efendi-Havsa

Ahmet Bey-İpsala (vekaleten)

Fahri Efendi (İpsala)

Hafız Halil Efendi-Hüseyin Efendi-Pınar Hisar

Osman Bey-İnöz

Osman Efendi-Uzunköprü

Hacı Mehmet Efendi-Pavli

Hafız Efendi-Çorlu

Hüsameddin Bey-Kırkkilise

Zahid Bey-Kırkkilise

Bahaddin Efendi-Kırkkilise

Arif Bey-İnöz (vekaleten)

¹⁴⁴ *Trakya Paşaili*, 15 Temmuz 1919, s. 1.

Azmi Efendi (Uzunköprü)
 Sabri Efendi-Uzunköprü
 Mehmet Efendi-Uzunköprü
 Mustafa Efendi-Uzunköprü
 Süleyman Efendi-Uzunköprü
 Hurşit Efendi-Vize
 Hüsnü Efendi-Vize
 Emin Efendi-Pınarhisar
 Mehmet Efendi-Pınar Hisar
 Süleyman Bey-Kırkkilise
 Rıza Bey-Kırkkilise
 İsmail Efendi-Hayrabolu
 Sadık Bey-Saray
 Cemal Bey-Çatalca
 Murad Giray Bey-Saray
 Molla Mehmet Efendi-Çerkezköy
 Süleyman Bey-katılmamıştır.

Kongreye merkez vilayetten katılanlar ise şu kişilerdi: Edirne-Ahırköylü Ahmet Bey, Şerif Bey, Keresteci Hüsnü Efendi, Hakkı Efendi, Nüfus Müdürü Ömer Bey, Halil Efendi, Mevlevi Şeyhi Selahaddin Efendi, Hacı Mehmet Efendi, Nureddin Bey, Nazmi Beyzade Mehmet Bey, Miralay Fethi Bey, Doktor Fuat ve Rüştü beyler, İskeçeli Kamil Efendi, Tayyib Paşa, Halis Efendizade, Alameddin Efendi, ulemadan Hacı Hafız Abdullah Efendi, Bakkal Başu Emin Efendi, Bahaddin Bey, Müderris İsmail Efendi, Sadık Efendizade Ziya Bey, Muhtab Salim Efendi, Sarrac Salim Efendi, mütekaid Hüsameddin Bey, Bakkal Başuzade İzzet Bey, Eski Cami imam-ı evvel ve hatibi Hafız Rakım Efendi, Zağralı Kazım Bey, Tahir Ağa, eşraftan Fuat Bey, Hacı İsmail Efendi, Hüseyin Efendi, Molla Mehmet Efendi, Ahmet Bey, Hulusi ve Nazmi beyler, ulemadan Hacı Hafız Kadri Efendi, Vaiz Said Efendi, Bankacı Mehmet Efendi, Nasih Beyzade Ziya Bey, Hafız Edip Efendi, Maksud Beyzade Derviş Bey, İmam Hafız Şaban Efendi, Hafız Galip Efendi, Rasim Beyzade Hacı İbrahim Bey Efendi ispat-ı vücut ettikleri gibi Keşan'ı Müftü Hilmi Efendi, İpsala'yı Fericikli Ömer Fahri ve Ahmed, Mürefte'yi Dava Vekili Şeref ve Şevket, Edirne'yi Belediye Başkanı Şevket, eski müftü Mestan, İğneada'yı eşraftan İsmail, tüccardan Hacı Ali, Gelibolu'yu Şevket ve Mestan, Çorlu'yu Mestan, Şevket, Cemal, İsmail, Avukat Şevket, Saray'ı Mustafa ve Avukat Şevket, Tekfurdağı'nı Cemal, Şerif, Fuat, Bakkal Başu Emin efendiler vekâleten temsil ettiler.¹⁴⁵

¹⁴⁵ *Trakya Paşaili*, 15 Temmuz 1335 (1919), s. 2.

Kongre İtilaf devletleri temsilcilerine gönderdiği telgrafta şu hususlara dikkat çekti: “Yunan askerlerinin Trakya hat boyuna yerleştirildikleri günden beri Türkler aleyhine yapılan cinayat yüzlere ulaştı. Defalarca bu askerlerin kaldırılmasını istirham ettik. İstirhamatımız maalesef şimdiye kadar mazhar-ı kabul olmadı. Hâlbuki fecayi her gün biraz daha şiddetini tezyid ederek temadi ediyor... Bilhassa son zamanlarda Çorlu havalisindeki Kınıklı Çiftliği korucularının katli hadisesi hakkında icra-yı tahkikata gelen İngiliz zabitanı şehrin orta yerinde bir Türk gencinin süngülenmiş olarak kanlar içinde yattığına bizzat şahit oldu; Yunanlıların bu fecayii Türkleri harekât-ı müteakibeye sevk etmek ve sonra derece-i tesirine pek çok itimat ettikleri vasi propaganda teşkilatı ile Türkleri muhalif ve saldırgan vaziyette göstermek maksadıyla yaptıklarına çok iyi vakıf olan Türkler, şimdiye kadar, Trakya’da Yunan askerleri tarafından süngülenmiş, silahsız ve sükut-perver kardeşlerini göz yaşları arasında elleriyle mezarlara tevdi ettikleri halde cezalarının itasını düvel-i muazzama adaletine terk ile hislerini kalpleri içinde ezerek sükûn ve sükûnetlerini muhafaza ediyorlar, fakat son Çatalca Kınıklı Çiftliği, Çorlu hadisesi bütün sabır ve tahammülün fevkine çıktı, taht-ı tehlikede olan, hayat ve namuslarının her taraftan ihmal edildiğini gören Trakya Müslümanları her kazadan gelen delegelerden mürekkep olarak bugün Edirne’de akdettiği 200 kişilik kongrede Trakya vaziyetini ariz ve amik müzakereden sonra Yunan neferlerinin bir haftaya kadar Trakya hattından kaldırılmasını düvel-i muazzamanın İstanbul’daki komiserliklerine istirham ve aksi takdirde ondan sonraki vekayiden ahali-i İslamiyenin katiyen mesul olamayacağını arz ve iblağ eylemeğe karar verildiğini ve istirhamatımızın nazar-ı dikkat ve itinaya alınmasını rica ile iktisab-ı fahr eyleriz efendim.”¹⁴⁶

Kongrenin toplanmasından rahatsızlık duyan İstanbul Hükûmeti kısa bir süre sonra harekete geçti. Hükûmet, Cafer Tayyar Bey ile beraberindeki subayları Edirne’de İtilaf devletleri aleyhinde propaganda yapmakla suçluyordu. Hükûmet konuyu araştırmak üzere Emekli Ferik İbrahim Paşa’nın başkanlığında bir tahkik heyetini Edirne’ye gönderdi.¹⁴⁷

4.2. 16 Ekim 1919 Tarihli Edirne Kongresi

İtilaf devletleri I. Dünya Savaşı’nın ardından uluslararası barış ortamının sağlanması için yapılacak antlaşmaları görüşmek üzere 18 Ocak 1919’da Paris’te bir araya gelmişlerdi. Paris görüşmelerine katılan Yunanistan ve Bulgaristan’ın Trakya toprakları üzerinde talepleri vardı. Savaşın mağlubu Bulgaristan sınırlarını korumak ve Ege denizine çıkışını devam ettirmek istiyordu.¹⁴⁸ Batı Trakya’nın geleceği ile ilgili kararlar verileceği zamanda Bulgarlar daha fazla toprak elde etmek amacıyla Gümölcine, İskeçe, Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka ve Rodop’ta seçim girişiminde bulundular. Bulgarlar böylece bölgedeki Batı Trakya Türklerinin Bulgar idaresini tercih ettiklerini göstermek istiyorlardı. 17 Ağustos 1919’da yapılacak seçimlere bağımsızlığı savunan Türkler katılmayarak boykot

¹⁴⁶ *Trakya Paşaili*, 15 Temmuz 1335 (1919), s. 1-2.

¹⁴⁷ BOA. DH.ŞFR. 101-40.

¹⁴⁸ İbrahim Kamil, “Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60 (2017), s. 105.

kararı aldılar. 14 Ağustos'ta bir toplantı yaparak bu fikirlerini hem Sofya'ya hem de İtilaf devletleri temsilcilerine bildirdiler. Ardından Sofya'ya bir heyet gönderildi. Onların bu tepkisi üzerine Bulgarlar 18 Ağustos'tan itibaren yoğun bir şekilde Türk ve Müslüman halka yönelik katliam ve imha faaliyetine başladılar. Trakya'daki bütün kasaba ve şehirler Bulgar askerleri tarafından kuşatıldı. Türklerin bölgeye giriş ve çıkışları engellendi. Bulgarlar çeşitli baskı ve zulümlerle Bulgar idaresini kabul ettirmek suretiyle bölgeyi Bulgarlaştırmayı hedeflemişlerdi. Derindere, Eğridere, Koşukavak, Kırcaali, Paşmaklı ve Palaz'da bütün hapisaneler ve ahırlar Türklerle dolmuştu. Mahkûmlara adeta "engizisyon işkenceleri" yapılıyordu.

Kırcaali ve Eğridere çevresinde Bulgarların yaptıkları zulümlerle ilgili 26 Eylül 1919 tarihli *Vakit* gazetesinde şu bilgilere yer verilmişti: "5 Eylül 1919 tarihinde Bulgar müfrezeleri Dolaşkı, Aşatlar köylerine gelerek altın ve para aramak bahanesiyle köyün Müslüman ahalisinden Hafız Ali, Hafız Hüseyin ve Selim efendilerin evlerine zorla girmiş, kadınlara sarkıntılık etmişlerdir. Her iki İslâm köyü ahalisini birbirinden tecrit ederek şikâyetle bulunacak olanların idam edileceklerini söylemişlerdir. Aynı zamanda elli kişiden ibaret bir çete, Şeyh Camii köyüne hücum ederek köy ahalisinden 10 bin lira vermesini talep ederek birçoğunu katletmiştir."¹⁴⁹

Paris Konferansı, bölgede sınırları çizerken, Müslüman çoğunluğun bulunduğu Kırcaali, Koşukavak, Eğridere, Darıdere ilçelerini Bulgar ve İskeçe, Drama, Serez gibi Ustruma nehrine kadar olan yerleri Yunan sınırları içinde bırakmıştı. Meriç'e kadar uzanan sınır içindeki Gümülcine ve Dedeağaç'tan İtilaf devletleri lehine Bulgarların egemenliği kaldırıldı. Bölgenin durumunun saptanması Doğu Trakya'nın geleceğinin kararlaştırılacağı zamana bırakıldı. Esasen Gümülcine'de nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmakta iken Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka, Ortaköy, Seymenli kazalarında tek bir Müslüman bırakılmamıştı. Venizelos'un amacı buralardaki Müslüman nüfusu yok ederek bölgenin Yunanistan'a katılmasını sağlamaktı. Yunan ve Bulgarlara bırakılan bölge halkı bütünüyle Müslümandı. O sırada Fransız işgalinde olan bölgede Yunan ve Bulgarlara karşı durmak isteyen Türkler, Gümülcine'de örgütlenmeye çalışıyorlardı. Konferansın bu kararını protesto ettiler ancak savunma konusunda hem teçhizat hem de para bulmakta zorlanıyorlardı.¹⁵⁰

Trakya Paşaeli Cemiyeti bu sıralarda ikinci bir kongre toplamaya karar verdi.¹⁵¹ Kongrenin toplanma nedenleri 13 Ekim 1919'da Mustafa Kemal Paşa'ya şöyle bildirildi: "Trakya Müdafaa Heyeti'nin örgütü, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin tüzüğüne kısmen uygundur. Trakya Müdafaa Heyeti'nin on dört kişilik merkez kurulu, İstanbul'da beş delegesi, livalarda ve ilçelerde müftülerin başkanlığında yönetim kurulları vardır. Bucaklardaki yöneticiler, oraların tanınmış kimseleridir. Eski hükûmetin engellemesi yüzünden bucak ve köy kuruluşları henüz tamamlanmamıştır. Her şeyin başında olduğu

¹⁴⁹ Zekai Güner, "Millî Mücadele Döneminde Batı Trakya'da Bulgar Zulümleri", *Erdem*, 12/34 (1999), s. 120-127.

¹⁵⁰ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 430.

¹⁵¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 184-185.

gibi örgütlenme de merkezden başlayarak aşağıya doğru gitmiştir. Bununla beraber mahalle ve köy örgütlerinin tüzüğe uygun şekilde kurulmasına başlanmıştır. Ekim'in 16'sında Edirne'de yapılacak kongrede bütün bu işlerin ve diğer hususların görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Bu konuda bir buyruğunuz ve mütalaanız varsa bildirilmesi... Yunan ve Bulgarlara verilen yerlerdeki halkın çoğu ise İslamdır. Bu sebeple durum protesto edilmiştir. Buralar bugün henüz Fransızların işgalinde olup Yunan ve Bulgarlara karşı durmak isteyen Türkler, Gümölcine'de örgütlenip tertipler almakta iseler de savunma aracı ve para bulmakta çok zorluk çekmektedirler. Bunun çarelerinin yukarıda arz edilen kongrede görüşüleceği bilgilerinize sunulur.”¹⁵²



16 Ekim 1919 tarihli Edirne Kongresi'nde seçilen Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti (TTK. TB_151_76.)

Kongre bütün vilayet, liva, kaza ve çoğunlukla nahiye delegelerinin katılımıyla 16 Ekim 1919'da cumartesi günü toplandı. 16 kişiden oluşan bir merkez heyeti seçildi. Batı Trakyalıların Bulgar ve Yunan mezalimi altında ezilmesine Doğu Trakyalıların tahammül etmeyecekleri, onlara destek olacakları taahhüt edildi. Kongre Batı Trakya'nın yeni bir tertiple Bulgar ve Yunan işgaline bırakılmasını, İtilaf devletleri nezdinde protesto etmek ve Batı Trakyalılara davalarında her bakımdan yardım etmek kararını aldı.¹⁵³

Ekim ayının ortalarında Trakya'daki durum şöyleydi: “Fransız askeri kuvvetleri Gümölcine ve havalisini işgale başladılar. 18'de Bulgar kuvâ-yı askeriyesi altı kaza sahasını tahliye başladılar. 20'de bu ameliye hitam buldu. Yalnız Bulgar jandarmalarından kaçmayanlar kaldı. 16'da Yunan kuvvetlerinden ufak kısımlar İskeçe'ye gelmeye başladı. Fakat asker daha girmezden evvel ahali-i İslamiye kâmilen evlerine, dükkânlarına, Fransız bayraklarının yanına siyah matem bayrakları astılar.

¹⁵² Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 430.

¹⁵³ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 184-185.

Çarşığı tamamen kapadılar. Fransız kumandanı komiteye müracaatla bayrakların indirilmesini rica ile beraber tellal ile de ilân ettirdi. Ahalinin indirmemesini görerek Fransız askerile bayrakları toplattırdı. Dükkânlar üç gün kapalı kaldı. Yunan askeri perişan bir halde idi. Bilâhare yavaş yavaş kuvvetler çoğaldı. Şimdi on bin tahmin olunuyor. Komite gerek Gümülcine’de gerek Edirne’de Yunan işgalini protesto etti. Yunanlılar girmezden evvel İskeçe’de komite belediye seçimlerini yapmış ve belediyeye Müslümanları geçirmişti. Bulgar jandarması kıyafetile fesli Müslüman jandarmalar yapmış ve köylere göndermişti. Bulgar memurin-i mülkiyesi daha kalkmadığından kaymakam onlardandır. Fakat son derece muhteriz. Müslümanların hareketi herkesi intibaha davet etti.”¹⁵⁴

Bulgarlar 18 Ekim 1919’da Batı Trakya’yı boşaltırken bölgede 20 Ekim 1919’da Fransız idaresi kuruldu ve Fransız askerî makamlarının yönetiminde Müttefiklerarası Trakya Hükûmeti oluşturuldu. Hükûmetin başına Müttefikler Yüksek Meclisi adına General Charpy vali olarak atandı.¹⁵⁵ Gümülcine’de idareye el koyan General Charpy’nin nezdinde bulunan Yunan Hükûmeti’nin ajanı Vamvakas Dedeâğaç sahillerine Rum muhacirleri naklediyordu. Oysaki Bulgarların bölgeden çıkardıkları Müslüman muhacirler henüz yerlerinde duruyordu. Charpy Müslümanların yerlerine döneceklerini ancak birdenbire büyük bir kalabalığın gelmesinin asayiş ve iâşe bakımından sakıncalı olacağını, bu iş ve eşyaların geri alınması işi için komisyon oluşturulacağını belirtti ve komitenin de listeler yapmasını istedi.¹⁵⁶

Batı Trakya Komitesi’nin girişimleriyle Edirne Kongresi’nden bir ay sonra 16 Kasım 1919’da Gümülcine’de halk temsilcilerinin katıldığı bir kongre düzenlendi. Kongreye Trakya Paşaeli Cemiyeti adına Edirne’den üç delege katıldı. Kongrenin temel konusu Batı Trakya’nın geleceği idi. Kongrede plebisit yerine Batı Trakya’da bütün milliyetlerin katılımıyla tampon bir devlet kurulması kararı alındı ve karar bir muhtıra ile Paris Barış Konferansı’na gönderildi.¹⁵⁷ Bu fikir Bulgarların dışında bazı Rumların da onayını almıştı. Venizelos ise önce Batı Trakya’yı ardından Doğu Trakya’yı işgale hazırlanıyor, bu amaçla konferans çevrelerinde, Gümülcine’de, İskeçe’de ve İstanbul’da hazırlıklar yapıyordu. İstanbul Rum basını ve bazı *Megali İdea* yanlıları ile birkaç Batı Trakyalı Türk mebusunun kurduğu Trakyalılar Komitesi İstanbul’da bütün Trakya’nın Yunan mandası altında muhtariyet elde etmesi için çalışıyordu. Gümülcine’de, Gümülcineli İsmail Hakkı idaresinde Batı Trakya Umumî Merkezi adıyla Batı Trakya’nın Doğu Trakya ile bağının kesilmesini isteyen Fransız yanlısı bir cemiyet kurulmuştu. İskeçe’nin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi (17 Ekim 1919) üzerine Gümülcine’ye dönen Galip Bahtiyar, Şakir ve Faik beyler İstanbul’a gittiler. Batı Trakya Komitesinin diğer üyeleri yedi ay Müttefiklerarası Batı Trakya Hükûmeti’nin idaresi altında Gümülcine’de kalarak buradaki Türklerin haklarını korumak için Fransız askeri valiliği ile iş birliği yaptılar.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 1270.

¹⁵⁵ Erdeha, *Millî Mücadele’de Vilayetler*, s. 431.

¹⁵⁶ Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 1271.

¹⁵⁷ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli*, s. 189-190.

¹⁵⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli*, s. 180-191.

27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması ile Gümölcine ve Dedeağaç'ın Bulgaristan'dan alınarak Yunanistan'a bırakılması hukuki mahiyet kazandı. Bu arada Celal Bey¹⁵⁹ Edirne Valiliği'ne getirilmiş İhsan Bey'in vali vekilliği sona ermişti.

5. General Franchet d'Esperey'in Edirne'yi Ziyaretleri

16 Ekim 1919 tarihli Edirne Kongresi kararları Fransız Generali Franchet d'Esperey tarafından iyi karşılanmadı. General 7 Kasım 1919'da Karaağaç istasyonuna gelerek 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey ile görüştü. Batı Trakya'ya yönelik Edirne ve çevresinden gelmesi muhtemel silahlı bir müdahaleyi önlemek isteyen General, Cafer Tayyar Bey'e şunları söyledi: "Bulgarlardan alınan Batı Trakya'nın bir kısmı, mukadderatı Osmanlı barışı görüşülürken kararlaştırılmak kaydıyla şimdilik, barış konferansı kararıyla Fransız ordusu tarafından işgal olunacaktır. Bulgarların çıkardıkları Batı Trakyalılar hangi milletten olursa olsun yerlerine dönebilirler. Bu işlerle Karaağaç Kumandanı ve mahalli mülkiye memurlarından mürekkep bir komisyon meşgul olacaktır." General daha sonra Vali Salim Paşa'nın neden görevden uzaklaştırıldığını sordu. Cafer Tayyar Bey kendisinin o sırada İstanbul'da olduğunu, valinin yaptığı yolsuzluklar nedeniyle kaçmış olabileceği söyledi.¹⁶⁰

Batı Trakya'yı tamamen işgal altına alan Franchet d'Esperey'in 30 Aralık'ta¹⁶¹ Fransız kıtalarını teftiş amacıyla tekrar Edirne'ye geleceği haber alındı. Haberi birkaç gün önceden öğrenen Rum Metropolithanesi'nde hazırlıklar başladı. Amaçları generali Edirne'de nüfusun çoğunluğunun Rumlardan oluştuğuna ikna etmektir. Ertesi gün generalin geleceğini haber alan Trakya Paşaeli Cemiyeti Merkez Heyeti belediyede toplandı ve general şehre girerken çoğunluğun Türklerden oluştuğunun kendisine gösterilmesine karar verdi. Vali çevre köylerdeki Türklerin de çağrılmasıyla Rumlar ile Türkler arasında olaylar çıkmasından endişe ediyordu. Akşamdan Edirne ve çevresindeki köylere Trakya Paşaeli Cemiyeti üyelerinden memurlar gönderildi, semt heyetlerine talimat verildi.

Cemiyet üyesi Şeref Bey karşılama günüyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Rumlar sabahleyin genç kız ve oğlanlarını mavi ve beyaz kurdeleler, fistanlar, bayraklarla süsleyerek Kıyık, Kirişhane, Yıldırım, Kaleiçi'ndeki yolları tutmak üzere hazırlanmışlardı. Belediye'den köprüye kadar iki tarafta Kaleiçi ve ona paralel diğer caddelere giden sokaklardan geçitten ibaretti. Henüz şafak sökmeden Belediye'den ta ikinci Meriç köprüsüne kadar caddelerin her iki tarafı tutulmuştu. Rumlar henüz süslü, kokulu, şen neşeli olarak evlerinden çıkıp da caddeye doğru akmaya başladıkları vakit bütün iki sıra muazzam bir asker dizisi gibi sıralanmış, kırmızı kuşaklı, Trablus sarıklı, yağız çehreli Türkleri görünce tutulan geçitten de geçmek imkanının kalmadığını anlamışlardı.

¹⁵⁹ Kavuruzade Hüseyin Celal Bey, 1867 yılında Hanya'da doğdu. 1888 yılında Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten sonra, çeşitli ilçelerde kaymakamlık yaptı. 1907 yılında mutasarrıflığa, 1910 yılında valiliğe yükseltildi. 1919 yılının Ekim ayında Edirne Valiliği'ne atandı. Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 431.

¹⁶⁰ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 187-188.

¹⁶¹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 189.

Onların ötesinde ise on binden fazla Edirneli Türk köylü kadınları, kendilerine mahsus yeşil ferace, beyaz başörtüsüyle her bir yanı doldurmuşlardı... Rum metropoliti Yunan Kızılhaçı adı altında Edirne’de Kaleiçi’ndeki Rum mektebini işgal eden Yunan Erkân-ı Harbiye subayları, İngiliz Konsolosu, şimdi hâlâ İstanbul’da ticaretle meşgul meşhur Yunan muhbiri Yüzbaşı Mister Lister şaşırılmışlardı. Birkaç geçidi zorlamak istediler. Lakin Adalı Halil Pehlivan, heybetli bir erkek, aslanı eğdiren yüksek boyuyla geniş göğsüyle, bir mandayı bir yumrukta devirebilen korkunç yumruğunu sıkarak safların önünde dolaşıyordu... Nihayet Rum metropoliti bin bir niyaz ile Reis Şevket Bey’i ikna ederek yanında dört papaz, dört Rum ile birlikte Abacılarbaşı’ndaki arsanın önünde dizilebilmişlerdi. Metropolit görülecek bir kıyafette idi. Kara elbisesini giymiş, hepsi de boyunlarına yirmi beş santimetre genişliğinde bir Yunan bayrağı takmışlardı. General, Karaağaç’tan bir otomobil ile hareket etmişti. Yanında Charpy ve birçok Fransız askerî erkânı vardı. Arkada bir bölük kadar Cezayir’in Arap süvarisi yürüyordu. General şehre girerken bütün bu Türk halkını görmüştü. Her tarafta yeşil feraceler dalgalanıyordu. Tam papazların durduğu yere gelince metropolit biraz ilerlerdi, pis pis gülerek kendine göre bir tavır almaya çalıştı... Ecdadımdan kalan Yunan Edirne’ye teşrifinizi dört gözle bekliyorduk, Yunanlılar için bu şerefli bir gün olacaktır, dedi. Ama, yanındakilere konuşma fırsatı vermeden General Franchet d’Esperey hiç sabretmeden derhal cevap verdi: Papaz Efendi! Lakin bu şehir baştan başa bir Türk şehri. Burada ikinizden başka Yunanlı göremiyorum...”¹⁶²

Edirne’de üç saat kalan General, bu sürede valiliği ardından belediyeyi ziyaret etti. Belediyede bir çay içtikten sonra, sırasıyla Darülmuallimat’ı, Cemaat-i İslamiye’yi ve Trakya İdare-i Merkeziyesi’ni ve son olarak da Rum Kulübü’nü ziyaret etti.¹⁶³ Generalin gelmesiyle Rum kadın ve erkeklerin doldurduğu kulüpte Fransız Marşı çalınmaya başlamıştı. Metropolit, Rumları özgürlüğüne kavuşturan Fransız generalinin Yunanistan tarihinde özel bir yeri olacağını söyledi. General konferans kararlarına uyulmasını isteyerek asayişin korunmasının önemini belirtti. Ermeni bir kız generale bir buket çiçek verdi. General kulüpten ayrılırken orada bulunanlar “Zito Fransa, Zito Trakya halaskarı” diyerek tempo tutuyorlardı.¹⁶⁴

Generalin Rumlara sempati duyduğu bilindiğinden neden geldiği halk arasında merak konusu olmuştu. General amacının seyahat olduğunu söyledi. Cemaat-i İslamiye’de müftüye hitaben “her ne olursa olsun Müslümanların dini ve mukaddes değerlerine tecavüz edilmeyeceğine” dair güvence verdi. General aslında bu sözleriyle buraların başka idareye geçeceğinin sinyalini de veriyordu. Konferansın Trakya hakkında henüz karar vermediğini, verilecek karara uymak gerektiğini, aksi takdirde itaate zorlama

¹⁶² Aykut, *Trakya Milli*, s. 106-109.

¹⁶³ Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 2221-2222; ATASE ARŞİVİ, ATAZB, 33/28.

¹⁶⁴ Başer, *Mütareke'den Sonra*, s. 81.

görevinin kendilerine ait olduğunu söyledi. General Rum kulübünde metropolitin Osmanlıları rencide eden konuşmasına karşılık barış konferansının vereceği karara kadar hakimiyeti altında buldukları hükûmetin emirlerine itaat etmeye mecbur olduklarını belirtti.¹⁶⁵

General Franchet d'Esperey 6 Nisan 1920'de Edirne'ye tekrar geldi. Saat 6:30 civarında Karaağaç istasyonunda Cafer Tayyar Bey ile görüştü. Vagonda gerçekleşen bu görüşme yaklaşık 40 dakika sürdü. General, Cafer Tayyar Bey'i güler yüzle karşıladı. Trakya'daki gelişmeler hakkında bilgi vermek için Paris'e çağrıldığını, bölgenin genel durumu hakkında daha iyi bilgi verebilmek amacıyla kendisiyle görüşmek istediğini söyleyerek bu konudaki düşüncelerini şöyle açıkladı: "Konferansın Trakya hakkında vereceği karar her ne olursa olsun sizin maceraperest hareket edip boş yere Trakya'yı harabeye dönüştürmeye izin vermemeniz gerekir. Konferans kararına göre burası bir devlet idaresine girse de Müslümanların mabetleri, mescitleri ve İslam vakıfları gibi mukaddes değerlerine zarar gelmeyecektir. Almanlarla yaptıkları savaşta 1,5 milyon vatan evladını kaybeden Fransız vatanseverleri arasında Türk Millî Hareket'ini takdir etmeyen yoktu. Ancak bu hareketin Anadolu'daki etkisi ile Musul veya Kürdistan bölgesinde meydana gelecek bir ayaklanma İtilaf devletleri tarafından bastırılincaya kadar epey bir zaman geçecekti. Rumeli için bu durum söz konusu değildi. Zira Rumeli'de Türkler aynı şartlar altında bulunmuyordu. Her taraftan sarılmış bir haldeydiler. Midye ve Tekirdağ'dan yapılacak bir hareket karşısında müdafaaya güçleri yetmezdi. Bütün memleket harap ve perişan olurdu. Konferans kararına boyun eğmek mecburiyetinde olan Padişahın bazı yerlerin tahliye edilmesi şeklindeki emirlerini Cafer Tayyar Bey asker olduğu için yerine getirmek zorundaydı. Buraların işgali karşısında Rumların her türlü şenliklerinin önüne geçebilmek için gerekli tedbirleri alır, akılcı ve ihtiyatlı bir idare sergilerse Anadolu'daki birçok yer ve Fransızlar tarafından işgal edilmekte olan Kilikya ile çevresi güneyden kuzeye doğru çıkarak Rusya sınırlarına kadar sokulmaya çalışan İngilizlerin elinden Fransızlara geçecekti. Böylece buraları yine Padişaha iade edilmiş olacaktı. İngilizler ve onları takiben Amerikalılar Padişahı İstanbul'dan çıkararak Doğu'da Erzurum ve Trabzon'u ilhak ederek büyük bir Ermenistan kurmak istiyorlardı. Fakat Fransa bunu onaylamıyordu. Fransa daima büyük ve kuvvetli bir Türkiye'nin yaşamasını arzu etmekteydi."¹⁶⁶

General konuşmasını tamamladıktan sonra, Cafer Tayyar Bey'e bahsettiği meselelerle ilgili fikrini sordu. Cafer Tayyar Bey asker olduğu için Padişahın emirlerine itaat etmek zorunda olduğunu ancak, bölgeye Yunanlıların ayak basacağını hissettiği gün asker sıfatını ve kumandanlığı bırakacağını, sıradan bir vatan evladı gibi göreve koşacağını, bu topraklara Yunanlıları sokmayacağını söyledi. General bu tavırla amaçlarına ulaşım ulaşmayacaklarını sordu: "Diyelim ki Trakya'da 300 bin İslam tebaanız olsun, bu miktar nüfustan 30 bin kişilik bir ordu teşkil edebileceğinizi farz edelim. Bununla maksadınıza

¹⁶⁵ Atatürk, *Nutuk*, C III, s. 2221-2222; ATASE ARŞİVİ, ATAZB, 33/28.

¹⁶⁶ BOA.HSD. CBYR.00003.00083.001.

vasıl olabilecek misiniz? Sonra bu ahalinin hepsi sizinle beraber harbi kabul edecek midir? Biliyorsunuz ki, Tekfurdağı Fırkası Kumandanı sizden ayrılmak için hastalık bahane etti ve ora ahali seferberliğe icabet etmiyor.” Cafer Tayyar Bey, ömrünü savaş meydanlarında geçirmiş bir askerdi. Generalin bu sözlerine karşı, 20 bin kişilik Türk kuvvetinin 60 bin kişilik Yunan askerine eşit olduğunu, bu kuvvetle Yunanlılara karşı koymaya yemin ettiğini, Tekirdağ Fırka Kumandanının cephelede uzun süre harbiye reisi olduğunu, onu çok iyi tanıdığını ve hastalığının gerçek olduğunu, istirahat mecburiyetinde kaldığını ifade etti. Bu sözler üzerine general fikir yürütmeye devam ederek şunları söyledi: “Diyelim ki 20 bin kişinizle savaşı kabul ettiniz, vatani görevinizi yapacaksınız fakat halk perişan ve harap olacaktır. Bu konuda Bulgarlara güveniyorsunuz fakat sanırım yanılıyorsunuz. Gazetelerde gördünüz ki Wilson Edirne ve Kırkkilise çevresinin Bulgarlara verilmesini ileri sürüyor. Bu herhalde Bulgarlar tarafından yapılan bir iddia sonucudur. Bulgarlara güvenmeniz doğru değildir.” Cafer Tayyar Bey, generalin bu düşüncelerini şöyle yanıtladı: “Bulgarların bize yardımlarını hesaba katmıyorsunuz. Fakat onlar aleyhimize dönerlerse o zaman başka bir çare aranacaktır. Her ne olursa olsun burada başlamış olan Türk tarihinin burada kapanması mukadder ise bu tarihin şan ve şerefle kapanması en büyük emelimdir. Bu şanlı tarih sayfası kapanırken Türkler ülkelerinin savunması için şimdiye kadar feda ettikleri fedakâr evlatlarına 20-30 bin kişiyi ilave ederlerse, sanmıyorum ki bunu takdir etmeyecek bir vatanperver bulunsun. Yunan işgali halinde meydana gelecek saldırıdan kayıplar bundan az olmayacaktır.” Bu cevap üzerine general, “Ona hiç şüphe yok. Şayanı takdir bir vatanperverliktir. Fakat ahaliyi de düşünmek lazımdır. Şimdilik iki ay için bölgede rahat edilebileceğini söyleyebilirim fakat sonrasında ne olacağını kim bilebilir?” diyerek konuşmasını sonlandırdı.¹⁶⁷

Fransız generali böylece bölgenin işgal edileceğinin ilk sinyallerini vermiş ve işgale karşı konulmasının Türkler için daha kötü sonuçlara sebep olacağını vurgulamıştı. Nitekim Yunanistan 18 Nisan 1920’den itibaren Edirne’nin işgal edileceğini ilan etmeye başlamıştı.¹⁶⁸

6. 15 Ocak 1920 Tarihli Edirne Kongresi

1919 yılının sonuna gelindiğinde Trakya’daki durum gittikçe ağırlaşmıştı. Cafer Tayyar Bey, 31 Aralık’ta özellikle Batı Trakya’daki Yunan teşebbüs ve faaliyetlerini ayrıntılı bir rapor halinde Mustafa Kemal Paşa’ya bildirdi. Türklerin Avrupa’daki son toprak parçası olan Doğu ve Batı Trakya’da siyasî ve idarî bakımdan esaslı tedbirlerin alınması gerekiyordu. Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa’ya şu bilgileri verdi:

1-Batı Trakya şu anda Fransızların koruması altında Yunan kolonisidir ve günden güne Yunan boyasına girmektedir. 2-Dedeoğaç ile Karaoğaç arasındaki Meriç’in sahil mıntıkası kara ve deniz yoluyla gönderilen Yunan muhacirleri ile dolmaktadır. 3-Üç aylık erzakları ile gönderilen bu muhacirlerin Atina Bankası’ndan kendilerine verilmiş olan paraları da

¹⁶⁷ BOA. HSD.CBYR. 00003.00083.001.

¹⁶⁸ Kamil, *Bulgaristan Diplomatiği*, s. 110.

vardır ve bunlara yardım etmek vesilesiyle Rum millî heyetlerine de Atina Bankası'ndan yüklü miktarda para dağıtılmıştır. 4-Batı Trakya'da yapılmakta olan jandarma teşkilatına Rumlar kaydedilmekte ve subayları da Yunan subaylarından tayin edilmektedir. Eksikleri de aynı kaynaktan tamamlanmaktadır. 5-Batı Trakya idare memurları hep Rumlardan atanmaktadır. Nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu İskeçe'de bile bu esas uygulanmaktadır. 6- Fransız ve Yunanlıların amacı Doğu Trakya'yı da Batı Trakya'ya ilhak ederek Fransa himayesi altında bir Yunan idaresi kurmaktır. 7-Doğu Trakya'da hat boyunda bulunan Yunan taburuna askerlerin terhis vesilesiyle silahlı olarak devamlı asker gönderilmektedir. Silahsız olarak terhis edilen askerlerin silahları da taburda kalmaktadır. Belki de Rumlara gizliden dağıtılmakta ve terhis edilen bu askerler de çoğunlukla Osmanlı toprakları içine dağılmaktadır. 8-Çok zamanlarda, Yunan taburu merkezi olan Lüleburgaz'a çok miktarda gelen bombaların Çorlu, Çatalca, Babaeski, Alpullu, Çerkezköy'deki müfrezelerine dağıtılması muhtemeldir. 9-Rumların merkezi İstanbul'da bulunan iki esaslı komitesi vardır. Biri yardım komitesi diğeri Trakya komitesidir. Yardım komitesinin Rumların çoğunlukta olduğu yerlerde birer müfettişi ve o bölgenin ileri gelenlerinden oluşan birer komitesi vardır. Görevleri muhacirlere her konuda yardım etmek ve harap binaları tamir ve çift hayvanlarını ve aletlerini sağlayarak üretime geçirmektir. Yardım komitesinin düzenli teşkilatı dikkat çekmektedir. 10- Tek amacı Trakya Rumlarının siyasi bağımsızlığını amaçlamış Trakya komitelerinin teşkilatı esaslı ve karardır. Merkezleri ile irtibat halindedirler. Gelibolu ve Tekirdağ sancaklarında en önemli teşkilat merkezleri Gelibolu, Keşan ve Çorlu'dur. Bu bölgelerin metropolitleri ile Gelibolu'da Fransız Konsolos Vekili yerli Rumlardan Niko en önemli reisleridir. Her kazada metropolit başkanlığı altında ve halkın aktif ve aydın olanlarından ve daha çok öğretmenlerin katıldığı birer kaza komitesi vardır. 11-Bu komitelerin propagandaları ve faaliyeti sayesinde Rumların moralleri sağlanarak, silah, cephan ve bomba toplanarak taarruz hazırlıkları günden güne güçlenmektedir. Hat boyundaki tabur bu teşkilatın en kuvvetli dayanağıdır. 12-Müslümanlara zarar verme, tehdit etme, ellerindeki hayvan ve eşyaları gasp etme komitenin tek amacıdır. Bu amaçla kurulmuş siyasi ve aleni çetelerin bugünlerde faaliyetlerini artırmaları merkezlerinden emredildi. Müslümanlarla sıkı münasebet yasaktır. 13-Bu çetelerin takibi ve cezalandırılması için yapılan baskılar teşkilatlarını takviye etmektedir. 14-Birinci Dünya Harbi'nde Yunanistan'a giderek dönen emlak sahipleri Yunan idaresi yerine Türk idaresinde kalmayı tercih ediyorlardı. 15-Kolordunun şimdiki durum ve gelecekte meydana gelmesi muhtemel durum karşısında görevini yerine getirebilecek bir yerde konuşlanmasına General Milne'nin izin vermediği anlaşılmaktadır.¹⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa bu rapor üzerine 3 Ocak 1920'de Cafer Tayyar Bey'e de şu talimatı verdi: "Garbî Trakya Müslüman komitesine teşvikat-ı lâzimedede bulunulmak ve Şarkî Trakya tarafından da Yunanlıların ve yerli Rumların teşkilât ve teşebbüsüne karşı teşkilât ve teşebbüs-ü mütekebileye azami gayretle girişilmesi, Sivas Kongresi teşkilat nizamnamesinin lâhikasına tevfikân müsellâh millî müfrezeler teşkili ve bu hususta

¹⁶⁹ Atatürk, *Nutuk*, C III, s. 1218.

Kolordunun azamî muavenet-i hafiyede bulunması ve vaz'ul-ceyş tebdili ile istihsal olunamayan fevaidin bu suretle telâfisi lazımdır. Hükûmetçe bu bapta teşebbüsât-ı siyasiyede bulunulması için müracaat olunmuştur.”¹⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa aynı gün Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya raporda belirtildiği üzere Doğu Trakya'daki Yunan örgütlenmesi ve tahriklerine karşı kati tedbirler alınmasını bildirdi.

Bu arada Trakya Paşaeli Cemiyeti 5 Ocak 1920'de Ankara'ya Trakya'da istenildiği gibi bir örgütlenme yapılamadığını bildiriyor, bazı memur ve amirlerinden şikâyet ediyordu. Edirne'deki Kuvâ-yı Millîye teşkilatının istenilen düzeye erişemediği anlaşılıyordu.¹⁷¹ Memur ve eşraftan bazı kişilerin Yunanlılarla iş birliği yapmaları cemiyetin çalışmalarını yavaşlatıyordu. Gümülcine'ye doğru her gün biraz daha işgal sahasını genişleten Yunanlılar, Müslüman fakirlere yardım ediyor, zenginlere bazı vaatlerde bulunuyor, aleyhinde çalışanlara ise para teklif ederek kendi saflarına çekmeye çalışıyordu.¹⁷²

Mustafa Kemal Paşa örgütlenmeyi engellediği belirtilen memurlara gerekli uyarılarda bulundu.¹⁷³ Ayrıca 3 Ocak 1920'de Cafer Tayyar Bey'e Rum çetelerine karşı silahlı millî müfrezeler oluşturulması talimatını verdi¹⁷⁴ Trakya Paşaeli Cemiyeti üyeleri Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları doğrultusunda bir araya geldiler. 15 Ocak 1920'de merkez heyeti ile kazalardan birer delegenin katılımıyla Edirne'de bir kongre toplandı.

Cafer Tayyar Bey, Heyet-i Temsiliye'ye yazdığı raporda kongrenin toplanma sebebini şöyle açıklıyordu: “Nahiye müdürlükleriyle büyük Türk köyleri mektep öğretmenliklerine subaylar tayin etmek ve bunların yardımıyla millî teşkilatı kuvvetlendirmek, bazı güvenilir subaylarla gizlice millî teşkilat yaptırmak ve şimdilik iki üç bin kişilik bir millî silahlı kuvvet vücuda getirmek emeliyle merkez heyetiyle görüştüm. Kendileri, bu meseleyi idare edemeyeceklerini, ancak bana olan şahsi itimat dolayısıyla, tarafımdan resmi bir davet vuku bulursa, halkın icabet edebileceğini söylediler. Cevap olarak, millî kuvvetlerin cem'i hakkında tarafımdan gerekli teşebbüslerde bulunulmak üzere, iaşe, ilbas ve noksanlarını cemiyetçe temin eylemelerini temin ettim. Bunun üzerine her kazadan birer murahhas celbine ve bu nokta-i nazardan müzakereye lüzum gördüler. Verecekleri karara göre, Rum teşkilatına karşı silahlı bir millî kuvvet vücuda getirmeye çalışacağım.”¹⁷⁵

¹⁷⁰ Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 1220-1221.

¹⁷¹ Atatürk, *Nutuk*, C. I, s. 404.

¹⁷² ATASE ARŞİVİ, ATAZEB, 33/28; Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 1222.

¹⁷³ Atatürk, *Nutuk*, C. I, s. 404.

¹⁷⁴ Atatürk, *Nutuk*, C. I, s. 403-404. Atatürk *Nutuk*, C. III, s. 1223-1224.

¹⁷⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 210.



Kongredeki delegelerden bir kısmı (Cem Altınel Özel Arşivi)

Kongrede silahlı millî müfrezelerin kurulması konusu ele alındı. Doğu Trakya'ya dışarıdan ve içeriden yapılacak saldırılara ve Barış Konferansı'nın bölgeyi Türklere kopardığı kararlarına karşı gelmek amacıyla Trakya Paşaeli Cemiyeti'nden ayrı Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Muvakkatesi adıyla merkezde ve bağlı yerlerde bir örgütün kurulmasına karar verildi. Doğu Trakya'da bekçi-korucu ismi altında 3 bin kişilik bir millî teşkilat oluşturulması kararı alındı. Kongre kararına Doğu Trakya'nın her tarafındaki müdafaa-i hukuk teşkilatları uymadılar. Tekirdağ Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı kendilerine düşen miktar olan 300 kişilik millî teşkilatın kurulmasına karşı çıktı.

Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin konuya gerekli önemi vermemesi, Tekirdağ'daki hükümet görevlilerinin, bazı Tümen ve Müdafaa-i Hukuk ileri gelenlerinin güçlük çıkarmaları, 1. Kolordu'nun elinde millî teşkilata verilecek fazla silah ve cephanenin bulunmaması nedeniyle İstanbul'un resmen işgaline kadar Doğu Trakya'da silahlı millî teşkilat kurulamadı. Yine de kongrede Trakya'nın silahlı savunulması için ilk adımın atıldığı söylenebilir.¹⁷⁶

Bölgede tam anlamıyla örgütlenme bir türlü sağlanamıyor, İskeçeli Arif Bey ve Kara Vasıf Bey gibi kişiler Cafer Tayyar Bey'i yetersiz kalmakla eleştiriyorlardı. Ankara'ya yaptıkları şikâyetler üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Trakya'da takip edilmesini istediği siyaseti 3 Şubat 1920'de Cafer Tayyar Bey'e şöyle bildirdi: "Şarki ve Garbi Trakya'nın bir vahdet-i milliye altında tasavvur ve ifadesi doğru bir siyaset değildir. Şarki Trakya gayrikabil-i itiraz ve münakaşa bir surette ecza-yı memaliki-mizdendir. Garbi Trakya ise, bir muahede ile, vaktiyle terk edilmiş bir kıtadır. Olsa olsa, Şarki Trakya, Garbi Trakya'nın halâsına çalışanların bir üssü'l-harekesi olabilir. Şarki ve Garbi Trakya'nın vahdetini musırren iddia etmek, Şarki Trakya'da da, bazı müddeayat serdine muntec olabilir. Bulgarların da, Adalar Denizi'nde bir mahrec-i iktisadî talep etmeleri, ayrıca muhtaç-ı teemmüldür. Bulgaristan dahilinde bu nokta-i nazardan sarf-ı mesai edilmelidir."¹⁷⁷

¹⁷⁶ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 205-206, 209-210.

¹⁷⁷ Atatürk, *Nutuk*, C. I s. 406.

Cafer Tayyar Bey, Heyeti-i Temsiliye'ye istenilen teşkilatın oluşturulamama nedenleri olarak vali, memur, eşraf ve halkın olumsuz yaklaşımını gösteriyordu. Tekirdağ'daki durumdan bahsediyordu. İstanbul'dan döndüğünde Tekirdağ Mutasarrıfı Firuzan Bey ile görüşerek teşkilatlanma konusunda destek istemiş ancak resmi veya gayri resmi herhangi bir katkı sağlayamamıştı. Vali Kuvâ-yı Millîye'yi yeterince desteklemiyordu. Bu durum destek vermede kararsız kalan bölgenin ileri gelen bazı kişileri ve memurlar üzerinde olumsuz etki yaratmıştı. Halk her işi hükûmetten bekliyordu. Mülki amirlerin tarafsızlığı nedeniyle millî teşkilat güçlenemiyordu. Cafer Tayyar Bey, Edirne Vilayeti dahilinde sık sık teftişler yaptığını, özellikle de köyler ile temas halinde olduğunu ancak her köye ulaşmanın mümkün olmadığını söylüyordu.¹⁷⁸

7. İstanbul'un İşgali ve Edirne'deki Etkileri

Trakya'da teşkilatlanmanın devam ettiği bir dönemde, 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edildi. İşgal haberinin Edirne'ye ulaşması üzerine 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey derhal harekete geçti. Trakya'da sıkıyönetim ilan ederek Edirne'de gerekli görülen kişilere silah ve el bombası taşımaları iznini verdi. İmamlar camilerde millî duyguları uyandıracak konuşmalar yaparak halkı örgütlemeye çalıştılar. Bu gelişmeler Ermeni, Rum ve Museviler arasında korku ve endişe yarattı.¹⁷⁹ İstanbul'un işgali üzerine bazı mebuslar tutuklandı. Bunlar arasında Trakya mebusları Mehmet Şeref ve Faik beyler de bulunuyordu. Gelibolu Mebusu Şakir Bey ve Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey ise kaçmayı başarmış ve Lüleburgaz'a gitmişlerdi. İstanbul'un işgali Edirne'de yapılan bir miting ile protesto edildi. Birçok hatibin söz aldığı mitingden sonra bir toplantı düzenlendi. Belediye Başkanı Şevket Bey burada alınan kararları kamuoyuna açıkladı. Bu kararlar Edirne'deki İngiliz Askeri Temsilciliği ve Fransız komutanına da gönderildi. Halka dağıtılan bir bildiri ile de işgal protesto edildi ve Trakya'daki bütün Müslümanların Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen düşmanlara karşı var güçleriyle savaşacakları ilan edildi.¹⁸⁰ Mitingde alınan kararlar şunlardı: "1-İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgali protesto edilmektedir. 2-Doğu Trakya'nın Türkiye'nin elinde kalması için direniş gösterilecektir. 3-Batı Trakya'ya özel statü verilmelidir. 4-Batı ve Doğu Trakya'daki Yunan işgali yayılmaya devam ederse Yunan askerleri Türk çocuklarının cesetlerini çiğnemek zorunda kalacaklardır."¹⁸¹

İstanbul'un işgaliyle İstanbul Hükûmeti tamamen İtilaf devletlerinin kontrol ve denetimi altına girdi. Harbiye Nezareti'nin tüm yazışmaları İngiliz kontrol heyeti tarafından sansür edildikten sonra gideceği yerlere gönderiliyordu. Nezaret hiçbir haberleşmesinde serbest değildi. Hatta bazı haberleşmelerinde baskıya maruz kalıyor, kolordulara gönderilen telgraflar Fransızca yazılıyordu.¹⁸²

¹⁷⁸ Atatürk, *Nutuk*, C. I (1919-1920), s. 406-407; Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 1227-1228.

¹⁷⁹ Kamil, *Bulgaristan Diplomatik*, s. 106.

¹⁸⁰ Kamil, *Bulgaristan Diplomatik...*, s. 115-117.

¹⁸¹ Kamil, *Bulgaristan Diplomatik...*, s. 120-121.

¹⁸² BOA, HSD.CBYR.03/83-40.

Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 31 Mart 1920'de İstanbul ile resmî ve özel her türlü irtibatın kesilmesini ve Harbiye Nezareti ve diğer hükûmet dairelerinden gönderilecek zarfların açılmadan iadesini emretti. Rumeli'nin durumunun uygunluğu ölçüsünde bu esasın uygulanmasını istedi.¹⁸³ Cafer Tayyar Bey bu emir üzerine 4 Nisan 1920'de Kolordu Kumandanlarına bu talimata uyulmasını bildirdi.¹⁸⁴

Bu arada Trakya Paşaeli Cemiyeti harekete geçmişti. Cemiyet 31 Mart-2 Nisan 1920'de Lüleburgaz Kongresi'ni toplayarak Yunan işgaline karşı Trakya topraklarının koşulsuz olarak savunulması kararını aldı.¹⁸⁵

İstanbul'da Millî Mücadele karşıtı gazeteler boş durmuyordu. 3 Nisan 1920 tarihli *Peyam-ı Sabah* gazetesinin verdiği habere göre 1. ve 14. Kolordu Kumandanlıkları, Harbiye Nezareti'ne Kuvâ-yı Millîye'yi dağıtmak için yardıma hazır olduklarını bildirmişlerdi. Haberin amacı bölgedeki millî hareketi baltalamaktı. Bunun üzerine 14. Kolordu Kumandanı Miralay Yusuf İzzet Bey, 1. Kolordu Kumandanlığı'na haberin tamamen gerçeğe aykırı olduğunu ve bölgedeki gazetede tekzip edilmesini bildirdi.¹⁸⁶

Sıkıyönetim ilan eden Cafer Tayyar Bey tedbirler almaya devam etti. Kasabalara gönderdiği yazıda şu isteklerde bulundu: "1-Babaeski ahvali ve harekâtı yakından takip edilerek bir zorunlu işi olmadığı anlaşılanların 24 saat zarfında harice ihraçları. 2-Müdafaa-i Hukuk şubelerinin güvenine ve belgelerine sahip olmayan kişilerin köylerde dolaşmasına ve propaganda yapmasına imkân verilmemesi. 3-Gerek kaza ve nahiye ve gerekse köylerde dolaşıp muhalif propaganda yaptıkları haber alınanların üstleri aranarak derhal tutuklanmaları, haklarında tutulacak bir zabıt evrakıyla saklanarak doğruca Edirne'ye gönderilmeleri ve bu gibi kişiler hakkında mahalli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin de bilgilerinden faydalanılması. 4-Uygun vasıtalarla köylere kadar tebligatta bulunularak zararlı yabancı kişilerin misafir edilmemesi. Tezviratta bulunanların köy bekçileri tarafından kolları bağlanarak en yakın karakollara teslimi sağlanmalıdır."¹⁸⁷

Bu gibi faaliyetlerin sonucu olarak Millî Mücadele çalışmalarına engel olamadığı için Damat Ferit Paşa'nın düşmanlığını kazanan Vali Celal Bey görevinden alındı.¹⁸⁸

¹⁸³ BOA.HSD.CBYR.03/83-39.

¹⁸⁴ BOA.HSD.CBYR.3/83-41.

¹⁸⁵ Özlü, "İstiklal Savaşı'nda", s. 36.

¹⁸⁶ BOA.HSD.CBYR. 3/83-42.

¹⁸⁷ BOA.HSD.CBYR. 3/83-1-43.

¹⁸⁸ Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler*, s. 435.

8. İstanbul Hükûmetlerinin Edirne'deki Millî Mücadele'ye Yönelik Siyasetleri

8.1. Rumeli Heyet-i Nâsihası'nın Edirne'yi Ziyareti

Mondros Mütarekesi sonrasında Edirne ve çevresindeki gayrimüslimlerin Müslümanlar aleyhinde faaliyete geçtiklerini belirtmiştik. Mütarekenin 7. Maddesini uygulamaya geçirmek isteyen İtilaf devletleri de bu tür faaliyetlere destek veriyorlardı. Paris Barış Konferansı'nda Hristiyanlara zulüm yapıldığını iddia ediyorlardı. Özellikle savaş döneminde başka yerlere sevk, iskân ve sürgün işlemini gerçekleştiren İttihatçı hükûmetin cezalandırılmasını ve azınlıklar lehinde ıslahatlar yapılmasını hükûmetten talep ediyorlardı. Bu gelişmeler üzerine Damat Ferit Paşa Hükûmeti harekete geçti. Hükûmet, içerisinde Rum ve Ermeni temsilcilerin de bulunduğu bir heyeti Anadolu ve Rumeli'ye gönderme kararını aldı. Heyet Müslüman ve gayrimüslimler arasında huzur ve asayiş sağlayacak, karışıklıklara son verecekti. Padişahın tebaasını koruyup kollamakta olduğu halka anlatılacak ve onlara güvende oldukları hissi verilecekti. Bölgenin ihtiyaç ve eksikleri tespit edilecek, buna göre iyileştirme ve geliştirme faaliyetleri yapılacaktı.¹⁸⁹

Rumeli Heyet-i Nâsihası 28 Nisan 1919'da İstanbul'dan yola çıktı. Seyahatin Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu'yu kapsayacak şekilde on gün sürmesi kararlaştırılmıştı.¹⁹⁰ Şehzade Cemalettin Efendi'nin başkanlığındaki heyette Cevat Paşa ve Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da bulunuyordu. Heyet 29 Nisan sabahı saat 10.00'da özel bir tren ile Edirne İstasyonu'na ulaştı, istasyonda vali, kolordu kumandanı, müftü, ulema, Rum metropoliti, Ermeni murahhası, Bulgar piskoposu, hahambaşı, Müslüman ve gayrimüslim halk tarafından karşılandı. İstasyondan itibaren yollarda halk ve öğrenciler ellerinde Osmanlı bayraklarıyla heyete memnuniyet gösterisinde bulundular. Şehzade Cemalettin Efendi konaklaması için tahsis edilen belediye binasına gitti.¹⁹¹ Ömer Ziyaeddin Efendi tarafından Osmanlı milletinin selamet ve refahı için dualar edildi.¹⁹² Heyette bulunan Cevat Paşa, Padişahın beyannamesini okudu. Osmanlı marşının çalınmasının ardından "Padişahım çok yaşa" duası tekrar edilerek belediye dairesine döndüler.¹⁹³ Heyet, 30 Nisan'da şehrin bütün dini ve dünyevi temsilcileri ile eşrafa bir ziyafet verdi. Ziyafet esnasında Maarif Müdürü Rahmi Bey bir teşekkür konuşması yaptı, ardından Edirneliler, Padişaha iletmek üzere teşekkür ve sadakatlerini bildiren bir mektup verdiler.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Mevlüt Çelebi, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nâsihası) 16 Nisan-18 Mayıs 1919", <https://atamdergi.gov.tr/tammetin-pdf/435/turs.1-7>.

¹⁹⁰ Burçin Işım, "Rumeli Heyet-i Nâsihası'nın Raporu ve Edirne Valisi Salim Paşa'nın Cevabı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 38 (2020), s. 117.

¹⁹¹ "Anadolu Heyet-i Nâsihası Edirne'de", *İkdam*, 30 Nisan 1919, nr. 7982, s. 1.

¹⁹² "Heyet-i Nâsiha", "Edirne'de Tezahürat", *İkdam*, 2 Mayıs 1919, nr. 7984, s. 1; "Rumeli Heyet-i Nâsihası", *Sabah*, 2 Mayıs 1919, nr. 10583, s. 2.

¹⁹³ "Edirne'de Beyanname Kıraati", *İkdam*, 3 Mayıs 1919, nr. 7985, s. 1.

¹⁹⁴ "Edirne'den Müfarakat Arifesinde", *Sabah*, 4 Mayıs 1919, nr. 10585, s. 1.

30 Nisan'da verilen öğle yemeğinden sonra, Vali Salim Paşa, Belediye Başkanı ile beraber Belediye Gureba Hastanesi'ni ve Asker Merkez Hastanesi'ni ziyaret ettiler. Hastaların her birinin ayrı ayrı hatırları soruldu, Padişahın selamı iletildi. Daha sonra Kolordu Karargahı'na gidilerek iade-i ziyaret yapıldı. Cevat Paşa da şehirdeki İngiliz askerî temsilcisi Johnson'u, Ermeni murahhasını, Rum metropolitini ve hahambaşını ziyaret etti.¹⁹⁵

Heyet 1 Mayıs'ta Şehzade, Vali ve Komutan ile İş Yurdu'nu ziyaret etti, öksüz öğrencileri başarılarından dolayı kutladılar. Daha sonra Darümuallimîn'e yaptıkları ziyarette öğrenciler şehzadeyi ellerinde çiçek demetleriyle karşıladılar. Burada heyete pastalar ikram edildi. Heyet bütün sınıfları gezdi. Bir kız öğrenci Şehzadeye, Selimiye Camii'nin sacıyla işlenmiş murassa resmini, bir kız öğrenci de bir demet çiçek takdim etti. Heyet saat 11:00'de Mekteb-i Sultaniye'ye gitti ve mektebin bütün sınıfları ile müzesini ziyaret ederek derslerde hazır bulundu. Ayrılırken öğrenciler tarafından kendilerine bir kelebek koleksiyonu ile Edirne manzaralarını içeren bir albüm hediye edildi. Buradan Musevi Mektebi'ne gidildi. Musevi cemaati ve okulun öğrencileri tarafından karşılanan Heyet sınıfları dolaştı.

2 Mayıs'ta öğleden sonra Sultan Selim Camii ziyaret edildi. Musiki Muallimi Hafız Halil Bey tarafından okunan mevlit dinlenildi. Cami erkek ve kadın cemaatle dolup taşmıştı. Halka şekerler dağıtıldı, Osmanlı milletinin saadet ve refahı için dualar edildi.¹⁹⁶ Şehzade ve heyeti halkın alkışları arasında Kırklareli'ne doğru yola çıktılar.¹⁹⁷

Heyet on iki gün süren seyahati anlatan dört sayfalık bir rapor hazırladı. Raporunda mütareke sonrasında Edirne'de siyasi, askerî, iskân, asayiş, eğitim, tarım, adalet, sağlık, bütçe, fırkacılık ve şehir halkının ruhsal durum hakkında bilgiler veriliyor ve sorunlar belirtiliyordu. Heyetin Rumeli seyahatinden üç ay sonra Edirne Valisi Salim Paşa İstanbul'a çağrılarak heyetin raporuna cevaben hazırladığı raporu hükûmete sundu. Vilayetteki eksikliklerin giderilmesi için neler yaptığını açıkladı. Salim Paşa, Trakya Paşaeli Cemiyeti'ni İttihatçı örgütlenmenin bir devamı olarak görüyordu. Vilayetteki bazı olumsuz gelişmelerin sorumlusu olarak cemiyeti gösteriyordu. Heyette bulunan Cevat ve Fevzi paşalar cemiyetin vatanperver olduğuna ve bölgenin bağımsızlığı için mücadele ettiğine inanmış ve valinin bu türlü açıklamalarına itibar etmedikleri gibi cemiyete ödenek verilmesini önermişlerdi.¹⁹⁸

¹⁹⁵ "Edirne'de Beyanname Kiraati", *İkdam*, 3 Mayıs 1919, nr. 7985, s. 1.

¹⁹⁶ "Edirne'den Müfakat Arifesinde", *Sabah*, 4 Mayıs 1919, nr. 10585, s. 1.

¹⁹⁷ "Heyet-i Nâsiha Kırkkilise'ye Gidiyor", *Sabah*, 3 Mayıs 1919, nr. 10584, s. 1.

¹⁹⁸ Işım, "Rumeli Heyet-i...", s. 118-133.

8.2. İstanbul Hükûmeti'nin Fetvası ve Trakya Paşaeli Cemiyeti

Trakya Paşaeli Cemiyeti bir taraftan düşmana karşı örgütlenirken diğer taraftan da Millî Mücadele aleyhtarı Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ne karşı tedbirler almak zorunda kaldı. Hükûmet 11 Nisan 1920'de *Takvim-i Vekayi*'de bir beyanname ve Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından verilen bir fetvâ yayınladı. Beynamede millî teşkilat "fitne ve fesat" hareketi olarak,¹⁹⁹ fetvada ise Padişaha karşı "Kuvâ-yı Bağiyeye" yani eşkıya hareketi olarak tanımlanıyordu.²⁰⁰

Trakya Paşaeli Cemiyeti, İstanbul'un fetvasına karşı 13 Nisan 1920'de *Trakya Müslümanlarına* başlıklı bir beyanname yayımlandı. Amaç İstanbul'un beyannamesinin halk üzerindeki olumsuz etkisini önlemektir. Beynamede ülkenin geleceği hakkında önemli görülen şu hususlara dikkat çekiliyordu:

"Öncelikle, gazetelerde yazılan fetvaların hepsi şer'-i şerife uygun olmakla beraber bir baskının etkisi altında olduğu da bilinmektedir. Yani birkaç sene medresede okumuş herkes bunun böyle olacağını anlayabilir. Fetvanın bir kıymeti şer'îye ifade etmesi için o fetvalarda tasvir ve hikaye edilen olayların olması ve hakikate uygun olması şarttır. Çünkü anlaşıldığına göre fetva verilir. Burada dikkat edilecek taraf söylenen olayların olup olmadığıdır.²⁰¹ Eğer olmuş ise elbette bu fetvalar gerekir. Hâlbuki fetvada bazı köy ve kasabaları yıkmak ve yakmak padişahın tahtını kırmak ve sonunda makam-ı hilafete hainlik etmek gibi fenalıkları yapanların katli ve kıtallerinin meşru olacağı zikredilmektedir. Eğer böyle bir harekete cesaret edilmiş ise buna elbette evet demek lazımdır. Fakat hepimiz gördük ve anladık ki şimdiye kadar böyle bir fenalık olmamıştır. Bir defa Kuvâ-yı Millîye denilen millet birliği ve topluluk kuvvetinin nereden doğduğunu düşünelim. İngilizlerin yardımıyla İzmir'e çıkan Yunanlılar zulmün fenalığın her çeşidini Müslümanlar hakkında gösterdiler. Yıkmadık söndürmedik ocak bırakmadılar. Bundan özenen cesaret alan düşmanlar Anadolu'nun en büyük kısmında büyük bir Ermenistan kurmaya ve Trabzon Vilayeti'nde bile (Pontus) Cumhuriyeti adıyla bir Rum hükûmeti niyet ettiler. Asker hazırladılar ve sevk ettiler. Zulmü gören ve felaketin en acılarını tadan Müslümanlar birleşerek Kuvâ-yı Millîye'yi meydana getirdiler. Düşmana karşı koyup göğüs gerdiler. Orada meydana çıkan vakalar yalnız düşmanların işgal ettiği yerlerde zalimane hareket eden kuvvetlere karşı namus ve vatanlarını korumak için olmuştur. Akıllardadır ve gazete sayfalarında yazılıdır ki, Ferid Paşa'nın eski sadrazamlığında padişahımız ecnebi tesiri altında buldukları bir zamanda milletin ruhundan kopan bu hareketleri pek makbul ve meşru görmüşler ve bu konuda açıklama yapmışlardır. Bu olayın Trakya'ya ait kısmı ise meydandadır. İngilizler geçici bahanesiyle birtakım zorluklar ile İstanbul'u işgal ettiler. Osmanlı saltanatına bile saldırdılar. Hilafet hukukunu çiğnediler. Köşede sıkışmış ve her gün tehlikeye karşı bulunan Trakya halkı, saltanat makamının ecnebi etkisinden kurtulması için uyanık ve hazırlıklı olmak

¹⁹⁹ Osman Akandere ve Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin Millî Mücadele Karşısı Politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011, s. 114.

²⁰⁰ Akandere ve Polat, *Damat Ferit Paşa Hükûmetlerinin...*, s. 127-145.

²⁰¹ BOA. HSD.CBYR.00003/00083-28.

istemmiştir. Çünkü bütün gazeteler Trakya'nın Yunanlılara verildiğini yazıyorlar. Önceden hat boyunda bulunan Yunan askeri Rumlardan silahlı teşkilat kurdular. Küçük bir harekette ülkede Rumların ayaklanması ve bir karışıklığın meydana gelmesi ülkemizi düşmanlara kaptırtırdı. İşte Trakya'daki hazırlıklar ülkede bir karışıklığa karşı tedbirli davranmak ve şer'-i şerif gereğince Padişahımızın her türlü düşman tesirinden kurtulmasını temin etmektir. Herkes bilir ki Trakya dar bir sahadır. Burada ansızın bir taarruza maruz kalmamak için daima uyanık kuvvetleri bulundurmak gerekir. Halbuki; Ey şu memleketin namusunu korumak için padişahına sadık bir iman ile kulluk eden Trakya Müslümanları,²⁰² düşününüz ki bütün bu sayılıp dökülen fenalıkların hiçbiri bizim memleketimizde yapılmadı ve yapılmak ihtimalleri bile akla girilmedi. Trakya'da görülen harekât-ı milliye işbu fetvaların muhit-i şumulünden yani demek istediklerinden pek başkadır. Trakya'da köy, kasaba yakılmadı, insan öldürülmedi. Veya dinimize karşı durulmadı... Yunanlılar artık buralarını benimsemeye ve kendilerine mal etmeye başladılar. Bugün yarın musallat olacaklarını gösteren alametler de görüyoruz. İşte artık gözümüzün önünde duruyor, görmüyor ve işitmiyor musunuz ki, orada bir sürü Yunan eşkiyasının kanlı çizmeleri altında henüz gelinlik duvakları açılmadan ırzları parçalanmış, nice biçare kızlar, Aybek gibi (yakışıklı ay gibi) masum delikanlılar, nice yüz binlerce ihtiyar valideler ve nihayet oğullarını muhtelif harp cephelelerinde isimsiz, nişansız mezarlarına gömmüş, ihtiyar babalar mahza başlarına gelecek olan felaket kasırgasının nerelerden eseceğini kestirememek yüzünden mahv u perişan oldular.²⁰³ Eğer biz de onlar gibi, hazırlıksız bulunsaydık bugün ne bu satırları yazacak eller kalır ne de feryatları dinleyecek kulaklar bulunurdu... Müslümanlar, biz buradaki hazırlıkla Padişahımıza isyan etmiyoruz. Bilakis etrafı düşmanla çevrilmiş olan sultanımızı kuvvetlendirmek ve eski serbestliğine, eski idarelerine sahip kılmak istiyoruz. Namuslu ve şeref ve haysiyetli bir millet için bundan daha şerefli bir vazife olamaz. Bu nedenle daima hazır olmak ve Müslümanlar arasındaki birliği kurmak duygularıyla yaşayan bir millet olduğumuzu ispata çalışalım. Her şeyden evvel Türkiye'nin mukadderat-ı sulhiyyesi millete bildirilecek olur ise ve millet hakkının tanındığını görünce eski hale gelecek ve herkes ve her yer sakinleşecektir.²⁰⁴ Müttehit ve kuvvetli olarak neticeyi bekleyelim..."²⁰⁵

9. Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'u Ziyareti

Cafer Tayyar Bey Lüleburgaz Kongresi'nde (31 Mart-2 Nisan 1920) BMM'ye Edirne milletvekili olarak seçildi. ²⁰⁶ Edirne'deki faaliyetlerinden rahatsız olan İstanbul Hükûmeti tarafından İstanbul'a çağrıldı. Bu davet Fransız askeri yetkilileri aracılığıyla yapıldı ve davete İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği tarafından can güvenliği teminatını içeren bir mektup iliştilirdi. Mektupta, Cafer Tayyar Bey'in istediği zaman

²⁰² BOA.HSD.CBYR.00003-00083-001-030.

²⁰³ BOA.HSD.CBYR.03/83-31.

²⁰⁴ BOA.HSD.CBYR.03/83-32.

²⁰⁵ BOA.HSD.CBYR.03/83-33.

²⁰⁶ Zülal Keleş, "Cafer Tayyar Paşa", <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/922/tur>, s. 540.

Edirne'ye dönmesine izin verileceği de belirtiliyordu. İstanbul'a gitme konusunda tereddüt yaşayan Cafer Tayyar Bey, Karaağaç'taki Fransız Yüzbaşı Jambat tarafından ikna edildi ancak kararını Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yetkililerinin de fikrini aldıktan sonra vereceğini söyledi. Konu cemiyetin yaptığı bir toplantıda görüşüldü ve toplantıya katılan on üyenin yarısı gitmesi yönünde görüş belirttiler. Cafer Tayyar Bey, Fransızlara güvendiğini ve İstanbul'a gideceğini söyleyerek Yüzbaşı Jambat ile birlikte 21 Nisan 1920'de İstanbul'a hareket etti.²⁰⁷

Cafer Tayyar Bey Ankara'da Müdafaa-i Millîye Vekâleti'ne gönderdiği bir yazıda İstanbul'a gidiş nedenlerini şöyle açıklıyordu: "Çatalca ve Tekirdağ Mutasarrıflarının ve Tekirdağ'daki 55. Tümen Kumandanı'nın makus vaziyetlerini ve onların tesiriyle uyanmakta olan muhalif cereyanı bertaraf etmek ve Trakya gibi dar sahada müttehit cephenin bozulmasına ve parasızlık yüzünden cephenin dağılmasına meydan vermemek ve subayları sefaletten kurtarmak, İstanbul'da millî cereyan taraftarı olanları kuvvetlendirmek maksadıyla memleketin menfaati icabı ve zaruri bir hususi vaziyet icabı İstanbul'a gittim."²⁰⁸

Edirne'den ayrılmasıyla yerine 1. Kolordu Kumandanlığı'na 21 Nisan 1920'de Muhiddin Bey atandı. Edirne'ye ulaşan Muhiddin Bey şehirdeki durum hakkında şu bilgileri veriyordu: "Buradaki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Anadolu'daki Kuvâ-yı Millîye ile ilişkisi yoktur. Trakya'nın Yunan istilasına uğrayarak Osmanlı ülkesinden ayrılmaması için çalışmaktadır. Bölgedeki Yunan tehlikesi son günlerde San-Remo Konferansı kararlarından sızan haberlerle bir kat daha artmıştır. Silahlı bir halde fırsat kollayan Rumların, bir Yunan istilası sıralarında yapacakları kötülükleri düşünmek bile, tek müdafaa silahları vatanlarına ve padişahlarına bağlılıktan ibaret olan Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Trakyalıları karamsarlığa sürüklemektedir. Bulduğum yerlerde, Rumların hazırlıklarını bildiğimden bunların, fırsat bulurlarsa baltalarla katliama cüret edeceklerinden şüphe etmiyorum. Kolordu birlikleri mensupları, hiçbir siyasi oluşumla bağlantılı olmayıp sadece görevleriyle ilgilenmektedirler. Hepsi padişahımıza sonuna kadar, tam anlamıyla bağlıdırlar. Uzun zaman Osmanlı padişahlarına başkentlik etmiş olan Edirne'nin Yunanlılara teslimine katlanamayız. Memlekete ve padişah haklarına tecavüz edenlere karşı kullanılmak üzere verilmiş olan silah ellerinde iken, Kolordu, gözleri önündeki felakete seyirci kalamayacaktır. Padişahlarına sadık olan bu askerler Trakya'nın ayrılmaması için ölümü göze almışlardır."²⁰⁹

Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'a gitmesinin en önemli nedeni Kolordu'nun perişan bir halde bulunmasından dolayı İstanbul'dan yardım sağlamaktı.²¹⁰ İstanbul'da 14 gün kalan Cafer Tayyar Bey, ümit verici haberlerle dönmedi.²¹¹ İstanbul Hükûmeti bir miktar para

²⁰⁷ Kamil, *Bulgaristan Diplomatiği...*, s. 131.

²⁰⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli...*, s. 236.

²⁰⁹ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli...*, s. 240-241.

²¹⁰ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler*, s. 437.

²¹¹ Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 124-125.

ve ilaç göndermekle yetinirken, silah, cephan ve subay bakımından hiçbir yardımda bulunmadı. Edirne sanayi atölyesinde kamasız toplara kama uydurulmaya çalışılmaktaydı.²¹²

Cafer Tayyar Bey, İstanbul'daki temasları hakkında Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği raporda şunları yazdı:

1. "Ferid Paşa, Sulh Konferansı'nın vereceği kararı kabul ve müdafaasız, hükümlerini tatbik ve Kuvâ-yı Millîye'yi tedip etmek fikrindedir. Padişahı da, bu fikre imale etmiş ve muhitini ona göre hazırlamış bulunmaktadır. Dâhiliye Nazırı Reşid Bey, akıllı ve tedbirli bir zat olup vatan ve millet duygusuyla mütehasıs ve kendisine izah edilen vatani gayelerin takibine mütemayildir. Ezcümle, Trakya'ya yapılacak Yunan işgaline karşı silahlı mukavemetimize ve hükûmetin yardım etmesine taraftardır.
2. İngilizlerin genç kısmı, Kuvâ-yı Millîye ile anlaşmak, Fevkalade Komiserlik ile etrafındaki ihtiyarları ise Kuvâ-yı Millîye'yi yok etmek fikrindedirler.
3. Fransızlar, maddi olarak bir şey yapmamakla beraber, fikren yardım taraftardır. Ancak Urfa hadisesi, Fransız mehafilinde fena tesir yaratmıştır. Bu hususta kendilerine anlatılacak hakikatlerin, vasıtamızla tebliği mümkündür.
4. Barış Konferansı'na giden Osmanlı murahhas heyeti, Türkiye sınırları içinde bulunan Trakya kısmının, Türk hakimiyetinde kalmasını müdafa edecektir. Bu müdafaanın kabul tarzına ve siyasi durumun gelişmesine göre, Edirne'de Umumi Vilayet Meclisi'ni toplayarak Batı ve Doğu Trakya mukadderatını korumak fikrindeyiz. Bu hususta büyük meclisin nokta-i nazarının açıklanmasını rica ederim.
5. Keşan'daki 60. Tümen Kumandanı Albay Muhiddin Bey'in 1. Kolordu Kumandanlığı'na tayinine 29 Nisan 1920'de irade-i seniyye çıkmış ve ben İstanbul'da iken kendisi Edirne'ye gelerek vazifeyi deruhte etmiş ve gayemize göre çalışacağını resmen ilan eylemiştir. Esasen, Muhiddin Bey'le işin başından beri aynı fikir ve gaye ile çalışmakta idik. Bundan sonra da bu yolda çalışılacaktır.
6. Vilayet meselesi, henüz çözülememiştir. İstanbul'dan geniş salâhiyetli bir valinin irade-i seniyye ile birlikte gönderileceğini sanmaktayım. Böyle bir zat gelirse takip edeceği hale göre hakkında muamele yapılacak ve gerekirse keyfiyet umumi mecliste görüşülecektir.
7. Trakya'nın hususi durumuna ve ahalinin çoğunluğunun arzusuna göre, şu aralık, hükûmet merkeziyle anlaşmış bir durumda işleri idare etmekte kati bir zaruret vardır. Son hareketimin sebebi budur. Bu hususun, sebepleriyle açıklanmasını sonraya bırakmayı uygun buluyorum.
8. İzmir cephesinde, Kuvâ-yı İnzibatiye'nin kumandasını üzerine almış olan Süleyman Şefik Paşa ile de görüştüm. Kuvâ-yı Millîye ile anlaşmak fikrinde olduğu görünüyor. Kurmay Albay Behzad, Yanyalı Tahir, Bnb. Koca Mustafapaşalı Hayri beyler erkân-ı harbiyesini teşkil etmektedirler.

²¹² Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî...*, s. 250.

9. İstanbul Hükûmeti'nin nüfuzu, Yedikule-Çamlıca arasından daha ileriye gitmemektedir. Bütün aydın zümre, hükûmetten memnun değildirler. Toplayabildikleri az miktardaki askerin arasına, propaganda yapacak unsurlar dağıtılmaktadır. Bunlar, Anadolu'ya ayak basalım, köylerimize dağılacağız, demektedirler. Bu fikrin umumileşeceğini zannedirim.
10. Tekirdağ Mutasarrıfı Firuzan Bey, tekrar dönerek yine muhalif durumda idareye başlamıştır. Muhiddin Bey tarafından benim fikrimi tasvip ettikten sonra, yapılan kati iş'ar üzerine Firuzan Bey, bugün yazdığı telgrafta çekildiğini bildirmiştir. Firuzan'ın bu kararına benim Edirne'ye dönmemin de tesiri olduğunu sanırım."²¹³

Cafer Tayyar Bey İstanbul'da olduğu sırada boş olan Edirne Valiliği'ne 1 Mayıs 1920 tarihinde Ali Rıza Bey atandı. 9 Mayıs 1920'de göreve başlayan Ali Rıza Bey, 25 Temmuz 1920'de Edirne'nin işgaline kadar bu görevi sürdürdü.²¹⁴ Cafer Tayyar Bey Edirne'ye döndükten sonra, Muhiddin Bey, Kolordu Kumandanlığını tekrar ona bırakmak istediye de o ikiliğe mahal bırakmamak amacıyla bunu kabul etmedi. Muhiddin Bey görevinde bırakıldı. 60. Tümen Kumandanlığına Cafer Tayyar Bey ile İstanbul'dan dönmüş olan Cemil Bey (Uybadın) gitti.²¹⁵

10. Büyük Edirne Kongresi (9-13 Mayıs 1920)

İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti'ne uygulanacak barış antlaşmasının esaslarını görüşmek amacıyla San Remo Konferansı'nda (18-26 Nisan 1920) bir araya geldiler. Osmanlı Hükûmeti'nin davet edilmediği konferansa devletin Roma'daki temsilcisi Galip Kemali Bey²¹⁶ bir muhtıra sunmayı başardı. Muhtıradaki İzmir, Trabzon, Adana, Bitlis, Erzurum ve Trakya'da nüfusun büyük çoğunluğunu Türk-İslam halkının oluşturduğu ve Mondros Mütarekesi'nden beri çeşitli felaketlere uğrayan Türk milletinin galip devletlerden adalet esasları çerçevesinde bir karar bekledikleri ifade edildi.²¹⁷ Ancak muhtıra bir işe yaramadı, zira konferans 11 Mayıs 1920'de bütün Trakya'yı Yunanistan'a bıraktı.²¹⁸ Haberin Trakya'da duyulması üzerine Trakya Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Heyet-i Merkeziyesi silahlı savunma ile halkın desteğini sağlamak amacıyla harekete geçti. 9 Mayıs'ta Edirne'de bir kongre toplanması kararlaştırıldı. Cemiyet, durum hakkında bilgi almak üzere Mestan Efendi, Hacı İbrahim ve İsmail beyler ile Lüleburgazlı Şevket

²¹³ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli...*, s. 238-240.

²¹⁴ Ali Rıza Bey, 15 Ekim 1875 yılında Tokat'ta doğdu. Devlet hizmetinde çeşitli görevlerde bulunan Ali Rıza Bey, Van, Kastamonu, Yanya, ve Konya valiliği yaptı. Damat Ferit Hükûmeti zamanında Temmuz 1919'da Kastamonu Valiliği görevinden alınan İbrahim Bey'in yerine Kastamonu Valiliği'ne atandı ancak Millî Hareket'in engellemesiyle İnebolu'dan dönmek zorunda kaldı. Mustafa Kemal Paşa, Ali Rıza Bey'in görevden el çektilmesini istedi. Ali Rıza Paşa Hükûmeti bu isteği yerine getirirse de 4. Damat Ferit Hükûmeti, Ali Rıza Bey'i Edirne Valiliği'ne atadı. Ali Rıza Bey, Edirne Kongresi'nin yapıldığı günlerde görevine başladı. Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler*, s. 442-443.

²¹⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli...*, s. 240.

²¹⁶ Galip Kemali Sözlmezsoğlu, *Yok Edilmek İstenen Bir Millet*, İstanbul: Cumhuriyet Aydınlanma Dizisi, 2001, s. 43-46.

²¹⁷ Selahattin Tansel, *Mondros'tan...*, s. 145.

²¹⁸ Mustafa Toker, *Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kongre Tutanakları (9 Mayıs 1920-13 Mayıs 1920)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2016, s. 5.

Bey'den oluşan bir heyeti İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a giden Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'daki destek arayışı da boşa çıkmıştı.²¹⁹ Destek olmak bir tarafa Damat Ferit Paşa, Cafer Tayyar Bey'in Sirkeci'den Edirne'ye dönmesine engel olamadığı için Harbiye Müsteşarlığına tayin edilmiş olan Hafız İbrahim Paşa'ya baskıda bulunmuştu.²²⁰

Edirne Kongresi'nin yapılacağı gün Edirne'deki Türkler ve Müslümanlar dükkânlarını kapatmıştı. Gayrimüslimler ise endişe içinde dükkânlarının önüne bekliyorlardı. Şehirdeki Müslüman halk, öğrenciler ve bazı Museviler Selimiye Camii etrafında toplanmıştı. Cafer Tayyar Bey cami-i şerif kapısındaki mevki-i hitabete gelerek orada bulunanlara Edirne'nin tarihi sürecini anlatan bir konuşma yaptı. Yunanistan'ın Trakya ve İstanbul üzerindeki hedeflerinden bahsetti. Edirne'nin tarihi yapıları, arazisi ve nüfusu ile Türk olduğunu, şehrin savunulması hakkında asla karamsar olunmamasını, vatani müdafaa ve namusun korunması uğrunda halka verilecek gerekli silah ve mühimmatın ellerinde bulunduğunu söyledi, halkın bu konudaki düşüncelerini sordu. Edirne halkı her türlü savunmaya hazır olduklarını dile getirdiler. Bu duygu ve düşüncelerle kaleme alınan bir telgrafın çeşitli devletlere ve adli makamlara gönderilmesine karar verildi. Halk Üç Şerefeli Cami İmamı Fereli Hafız Efendi'nin okuduğu duadan sonra dağıldı. Kongreye çeşitli kaza ve nahiyelerden gelen temsilciler de katıldı.²²¹



9 Mayıs 1920 Pazar günü Sultan Selim Camii avlusunda yapılan mitingde Cafer Tayyar Bey kalabalığa nutuk verirken (TTK. TB. 151_78)

²¹⁹ Güner, *Trakya-Paşaeli*, s. 124-125.

²²⁰ TİTE, K24G56B56.

²²¹ DH.EUM.SSM, 63/25.

San Remo Konferansı'nda alınan Trakya'nın Osmanlı hâkimiyetinden çıkarılması kararını Lüleburgaz ve çevresindeki halk da bir mitingle protesto etti.²²²

Büyük Edirne Kongresi'nin hazırlık sürecini Mehmet Şeref Bey şöyle anlatmaktadır: "O gece sabaha kadar uyumadık. Kongrenin raporunu hazırladım. Ömer Efendi, Hayrullah Efendi, Ali Seyfi Bey, Burgazlı Şevket Bey olayları tasnife yardım ettiler. Bir taraftan da raporu tamamladım. Katip Nihat Bey, sabaha kadar yazdıklarımızı temize çekti; güneş doğarken rapor bitmişti. Edirne Öğretmen Okulu binasındaki konferans salonunda hazırlıklar tamamlandı."²²³

Edirne Kongresi, 9 Mayıs 1920 tarihinde Edirne Erkek Öğretmen Okulu konferans salonunda açıldı.²²⁴ Zabıt mevkiinde Doktor Osman Şevki, Doktor Reşit Ethem ve Muallim Şükrü, Haşim Cevdet ve Hüseyin beyler ile Muallim Sıtkı Bey yer aldılar. Müdafaa-i Hukuk Heyet-i İdaresi adına Reis Şevket Bey'in müzakere edilmek üzere hazırlattığı esaslar okundu. Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin esas amacının Trakya'nın halifeye ve Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sağlamak olduğu ifade edildi. Trakya'nın Yunanistan idaresine verilmesi durumunda cemiyet din, tarih, kültür ve iktisat bakımından nüfusun çoğunluğunun İslam ve Türk olduğu bu topraklarda yaşayan halkın hukukunu savunacak ve koruyacaktı.²²⁵



Edirne Kongresi'nin toplandığı Edirne Erkek Öğretmen Okulu

Trakya'nın Osmanlı'dan ayrılmasının mümkün olmayacağı konusunda Osmanlı heyetinin mesaisine cemiyet de katılacak ve her türlü siyasî vasıtaya başvuracaktı. Gerekirse fiilî mukavemet de gösterilecekti.²²⁶

²²² BOA.HR.SYS. 34-50.

²²³ Aykut, *Trakya Milli...*, s. 78.

²²⁴ Dilan, "Vali Salim Paşa'nın...", s. 114-115.

²²⁵ TİTE, K27G9B9-K27G9B9-5.

²²⁶ Toker, *Trakya Müdafaa-i...*, s. 11-12; BOA. DH.İ.UM. 20-23/14-34/2.

Bu esasların belirtilmesinden sonra sıra kongre başkanının seçilmesine geldi. Faik Bey'in önerdiği Şevket Bey çoğunluğun oyu ile kongre başkanı seçildi.²²⁷ Kongreye Edirne Vilayeti ile Çatalca Sancağı'ndan çağrılan 264 delegeden 236'sı katıldı. Kongre ilk gün üç oturum gerçekleştirdi. 220 delegenin katıldığı bu oturumun açılış konuşmasını Galip Bahtiyar Bey yaptı ve ardından silahlı mukavemet ve siyasi teşebbüs konuları görüşüldü. Cafer Tayyar Bey İstanbul'daki temasları ile 1. Kolordu'nun durumu ve askeri direniş hakkındaki görüşlerini açıkladı.²²⁸ İstanbul'da Trakyasız bir İstanbul'un yaşayacağına inanan hiç kimse olmadığını, herkesin savunma taraftarı olduğunu belirtti.²²⁹

Kongredeki bazı delegeler savunma konusunu şimdilik müzakereye gerek olmadığını düşünüyordu. Bu kişilerden birisi de Müftü Hilmi Efendi idi. Bu doğrultuda görüş beyan etmesi üzerine, Cafer Tayyar Bey müftüye yanıldığını, askerinin toplanması, iaşesi ve dâhilde bir saldırı olursa halkın nasıl korunacağı gibi konuları görüşüp tedbirler almak amacıyla komisyonlar kurulması gerektiğini belirtti. Mustafa Neyyir Bey²³⁰ de bu türden kararlar alınacaksa kongreye İstanbul'dan da iki temsilcinin katılması gerektiğini söyledi.²³¹ Neyyir Bey, silahlı savunma taraftarı olan Şakir Bey'in "İstanbul ile şimdilik irtibatımız kesilmiştir." sözüne karşı bu kadar önemli kararlar alınırken neden Padişah ile irtibatın kesildiğini sorarak tepki gösterdi. Cafer Tayyar Bey cevaben resmi yazışmalara konulan İngiliz sansüründen söz etti.²³²

10 Mayıs'ta saat 14.00'te kongrenin ikinci günü başladı. Trakya'nın savunulması konusu görüşülmeye devam etti.²³³ İkinci celsede Neyyir Bey tekrar söz alarak konuyu Padişah ile olan irtibata getirdi. Kongrenin savaş açma yetkisinin olmadığını, "Savaş kararı Padişahın emir ve iradesine bağlıdır... Harp kan ve ölümdür... Dinimiz buna müsait midir? Önce bu husus halledilmeli, sonra İstanbul ile irtibat kurulmalı... Evet müdafaa olur fakat bu kongre toplanmaz, hepimiz silahlanır ve düşmana karşı gideriz." diyerek kongrenin toplanmasının gereksiz olduğunu savundu. Onun bu düşüncelerine karşı Faik Bey,

²²⁷ Toker, *Trakya Müdafaa-i...*, s. 12.

²²⁸ Güner, *Trakya-Paşaeli...*, s. 124-128.

²²⁹ Toker, *Trakya Müdafaa-i...*, s. 19.

²³⁰ Mustafa Neyyir (Uskanlı): Yunan işgali zamanında Edirne Belediye Başkanıdır. Edirne'de *Te'min* gazetesini çıkartarak Yunan idaresini öven yazılar yazdı. Oral Onur, *Edirne Belediye Başkanları ve Yaptıkları İşler*, Edirne: Chviyazıları Yayınevi, 2011, s. 64. 30 Ağustos Zaferi'nden sonra eşyalarını toplayarak belediyenin çöp arabalarıyla Karaağaç'a nakletti. Türk jandarmasının Edirne'ye girmesinden birkaç gün önce olası bir saldırıya maruz kalacağı korkusuyla Yunanistan'a firar etti. *Paşaeli*, 28 Şubat 1339, s. 1. Selanik'e sığınan Neyyir Bey orada Yunan hükümetinin desteğiyle *Hakikat* adında Türkçe bir gazete daha çıkardı. Bu sıralarda Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele yaşanıyordu. Neyyir Bey, gazetesinde o sırada Anadolu'ya göç etmekte olan muhacirlere Mustafa Kemal'in Anadolu'da katliam yaptığını, Cumhuriyetin yıkılmak üzere olduğunu, Rumeli'den giden muhacirlerin hakarete uğrayarak kovulduklarını yazıyor, halka Mustafa Kemal Paşa aleyhtarlığını aşlamaya çalışıyordu. Bu hiyanetleri dolayısıyla Yüz Ellilikler Listesinin 102. sırasında "Edirne'de *Te'min*, hâlen (1924) Selânik'te *Hakikat* gazeteleri sahibi Neyyir Mustafa" olarak yer aldı. Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler*, s. 448.

²³¹ Toker, *Trakya Müdafaa-i...*, s. 28-29.

²³² Toker, *Trakya Müdafaa-i...*, s. 62.

²³³ Güner, *Trakya-Paşaeli...*, s. 128-130.

kongrenin savaş açmadığını, bu yetkinin Padişaha ait olduğunu dolayısıyla endişeye gerek olmadığını söyleyerek savaş ilan etmeden önce yapılacak saldırılara karşı hazırlıklı olmak istediklerini ifade etti.²³⁴

Kongrede çoğunluk müdafaayı savunsa da Edirne Müftüsü Hilmi Efendi gibi bazı kişiler düşmanın sayıca fazla olduğunu söyleyerek az bir kuvvetle karşılık vermenin imkânsız olduğunu belirtiyorlardı. Bu düşünceye sahip olanlar tepki ile karşılaşarak kongreyi terk etmek zorunda kaldılar.²³⁵ Yapılan oylama sonucunda 200 oyla savunma fikri kabul edildi.²³⁶ Görüşmeler devam ederken 11 Mayıs 1920'de San Remo Konferansı kararları Osmanlı Devleti'ne tebliğ edildi.²³⁷

Kongrenin 11 Mayıs günkü toplantısında alınan 5 sayılı karara göre, Trakya'nın hak ve çıkarlarını savunmak üzere Paris'te çalışmalarını sürdüren Barış Konferansı'na bir heyetin gönderilmesine karar verildi. Heyet şu kişilerden oluşturuldu: Galip Kemali, Galip Bahtiyar, Salih Cevdet ve Çorlulu Ziya Bey.²³⁸ Heyetin yetkisi belirlendi ve heyete verilmek üzere ek bir talimatname hazırlandı.²³⁹

12 Mayıs'ta yapılan toplantıda, Cafer Tayyar Bey'in müdafaanın esasları, silahlı kuvvetlerin hazırlanmasında halk ile ordu iş birliğinin gerekliliği ve sahil kesimlerinin müdafaası konusundaki fikirleri görüşüldü.²⁴⁰ 13 Mayıs'ta Trakya Paşaeli Cemiyeti ile Trakya Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nin görevleri ve her iki cemiyetin birleşip birleşmemesi konusu müzakere edildi. Yapılan müzakereler sonrasında oylama yapılarak her iki cemiyetin adının Trakya Paşaeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti olarak birleştirilmesine karar verildi.²⁴¹ Cemiyetin merkez heyetlerinin seçimi yapıldı ve Cafer Tayyar Bey "Trakya Millî Kumandanı"²⁴² seçildi.²⁴³

Beş gün süren Edirne Kongresi, 13 Mayıs Perşembe günü saat 17.24'te Saray Müftüsünün duası ile sona erdi. Kongrede özetle şu kararlar alındı: Trakya'da çoğunluğu Türk-İslam ahali oluşturmaktadır. Bölgenin Osmanlı'dan ayrılarak Yunanistan'a bırakılması düşüncesi kesinlikle kabul edilemez. Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgaline ve buna zemin oluşturmaya yönelik her türlü ihtilal hareketine karşı müdafa ve mukavemet edilecektir. Trakya Müdafa-i Hukuk Teşkilatı, aslı olan Trakya Paşaeli teşkilatıyla birleşecek ve bu teşkilatı idare etmek üzere beş liva adına üçer delegeden oluşan bir merkez heyeti seçilecektir. Maddede liva adına seçilen kişilerin adları yer almaktadır.

²³⁴ Toker, *Trakya Müdafa-i...*, s. 67-68.

²³⁵ DH.EUM.SSM. 63/25.

²³⁶ Güner, *Trakya-Paşaeli...*, s. 128-130.

²³⁷ TİTE. K27G9B9-K27G9B9-5.

²³⁸ Akyüz, "Millî Mücadele'de...", s. 106-107.

²³⁹ Güner, *Trakya-Paşaeli...*, s. 130-133. Konuyla ilgili detaylı bilgiler Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin Paris Barış Konferansı'na heyet gönderme girişimi başlığı altında verilmiştir.

²⁴⁰ Toker, *Trakya Müdafa-i...*, s. 6.

²⁴¹ Güner, *Trakya-Paşaeli...*, s. 136.

²⁴² Zülal Keleş, "Cafer Tayyar Paşa", <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/922/tur>, s. 541.

²⁴³ Toker, *Trakya Müdafa-i...*, s. 7.

Trakya'nın geleceğini ilgilendiren bütün kararlar ile siyasi teşebbüslerin yerine getirilmesinde, Müdafaa-i Millîye'nin tüm gereklerini sağlayarak savunmanın zamanını, ayrıntısını tespit etmek konusunda ve ülkenin idaresinde Heyet-i Merkeziye tam yetkiye sahip olup tüm Trakya kuvvetlerini temsil eder. Trakya'nın hukuk ve menfaatini Avrupa'da savunmak üzere seçilen heyet üyeleri belirtildi. Çorlulu Cezzarzâde Ziya Bey de heyette bulunacaktı.²⁴⁴

Kararlar heyetin huzurunda okunarak kabul edildi. Edirne Kongresi'nde belirlenen heyet daha önce belirtildiği gibi 12 Haziran 1920'de Roma'ya gitmiş ancak bir netice alamadan geri dönmek zorunda kalmıştı.²⁴⁵

Edirne Kongresi'nden sonra Merkez Heyeti orduyu savunmaya hazırlıklı hale getirmek için çalışmalara başladı. 25 Mayıs 1920 seferberliğin ilk günü olarak tespit edildi ve ilk aşamada 1884'den 1900 doğumlulara kadar 17 sınıf er askere alındı. Her piyade taburunun 300, alayların ise 1200-1400 kişilik olması kararlaştırıldı. Birliklerin giyeceklerini karşılamak için her bir asker köyünden gelirken bir kat yedek çamaşır, bir çift yedek çarık, altına bir kilim ve üstüne bir örtüyü beraberinde getirecekti. Ayrıca her köyden bir araba ve ileri yaştakilerden arabacı toplanarak arabalı ulaştırma kolları kurulacaktı. Ahalinin orduya altı kilo buğday, bir kilo et ve iki lira yardımda bulunması kararlaştırıldı. Yiyeceklerin ilçelerde ambarlara, paraların ise Ziraat Bankası şubelerine teslim edilmesi uygun görüldü.²⁴⁶

11. Edirne ve Çevresindeki Gayrimüslimlerin Tutum ve Davranışları

Fransızların Ocak 1919'da Uzunköprü-Hadımköy yolunu Yunan taburuna devretmesiyle bölgede asayişsizlik baş göstermişti. Demiryolunun muhafazası ile görevlendirilen Yunan taburu, mütarekenin ilgili maddesine aykırı olarak hat boyundaki Hadımköy, Çatalca, Çorlu, Muratlı, Lüleburgaz ve Uzunköprü gibi Türk şehirlerine de küçük müfrezeler yerleştirmişti. Mondros Mütarekesi ardından Doğu Trakya'da kurulan Rum çeteleri faaliyettedir. Yunan Hükûmeti resmî ve gizli olarak İstanbul'da ve Osmanlı topraklarında seferberlik ilan etmişti. 19 ve 20 yaşındaki Rumları zorunlu askerlik hizmetine alarak talim yaptırıyordu. Bu yaştan yukarı olanların çoğu talim gördükleri için yaş sınırına tabi tutulmamıştı. Kendileri ile aynı fikirde oldukları ve güvendikleri Rumları silahaltına çağırıyorlardı. Osmanlı tabiiyetinde olan ve şüpheli gördükleri kişilere karşı başlangıçta bir zorlama yapılmadı. Gönüllü kaydolmak isteyenlerden hüviyetlerini bildirenleri kabul ediyorlardı. Çekinceleri bu durumu Osmanlı Hükûmeti'nin öğrenmesi ve İtilaf devletlerine şikâyet etmesiydi. Rumların son zamanlarda gösterdikleri isyankâr tutum ve davranışlar dikkat çekmekteydi.²⁴⁷

²⁴⁴ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî...*, s. 287-288.

²⁴⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî...*, s. 291-293.

²⁴⁶ Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 81.

²⁴⁷ BOA.DH.KMS. 49-34.

Mavri Mira Cemiyeti'nin kontrolü altında oluşturulan izci teşkilatları çalışıyordu. Rum gençlerine talim ve jimnastik kulüpleri açmak amacıyla patrikhaneden 4 bin 500 lira sağlanmıştı. Yunan subayları buralarda Rum gençlerine dağıtacakları silahları kullanmaları amacıyla önce odunlarla talim yaptırıyorlardı. Yaşları 15'ten yukarı olan Rum gençlerinin talim ve terbiyeye tabi tutulmaları esas olarak kabul edilmişti.²⁴⁸ Yunanistan'ın İstanbul'daki temsilcileri, memurları, patrikhane ve Kordos Komitesi diğer adıyla Etniki Eteryia Cemiyeti Osmanlı topraklarındaki Rumları silahlandırmış ve çeteler kurmuştu. Yunanistan Anadolu'ya gelecek Amerika ve Avrupa heyetlerini, Rumların sayıca fazla olduklarına inandırmak amacıyla, Anadolu ve Trakya'ya muhacir sıfatıyla pek çok kişiyi sevk ediyordu.²⁴⁹

Terhis olan Yunan askerlerinin silahsız ve teçhizatsız olarak Yunanistan'a dönmeleri de dikkat çeken konulardan biriydi.²⁵⁰ Edirne'de terhis olan 60 kadar Yunan askeri İstanbul'a sevk edilmişlerdi.²⁵¹ Çorlu, Muratlı ve diğer istasyonlardan 70, Babaeski'den 166 Yunan askeri Lüleburgaz yoluyla silahsız ve teçhizatsız Uzunköprü tarafına gönderilmişlerdi. Bunlar önceden gelenlere karşılık gönderiliyordu. Gelen askerler silahlı iken gidenlerin silahsız olması Yunan taburlarının silah sayısını artırıyordu.²⁵²

Edirne'de Yunanistan lehinde faaliyetlerin kuvvetlendirilmesini isteyen Venizelos Yunan Elçiliği aracılığıyla bölgeye ulaştırılmak üzere Patrikhane'ye yüklü miktarda para göndermişti.²⁵³ Yunan askerlerinin bölgeye girmesiyle cesaretle Rumlar çete ve eşkiya faaliyetlerini artırdılar. Meyhanelerden çıkan Yunan askerleri zaman zaman taşkınlık yapıyor, bazı gerekçelerle Türk memur ve görevlilerini öldürüyorlardı. 1 Aralık 1919'da Pavli'de Nafia Köprüsü rüsumat piyade muhafaza memuru Hasan Efendi katledilmişti. Bölgeye giden hükûmet memurlarının tespitine göre, Hasan Efendi ensesinden balta gibi bir kesici aletle kesildikten sonra kafatası ayrılmıştı, 14 yerinde kesik yarası vardı. Üzerindeki elbiseleri alınmış don gömlek bırakılmıştı. Yapılan incelemede olay gecesi meyhanede Hasan Efendi'nin yanına sokulan Hayrabolulu Peter (Petros) ve dört arkadaşının hudutta kaçakçılara yardım ettiği gerekçesiyle onu katletmek istedikleri ancak meyhanecinin buna engel olduğu, oradan ayrıldıktan sonra Yunan subayının evinin önünde cinayeti işledikleri anlaşıldı.²⁵⁴

²⁴⁸ Hülya Toker, *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2006, s. 133.

²⁴⁹ BOA. DH.KMS. 49/34. 1921 yılında Gelibolu, Kırklareli, Enez, Çanakkale ve Çatalca metropolitleri tarafından İstanbul'da Rum Trakya Cemiyeti kuruldu. Cemiyet, Rumların moralini yükselterek silah, cephaneye ve bombalar sağlayarak taarruz gücünü artırmaktaydı. Trakya'daki Müslümanların hayvanlarını, mal ve mülklerini gasp etmek cemiyetin amaçları arasındaydı. Cemiyet İstanbul yoluyla Edirne Vilayeti'ndeki Rumları silahlandırıyor. Toker, *Mütareke Döneminde...*, s. 161-162.

²⁵⁰ BOA.DH.EUM.AYŞ. 29/72-9.

²⁵¹ BOA. DH.EUM.AYŞ. 29/72-11.

²⁵² BOA.DH.EUM.AYŞ. 29/72-14.

²⁵³ Toker, *Mütareke Döneminde...*, s. 57.

²⁵⁴ BOA. DH.EUM.AYŞ. 29/72-17.

Yunanlılar çeşitli propagandalarla Türklerin yönetimde yeteneksiz olduklarını ispat etmeye çalışıyor, taşra metropolitleri Patrikhane'ye yanlış bilgiler rapor ediyorlardı. Bunları hükümsüz bırakmak amacıyla Harbiye Nazırı Şevket Paşa, kolordulara, buldukları mıntikalarda Yunanlıların zulüm ve cinayetlerini içeren listeler hazırlamalarını bildirdi. Bunun üzerine Edirne'deki 1. Kolordu Komutanlığı, Edirne Vilayeti'ndeki Rumlar ile demiryolunu korumakla görevli subay ve erlerin Müslümanlara yaptıkları kötülük ve cinayetleri içeren bir listeyi Harbiye Nezareti'ne gönderdi.²⁵⁵

Uzunköprü civarında çarpışan Rum eşkıyalarında el bombaları görülüyordu. Bombaların kasabaya girişini yasaklamak için köprübaşına nöbetçi jandarmalar konulmuştu. Birkaç Yunan askeri tarafından katırlarla taşınan bombaların köprüye getirilmesi engellenmişti. Uzunköprü istasyonunda bulunan Yunan subayları, kasabada bulunan kuvvetlerine durumu bildirdiler. Bunun üzerine Yunan askerinin yardımıyla kayıklar ile istasyon tarafına geçilerek oradaki askerlerle Osmanlı jandarmalarının bulunduğu depo etrafına derhal siperler kazıldı ve ablukaya alınarak bombaların geçişine engel olunmaması teklif edildi. Jandarma kumandanlığıyla Edirne Vilayeti arasında yapılan haberleşme neticesinde bombaların Uzunköprü İngiliz siyasi temsilcisinin kontrolü altındaki bir yerde tutulması kararlaştırıldı Ancak birkaç gün sonra kasabaya birkaç katırla bombalar sokulduğu görüldü. Yunan askerlerinden destek alan Rum çeteleri Uzunköprü ile Keşan arasında her gün bir olay çıkartıyordu. El bombalarıyla dolaşan Yunan devriyeleri Müslümanların birer ikişer katledilecekleri dedikodusunu çıkartarak Müslümanlar arasında korku ve heyecana neden oluyorlardı.²⁵⁶ Yunan propaganda faaliyetleri tüm hızıyla devam ediyordu. Dimetoka'ya gelen birkaç papaz Rumlara yardım topluyor, Trakya'nın Çatalca'ya kadar Yunanistan'a terk edildiği haberlerini yayıyordu. Yunan askerlerinin Lüleburgaz'a gelmesi bölge halkını üzüntüye sevk etti.²⁵⁷

Edirne Valisi Salim Paşa 19 Eylül 1919'da Sadrazamlık makamına gönderdiği yazıda Yunan propaganda faaliyetleri hakkında şu bilgileri verdi: "Buradaki Rumlar bugünlerde telaşlı görünmektedir. Yunanistan'dan gizlice gelmiş bazı Rumlar Venizelos'tan getirdikleri bir bildirim üzerine Trakya'nın herhalde Yunanistan'a verilmesi gerekeceği hakkında gizlice ve mahalle mahalle imza toplamakta oldukları ve bir şeyden haberli olmayanların sorularına karşı kurtulmak zamanının artık gelmiş olduğunu ve bugünlerde gelecek olan Fransız askerlerinin arkasından kırk bin kadar Yunan askeri geleceğini ve bunun için bayrak vs suretiyle karşılama için hazırlıklarda bulunmalarının ve doğru olan sırrın kimseye söylenmemesinin de bildirildiği ve uyarıldığı arz olunur."²⁵⁸

²⁵⁵ Kazım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)* II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.XII, 57-58.

²⁵⁶ BOA.DH.EUM.AYŞ. 29/72-17.

²⁵⁷ BOA.DH.EUM.AYŞ. 29/72-22.

²⁵⁸ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler*, s. 425.

1919 yılının sonuna gelindiğinde Yunanlılar, Doğu Trakya'daki Rumlar arasında teşkilatlanmalarını neredeyse tamamlamışlardı. Teçhizat sağlama işi sona erdiğinde Doğu Trakya'da çıkaracakları ani ve genel bir isyanla hükûmet üyelerini tutuklayacak ve idareye el koyacaklardı. Bu durum hazırlıkları ve konuşmalarından anlaşılıyordu.²⁵⁹

12. Edirne'nin İşgali

San Remo Konferansı kararlarına dayanan Yunan kuvvetleri 27 Mayıs 1920'de Batı Trakya'ya girmeye başladılar. 4 Haziran'da üç Yunan tümeni Meriç'in batısında kalan bütün toprakları teslim aldılar.²⁶⁰ 20 Temmuz 1920'de Karaağaç, Uzunköprü ve Tekirdağ'dan taarruza geçtiler.²⁶¹

İstanbul'un işgali üzerine seferberlik ilan eden 1. Kolordu'nun bu tarihlerde mevcudu 761 subay ve askeri memur, 17 bin 500 er, 10 bin tüfek, 47 makineli tüfek ve 53 top olarak takviye edilmişti. Buna ilaveten yaklaşık 748 kişilik 10 millî müfreze kurulmuştu.²⁶² Yunanlılar 18 Temmuz'da Dedeağaç'tan Karaağaç'a altı vagon silah ve teçhizat getirmişlerdi. Dedeağaç iskelesine altı vapur ile beş bin asker çıkardıkları hükûmete haber verilmiş ancak İstanbul Hükûmeti bu uyarıyı dikkate almadığı gibi Tekirdağ'ın Yunanlılar tarafından bombalandığı hakkında 1. Kolordu'dan gelen bilgiyi de önemsememişti. 1. Kolordu'ya gönderilen telgrafta, "Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali, konferansın kararları icabından olmakla, faydasız, kan dökülmesine ve Müslüman ahalinin perişanlığına yol açacak muharebelere meydan verilmeyerek harekâtınızın ona göre tanzimi ve muharebeden katiyen kaçınılması tavsiye olunur." denilerek karşılık verilmemesi istenmişti.²⁶³

20 Temmuz 1920'de Yunanistan'ın İzmir Tümeni ve General Kondylis'in 3. Piyade Alayı Bandırma'dan Tekirdağ'a geçti. Meriç nehrinden gelecek bir Yunan saldırısına karşı konuşlandırılmış olan Trakya'da Cafer Tayyar Bey komutasındaki 1. Kolordu'nun 49. Tümeni Meriç'in batısındaki 9. Yunan Tümeni'ne karşı harekete geçmek istediye de güneyden başlatılan Yunan saldırısıyla önce 55. Tümen Tekirdağ, Çorlu ve Muratlı'dan çıkarıldı. 55. Tümen'in 22 Temmuz'da Büyükkarıştan Muharebesi'ndeki yenilgisi üzerine 1. Kolordu'nun İstanbul ile bağlantısı kesildi. Kırklareli-Edirne hattında 60. Tümen ile savaşılmak istendiyse de küçük çaptaki bu kuvvetler kısa sürede dağıtıldılar.²⁶⁴ 60. Tümen Lalapaşa istikametinde geri çekilmeye devam etti. Genel durum nedeniyle 49. Tümen'e de Edirne'den geri çekilme emri verildi. Emir gereği askerler iki dağ topundan başka bütün topları geride bırakarak dağıldılar. Edirne'nin tamamen tahliyesinden sonra, bir Yunan alayı Edirne'yi işgal etti.²⁶⁵ Cafer Tayyar Bey Babaeski yakınlarında Yunanlılarla yapılan çarpışmalarda atının kösteklenmesiyle düşerek sağ gözünden ve

²⁵⁹ BOA.DH.EUM.AYŞ.29/72-23.

²⁶⁰ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler*, s. 444.

²⁶¹ Veysi Akın, *Trakya'nın Türklere Devir ve Teslimi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996, s. 6.

²⁶² Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, s. 391-392.

²⁶³ Kamil, *Bulgaristan Diplomatiği...*, s. 200.

²⁶⁴ Sürgevil, "Hadımköy-Uzunköprü...", s. 64-65.

²⁶⁵ Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 92-93.

omuzundan yaralandı. Uzun bir süre baygın kaldıktan sonra kendine geldi. Bostanlı köyü arazisinde bir çoban tarafından bulundu ve köye götürüldü. 27 Temmuz 1920'de köylüler tarafından Yunan askerî makamlarına teslim edildi.²⁶⁶ 25 Temmuz'da bir kısım subay ve er Bulgaristan'a çekildiler.²⁶⁷ Bulgaristan'a 700 subay ve askeri memur, 4 bin er, yaklaşık bin kadar göçmen girebildi.²⁶⁸ Bulgaristan'a sığınanların sayısı yaklaşık 10 bin kişiydi.²⁶⁹ Sivillerin çoğunu Babaeski, Havsa, Lalapaşa kazaları ile Edirne merkez halkı oluşturuyordu. ²⁷⁰ Bulgaristan'a iltica eden Müslümanların hayvanları Bulgar Hükûmeti tarafından çok ucuz fiyatla alınmış, sınırlarda on liraya atlar satılmıştı.²⁷¹ Sığınmacılar silah olarak yaklaşık 300 piyade tüfeği, 30 makineli tüfek ve birkaç top götürülebilmisti. Geri çekilenler Anadolu erlerdi. ²⁷² Trakyalı erler köylerine gittiklerinden Yunanlıların eline düşen esir sayısı azdı.²⁷³ Erlerin firar ederek köylerine dönmelerinde, aradan geçen zaman zarfında savunma aleyhinde yapılan kötü

²⁶⁶ Veysi Akın, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", *İlmi Araştırmalar*, 0/1 (1995), s. 33-34.

²⁶⁷ Fahri Belen, "İstiklal Harbinde Trakya Harekâtı", İstanbul: *Askeri Mecmua*, VII/101 (1936), s. 280.

²⁶⁸ Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 394. Bulgaristan'a sığınan sivil göçmenler hakkında *Utro* gazetesi özetle şu bilgileri vermektedir: "Gelen sivil ailelerin durumu çok kötüdür. Üstleri başları yoktur. Adeta çıplaktırlar. Bulgaristan'a sığınan Türklerin yolları Yunanlılar tarafından kesildiğinden iki gündür gelen yoktur. Bu Türklerin küçük bir kısmı Yunan askerlerine rüşvet vererek gelebilmişlerdir. Dün sınırda Trakya'nın Karaağaç'a kadar olan iç kısımlarında durum sakin geçmiştir...Gelen göçmenlerin anlattıklarına göre kalanlar büyük korku içindedir... Göçmenlere yardım yapılmak üzere acilen bir milyon leva kredi ayrılmış ve öncelik Güney Bulgaristan olmak üzere kraliyetin iç kısımlarına yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır. Yardımlar öncekilere yapıldığı şekilde devam edecek, yoksullara ne kadar verilmişse onlara da aynı miktarda verilecektir. Göçmenler boş olan devlet binalarına yerleştirilecek, mesleklerini yapabilmeleri için ihtiyaç duyulan alet edevat gibi malzemeler dağıtılacaktır. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğu tarımla uğraştığından kendilerine ekip-biçmeleri için toprakta verilecektir. Müftülüğün isteği üzerine bir göçmen bürosu kurulmuştur. Burada çalışmak üzere iki Türk'ten oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Ayrıca bu komisyona bir de Bulgar dahil edilmiştir. Büroyu yönetmek üzere komisyon başkanı G. Petrov görevlendirilmiştir. Petrov gelen göçmenler için Bulgaristan Krallığında yaşayan Türklerden gönüllü olarak yardım toplayacaktır. Bu işe derhal başlanacak, Türklerin kalabalık yaşadıkları bölgelere gidilerek yardımlar toplanacaktır. Yardım kampanyası için göçmen bürosu dışında biri Bulgar diğeri Türk olmak üzere iki kişi daha görevlendirilmiştir. Bunlar toplanan yardımları göçmenlere dağıtacaklardır. Göçmenlerin biran önce yerleştirilmeleri için gereken tüm tedbirler alınmaktadır." Kamil, *Bulgaristan Diplomatiği...*, s. 222-223. Komisyon üyelerinden Pojarlıev, Yanbol'daki durumla ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Türk göçmenlerin yerleştirilmesinde görevli olarak Yanbol'a geldik. Burası 5 bini sivil, 5 bini Cafer Tayyar Paşa'nın ordusundaki askerler olmak üzere en fazla Türk sığınmacının bulunduğu yerd... her yaştan insan kalabalığı, bir kısmı sokaklarda amaçsız dolaşiyor, bir kısmı yol kenarlarına uzanmış yatıyor. Bazıları hiç olmazsa kısa bir süre acılarını unutmak için derin uykuya dalmış horluyor. Kıraathaneleri Türk subaylar doldurmuş, bazı subaylar Bulgar subayları ile birlikte atlarla dolaşıyorlar...camiler dolmuş, göçmenler aç v ekmek istemekteler. Camiye girdik. Erkekler bize şüpheli bir şekilde bakıyor, Kadınlar ise yüzlerini görmeyelim diye sırtlarını döndüler... caminin bir bölümünde dört öğretmenle birlikte 30 çocuk vardı. Bunlar öksüz çocuklardı. Subay ve asker babalarını cephede kaybetmişlerdi. Kendilerine asker elbisesi giydirilmişti. Acılı bakışları vardı...Türk göçmenlerin yerleştirildiği Zeplin Hangarı olarak inşa ettiği yere gittik. Burada ev eşyası yüklenmiş arabalar vardı. Her yaştan insanlar, sağa sola yerleştirilmişti. Ev yapımı yiyecekler bulunuyordu. Arabalar ev olarak kullanılıyordu. Çünkü yakınında uyuyor, çamaşır yıkıyor ve yemek yapıyordu. Çevrede düzeni sağlamak için tek tük Bulgar askeri görülüyordu..." Kamil, *Bulgaristan Diplomatiği...*, s. 224-225.

²⁶⁹ Kamil, *Bulgaristan Diplomatiği...*, s. 226-227.

²⁷⁰ Veysi Akın, "Yunan İşgali Döneminde Edirne'den Bulgaristan'a Sığınan Askerî Okul İdareci ve Öğrencileri", *Belgi*, 22 (2021), s. 660.

²⁷¹ *İleri*, 11 Ağustos 1336, nr. 931, s. 1.

²⁷² Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 394.

²⁷³ Belen, "İstiklal Harbinde..." , s. 280.

propagandalar, iâşe sıkıntısı ve bölge halkından olmaları etkiliydi. İngilizler tarafından bölgeye gönderilen Hüseyin Hüsni ve Şevket adlı kişiler halkı ve orduyu savaşa karşı ayaklandırma çalışmaları yapmışlardı. Büyükkarıştıran'da akşam karanlığını fırsat bilen yaralı askerler de köylerine kaçmışlardı. Erlerin düzensiz çekilişi ve Yunanlıların kaçan askerleri takip etmesi nedeniyle çok sayıda obüs topu Yunanlıların eline geçmişti.²⁷⁴

8 Ağustos 1920 tarihli *Tan* gazetesinde Edirne'nin işgali hakkında şu bilgiler verilmişti: "San Remo Konferansı Şarki Trakya'yı Çatalca'ya kadar Yunanistan'a verdi. Türkler sekiz sene mütemadiyen harp etmelerine rağmen harekât-ı milliyeye başladılar. Muntazam askerlerden ve başıbozuklardan alel-acele teşkil olunan millî ordu Mariçe (Meriç) hattını Bulgar hududundan Bahr-i Siyah'a kadar işgal etti. Marmara'nın garp sahilindeki limanlar berâ-yı müdafaa tahkim olundu. Maksat hilafetin ikinci payitahtı Edirne'yi muhafaza etmek idi. Mamafih uzun müddet mukavemet imkân haricinde idi. Erzak, mühimmat hülâsa her türlü vesaitten mahrum bulunan müdafilerin hatt-ı müdafaaşı kırılınca teslim olmak yahut Bulgaristan'a iltica etmekten başka çaresi yoktu. Bu harekâtı aslen Arnavut olan bir asker deruhte etmişti: Cafer Tayyar... Yunanlılar çoktan Karaağaç'ı işgal etmişlerdi. Şehrin zaptı harekâtı Temmuz'un 20. günü akşamı saat altıda başladı. Bombardıman bütün gece devam etmişti. Halk mahzenlere iltica ediyordu. 800 Türk, Ermeni, Rum, Yahudi ile birlikte Bulgar Katolik Mektebi mahzenine kapandı. Ertesi gün tesadüf ettiğiniz Türk zabitleri sükûnetlerini muhafaza ediyorlar, (şerefimizi kurtarmak) diyorlardı. Şafakla beraber bombardıman yeniden başladı. Sultan Selim Camii havalisinden Yunan toplarının ateşini görüyorduk. Güllerin her patlayışında koca bina sarsılıyordu. Saat onda Yunan askeri şehre dahil oldu. Bu sırada 13 bin Türk Bulgaristan hududunu geçiyordu."²⁷⁵

Trakya'da Millî Mücadele'nin sivil ayağı uzun sürerken cephe mücadelesi ancak bir hafta sürdü.²⁷⁶ 1 Haziran 1920'de 1. Kolordu Kurmay Başkanı olarak görevlendirilen Abdurrahman Nafiz (Gürman)²⁷⁷ Trakya'daki Millî Mücadele'nin başarısızlıklarını şöyle açıklamaktadır: "Trakya ahalisi genellikle savunmaya taraftardı. Yabancı boyunduruğu altına girmek istemedikleri kanaatinde idim. Malen ve bedenlen fedakârlıktan çekinmiyorlardı. Fakat Çorlu, Vize ve Saray havalisinde asker kaçaklarının miktarıyla, iane toplamaktaki güçlük dikkati çekecek bir derecedeydi. Muharebe başlamadan üç hafta evvel geldiğim cihetle, bu hususları layıkıyla tetkik edememişim. Lakin muharebe başladıktan sonra zuhur eden ahvalden ve yaptığım hususi teşkilattan ahali ve ordu üzerinde, bilhassa fena tesir yapan hususların aşağıdakiler olduğuna kanaat ettim:

²⁷⁴ Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 92-94.

²⁷⁵ "Edirne'nin İşgali", *İleri*, 14 Ağustos 1920, nr. 927, s. 1.

²⁷⁶ Kamil, *Bulgaristan Diplomatik...*, s. 196.

²⁷⁷ Aburrahman Nafiz (Gürman) Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de görev aldı. Türkiye Cumhuriyeti'nin 5. Genel Kurmay Başkanıdır. 1 Haziran 1920'de Edirne'de 1. Kolordu Kurmay Başkanı olarak görevlendirildi. 24-25 Temmuz 1920'de 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey tarafından yürütülen ve başarısızlıkla sonuçlanan Doğu Trakya harekâtından sonra bazı subaylarla beraber Bulgaristan'a sığındı. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı üzerine Bulgaristan'dan ayrılarak 8 Şubat 1921'de Antalya'ya geçerek Anadolu hareketine katıldı. Bkz. Togay Seçkin Birbudak, "Abdurrahman Nafiz Gürman (1887-1966)", *Atatürk Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.

1. İstanbul gazetelerinin Trakya'ya serbestçe gelmesi ve İstanbul'a gidip gelenin eksik olmaması ve bu suretle bazı İstanbul çevrelerinin ve gazetelerinin her vesileden faydalanarak savunma aleyhindeki sözleri ve yayınları
2. Düşmanın, yalnız Yunanlılardan ibaret olmayıp, İngiliz ve Fransızların, Yunanlıların arkasında bulunduğu ve gerekirse bunların da Yunanlılara yardım edecekleri fikir ve zannının uyanması
3. Yerli Hristiyanların savunma aleyhindeki propagandası
4. Trakya'nın özel durumu, yardım bekleyecek bir ciheti bulunmaması
5. Haziran 1920 sonlarında, Anadolu harekâtını Yunanlıların pek kolaylıkla yapmaları ve düşmanların, bunu gazetelerden, uçaklardan, her türlü vasıtalarından faydalanarak yaymaları büyük etki yapmıştır."²⁷⁸



Kurtar ! (TİTE. FK39G67B67-900)

²⁷⁸ Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 394-395.

Trakya Paşaeli Cemiyeti, Edirne'nin işgalinden sonra da çalışmalarına devam etti. Cemiyet üyelerinden Şakir (Kesebir)²⁷⁹ ve Ekrem (Demiray)²⁸⁰ Anadolu'ya gittiler. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle İstanbul'a, oradan da Bulgaristan'a geçtiler. Bulgaristan'daki cemiyet üyeleri ile Mustafa Kemal'in belirlediği yöntem ve stratejilere uygun hareket edilmesi konusunda hemfikir oldular. Şakir (Kesebir), Fuat (Balkan) ve Cevat Abbas (Gürer)²⁸¹ beylerden bir heyet oluşturuldu. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, 26 Haziran 1921 tarihinde teşkilata, "mümkün olabildiği kadar Yunan kuvvetlerini Anadolu'dan uzak tutmak ve uğraştırmak" talimatını verdi. Ayrıca Bulgaristan'daki Yunan aleyhtarları ile irtibat kurulmasını, Yunan idaresindeki topraklarda yaşayan halkın kurulacak çok sayıdaki küçük çetelerle kışkırtılmasını istedi.²⁸²

Bulgaristan Meclisi, ülkesine sığınan göçmenlerden yerleşmek isteyenlere, iskânları için ev yapmaları amacıyla ücretsiz inşaat malzemesi verilmesi ve her aileye 50'şer dönüm arazi dağıtılması kararını aldı. Bu işlerin yürütülmesi görevi Bulgar Meclisi'nde Varna Milletvekili olan Şakir Bey (Zümre) başkanlığındaki bir komisyona verildi. Komisyon Müslüman göçmenlerden bazılarının Deliorman, Yeni Zağra ve Eski Zağra civarına yerleştirilmesine karar verdi. Stamboliyski Hükûmeti, göçmenlere 2 milyon leva yardımda bulunarak, Anadolu'ya dönüp Millî Mücadele'ye katılmalarını sağladı.²⁸³ Ancak ne yazık ki bütün bu destek ve katılımlar mücadelenin seyrini etkileyecek noktaya erişemedi. Doğu Trakya'nın kurtuluşu Anadolu zaferine bağlıydı.

²⁷⁹ Şakir Bey, 11 Eylül 1920'den 23 Ekim 1920 tarihine kadar 40 gün Ankara'da kaldı. Bu sürede Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa, Dış İşleri Bakanı Ahmet Muhtar Bey ve Milli Savunma Bakanı Fevzi Çakmak ve Mustafa Kemal Paşa ile birçok kez görüşerek bundan sonra nasıl hareket edecekleri konusunda talimatlar aldı. Onur, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri...*, s. 72.

²⁸⁰ Ekrem Demiray, 1890 Edirne doğumludur. Hareket Ordusu'nda gönüllü olarak yer aldı, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra, Edirne'de Trakya Paşaeli Cemiyeti üyesi iken Anadolu'ya geçti. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Bulgaristan'a giden Demiray, İstiklal Harbi'ndeki hizmetlerinden ötürü 1926'da beyaz şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirildi. Ekim 1930'dan Ocak 1935 tarihine kadar Edirne Belediye Başkanlığı yaptı. 1943 tarihinde Edirne'den CHP milletvekili oldu. Onur, *Edirne Belediye Başkanları*, s. 71-74.

²⁸¹ Cevat Abbas Bey, Ekim 1920'de Anadolu'nun selam ve özlemlerini Trakya'ya bildirmek üzere Mustafa Kemal Paşa tarafından Bulgaristan'a gönderildi. Sofya'da Ankara Hükûmeti'nin temsilcisi olarak bulundu. Bulgaristan'da Millî Mücadele'ye destek sağlamaya ve gazetelere demeçler vererek Türkler lehinde Avrupa'da kamuoyu desteği sağlamaya çalıştı. Bulgaristan'da Trakya İhtilal Komitesi kurmakla da görevlendirilen Cevat Abbas Bey, Bulgaristan'daki faaliyetlerini rapor ederek Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. İtilaf devletlerinin Bulgaristan üzerindeki baskıları nedeniyle 417 gün sonra Bulgaristan'ı terk etmek zorunda kaldı. Bkz. Fahri Maden, "Cevat Abbas Gürer (1887-1943)", *Atatürk Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.

²⁸² Selek, *Anadolu İhtilali*, s. 392-393.

²⁸³ Kamil, *Bulgaristan Diplomatik...*, s. 226-227.

12.1. İşgal Altında Edirne

Edirne'de Yunan işgal idaresi 26 Temmuz 1920'de Yunan kuvvetlerinin şehre girmesiyle başladı. Aynı gün öğleden sonra Yunan Kralı Aleksandros Edirne'ye girdi.²⁸⁴ Kralın şehre girmesi Türkler ve Müslümanlar arasında büyük üzüntüyle karşılanırken,²⁸⁵ Rumlar arasında büyük sevinç yarattı. İşgali Metropolithane'de yaptıkları büyük dinî tören ve ardından 21 pare top atışıyla kutladılar.²⁸⁶



Yunan Kralı Edirne'de (Cengiz Bulut Özel Arşivi)

Edirne'nin işgali üzerine 26 Temmuz'da Atina bayraklarla donatılmış, 101 pare top atışı yapılmış ve Katedral'de şükran ilahisi okunmuştu.²⁸⁷

Yunanlıların Doğu Trakya harekâtı 1 Ağustos 1920'de tamamlandı. Edirne'yi Kumandan Muhiddin Bey teslim etti. Edirne gibi Kırkkilise de (Kırklareli) savaşız teslim edildi. İstanbul Hükûmeti'nin sulh nedeniyle silahlı direnişin yapılmaması gerektiği şeklindeki uyarılarına uygun olarak silahlar teslim edildi. Bu sırada Edirne'de bulunan iki Türk fırkasında sadece iki atımlık mermi bulunmuştu. Gerçeğin aksine, Rumca gazetelerin bildirdiğine göre, Trakya'da çok az sayıda Türk esir edilmişti. Bulgar resmi tebliğine göre, Bulgaristan sınırını geçerek ülkeye giren Türk kuvvetlerinin miktarı 10 bin piyade ile bir topçu alayı idi.²⁸⁸ 23 Aralık 1920'de *Journal d'Orient*'ın verdiği habere göre,

²⁸⁴ Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, İstanbul: Derlem Yayınları, 2017, s. 272.

²⁸⁵ Abdurrahman Bozkurt, "Trakya'nın İtilaf devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri", *Türkiyat Mecmuası*, Millî Mücadele Özel Sayısı, 2019, s. 36.

²⁸⁶ Mert, "İşgalden Kurtuluşa...", s. 142.

²⁸⁷ Michael Ilewellyn Smith, *Yunan Düşü*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002, s. 186.

²⁸⁸ *İleri*, 1 Ağustos 1920, nr. 914, s. 1.

Atina'da Edirne ve hatta İzmir cephelerinde esir edilen Türk subayları vardı. Bunlar serbest olup istedikleri gibi gezebiliyorlardı. Yalnız kahveye gittiklerinde bir asker kendilerine refakat ediyordu. Cafer Tayyar Bey'in tutuklu olduğu askeri hastanede bütün ihtiyaçları karşılanıyordu. Kendi rütbesindeki bir Yunan subayı kadar maaş almaktaydı.²⁸⁹

İşgalin ardından Edirne Belediye Başkanlığı'na Şevket Bey atandı²⁹⁰ ancak bu görev sekiz gün sürdü. Kısa bir süre sonra yerli Rumlardan Mileni(y)adis Edirne Belediye Başkanlığı'na getirildi.²⁹¹ Şevket Bey ve Müftü Hilmi Efendi tutuklandılar. Ellerindeki önemli mektuplar ile haberleşme evraklarına el konulmakla beraber içerikleri gizli tutuldu.²⁹² Edirne'deki Rumca gazeteler her ikisinin tutuklanması hakkında şunları yazıyordu: "Bu iki Türk memuru beyanatlarına rağmen Yunan idare-i hazirasına muhalif olup Yunanistan aleyhinde hafiyen propaganda yapmaktan geri kalmıyorlardı. Heyet-i ruhaniye ile ahiren Atina'ya azimet ettikleri vakit Yunanistan'daki fırka-i muhalife, Venizelos fırkasına intihabatta ekseriyeti ihraz etmemek için Türklerin müşkilat ıka etmelerini kendilerinden talep etmiş ve tavizat olmak üzere eğer Türkler kendilerini mahvetmeye çalışan Venizelos'un namzetleri aleyhine rey verirlerse Trakya'nın muhtariyetini temin edeceklerini vaat etmişlerdir. Edirne'ye avdet eden Türk memurları tedrici bir propagandaya başlamışlar ve Trakya'nın muhtariyetine nail olması için Venizelos'un namzetlerine rey verdirmemeye çalışmışlardır. Müftü ile belediye reisinin bu hareketleri keşfedilince Yunan Hükûmeti bunlar aleyhinde tedabir-i şedideye müracaat etmiştir. Şu da ilave edilmektedir ki yeni müftü ve yeni belediye reisi bizzat Türkler tarafından intihap ve tayin edilmişler ve Yunan Hükûmeti bunların memuriyetlerini tasdik etmekle iktifa eylemişti."²⁹³

O güne kadar yapılan tahkikata göre Müftü Hilmi Bey ve Belediye Başkanı Şevket Bey aleyhinde birçok evrak ele geçirilmişti. Her ikisi de gizlice Yunanistan'ın aleyhinde çalışıyordu. Bu çalışmalara ileri gelen çok sayıda Türk de katılmıştı. Bu nedenle daha birçok tutuklanma bekleniyordu. Müftünün elinde dikkat çekici mektuplar bulunuyordu. Edirne'de aynı zamanda çok miktarda cephaneye keşfedilmişti. Sanayi Mektebi'nde üzerleri örtülü bir kutuda 150 silah, 300 el bombası ve birçok top kamaları ile askeri dürbünler bulunmuştu. Bu silahlar Şevket Bey'in oğlu ve Sanayi Mektebi Müdürü Nureddin Bey tarafından saklanmıştı. Nureddin Bey Edirne'de ortadan kaybolmuştu. Deponun varlığını Sanayi Mektebi'nden bir elektrik aletini çalmakla suçlanan bir Türk memur ihbar etmişti.²⁹⁴

Yunanlılar işgalde kısa sürede başarılı olmalarını kahramanlık olarak görüyorlardı. Meriç köprüsü önüne bir Türk bayrağını serilmişti. Yunan palikaryaları mavi bezlerle

²⁸⁹ "Atina'daki Türk Esirlerine Dair", *İleri*, 2 Kânunusani 1337, nr. 1062, s. 1.

²⁹⁰ *İleri*, 3 Ağustos 1920, nr. 916, s. 1.

²⁹¹ "Edirne Belediye Reisi", *İleri*, 8 Ağustos 1920, nr. 931, s. 1.

²⁹² "Edirne Müftüsünün Tevkifi", *İleri*, 8 Ekim 1920, nr. 978, s. 1.

²⁹³ "Edirne Müftüsü ve Belediye Reislerinin Tevkifleri", *İleri*, 10 Ekim 1920, nr. 980, s. 1.

²⁹⁴ "Edirne Müftüsü ve Belediye Reisi", *İleri*, 11 Ekim 1920, nr. 981, s. 1.

donatılmış olan büyük caddeden mızıkaları önde geçerlerken zitolarla alkışlanıyorlardı. Fedakârlıklarının eseri olarak göstermek istedikleri harp esirlerini, yük hayvanlarının gerisinde yürütmek suretiyle aşağılamak istemişlerdi.²⁹⁵



Edirne Valilik Binasında Rumlar kutlama yaparlarken (Cengiz Bulut Özel Arşivi)

Bu arada 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Barış Antlaşması ile Doğu Trakya Yunanistan'a bırakıldı. Sevr Antlaşması 7 Eylül 1920'de Yunan Parlamentosu'nda onaylandı. Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgali üzerine Osmanlı subay ve erlerinin Bulgaristan'a iltica ettiklerini belirtilmişti. İsveç Sefareti'nden gelen 21 Aralık 1920 tarihli yazıya göre, Bulgaristan'a iltica eden 300 subay ve 3 bin er, her biri 60 subay ve

²⁹⁵ Edhem, "Edirne Müdafaasına Ait Tarihçe", *Edirne Postası*, 25 Temmuz 1928, s. 3.

300 askerden müteşekkil gruplara ayrılmış ve Eski Zağra, Yeni Zağra, Kızanlık, Yanbolu ile Tatarpazarcığı'na gönderilmişlerdi. Bulgaristan bunların iâşe ve masraflarının karşılanması konusunu Osmanlı Hükûmeti ile müzakere etmek istemekteydi.²⁹⁶

Edirne'nin işgalinin hemen ardından Yunan Yüksek Komiseri Sakturis, 26 Temmuz 1920'de Trakya halkına hitaben Türkçe, Yunanca ve Fransızca olarak bir beyanname yayınladı. Beyannamede, Yunanistan'ın bölgeye bir işgalci olarak değil ev sahibi olarak geldiği, adil bir idare getirdikleri, herkesin ırk ve din ayrımı yapılmadan eşit olduğu belirtiliyor ve tüm halka can, mal, namus güvencesi, eğitim hakkı, tarihî ve manevi değerlerine saygı ile yönetime eşit olarak katılma gibi sözler veriliyordu.²⁹⁷ Ancak Yunan zulmünden kaçan çok sayıdaki Müslüman ve Türk Bulgaristan'a iltica ederek yaklaşık üç sene orada yaşamak zorunda kaldılar. Bunlar ancak 1923 yılında dönmeye başlayacaklardı.²⁹⁸ Edirne'deki Yunan zulmünden şehirdeki Yahudiler de nasibini almıştı. Yunan idaresi Yahudilere de baskı uygulamış, okullarda eğitim ve öğretimin Rumca yapılması ve Pazar günleri dükkânların kapatılması zorunlu tutulmuştu.²⁹⁹

Bölgeden erzak ve diğer gıda maddelerinin ihracını yasaklayan Sakturis bunun gerekçesini de şöyle açıklıyordu: "Hasılat-ı umumiye fevkalade tenakus ettiğinden hiç olmazsa birkaç ay için erzağın kifayeti ve ihtiyacat-ı ziraiyenin temini için kâfi miktarda çift hayvanatının bulunması ve telef olanların yeniden hayvanat yetiştirilmesi esbabı nazar-ı dikkate alınmıştır. Bunun için de Trakya'da erzak vs.nin ihracı menedilmiştir. Trakya'da şimdiden erzak ve me'kûlât fıkdanı hissedilmektedir. Unun fiyatı hayli yüksektir. Buğday ihtiyacatı için hariçten ithalat lazım gelmektedir. Yağın mevcudu pek azdır ancak peynir kâfi derecede mevcut olup bunun da tenekelerle az miktarda ihracına müsaade edilmiştir. Fakat Yunanistan piyasasında sarf edilecek neviden olmayan Trakya peynirlerinin fiyatları yüksektir. Binaenaleyh bunun da ihracı kabil değildir. Trakya peynirlerinden %25'inin İstanbul'a ihracına müsaade edilmişti."³⁰⁰

Yunan işgal idaresi altında Türkler ve Müslümanlar her türlü imkândan mahrum bırakıldılar. Edirne'nin işgalinden beş gün sonra iki Türk'ün anlattıkları şehirde maruz kalınan felaketi ve adaletsizliği açıkça göstermekteydi: "Esir edildikten ve Edirne'nin işgalinden beş gün sonra idi. Karaağaç'tan Kolordu dairesine getirilmiştim. Kolordunun 5. Şubesinde çalışan, çok güzel Türkçe konuşan ve bizim Mekteb-i Harbiye'den mezun bir Yunan mülazımının yanında yer gösterildi. Mülazım Türkçe tab edilen beyannamelere numero atmakla meşguldü. Bunlardan bir tane de bana uzattı. İlk satırı Türk büyüklerinin zulmüne mukabil Yunan adaletinden bahseden bu beyannameyi hiddetten kanım kaynatarak okurken, kıyafetinden çiftçi olduğu anlaşılan yaşlıca bir Türk içeriye girdi. O seneki mahsulünün Kıyık'taki topçu askerleri tarafından bir günlük bir idaresi dahi bırakılmadan alıp götürüldüğünü acıklı bir lisanla ağlayarak anlattı ve

²⁹⁶ BOA. MV. 221/68.

²⁹⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin...*, s. 276.

²⁹⁸ BOA. HR.SFR. 04, 666/56/8.

²⁹⁹ Gülerüz, *Tarihte Yolculuk*, s. 203.

³⁰⁰ "Trakya'da Men'i İhracat", *İleri*, 22 Eylül 1920, nr. 962, s. 2.

yeri belli olan bu askerlerden zahiresinin alınarak iade edilmesini rica etti. Fakat adalet ümidiyle gelen bu zavallı derhal dışarı atıldı. Şu haksızlık karşısında beyannamenin ilk satırını mülazıma okudum ve oradaki adalet mefhumunun manasını sordum. Hiç de hoşuna gitmeyen bir suale cevap vermeye çalışırken şube şefi olan bir binbaşı geldi ve sözün kesilmesine sebep oldu. Lakin biraz sonra yukarıya kadar çıkmaya muvaffak olan siyah çarşafı bir kadın da perişan bir halde içeriye girdi ve evine giren üç Yunan neferi tarafından paraları alınarak vücudu çürükler içinde kalıncaya kadar dövüldüğünü sızlanarak anlattı ve aynı muamele ile karşılaştı. Her an ölüme hazır bulunduğum o sırada bilâ-fütûr binbaşuya da mahut beyannamedeki satırdan bahsettim. Pek ziyade hiddetlendi. Esir olduğumu unutmamaklığımı ve çok ağır muamele yapacağını haşin bir lisanla bildirdi ise de müştekilere verdiği cevapların, askerlerinin denaetini himaye ettikleri kanaatini verdiğini söylemekten çekinmedim. Lakin şüphesiz ki esir bir Türk zabitanın bu tahtesi, Yunan ruhlarındaki vahşet karanlığını aydınlatmaktan çok uzak kaldı. İki sene sonra çapulcu askerlerine şenâat için direktif veren bu zabitan ve kumandanlar, Türk askerlerinin süngüsü altında taburlar teşkil ettiler. Fakat asil ve temiz yürekli Mehmetçik her zaman gösterdiği ulüv-i cenabını o zamanda gösterdi. Onlara hor bakmadı. İnsanca muamele etti. Kendi susuz kaldı, esirine matarasından su verdi. Çocuklara dokunmadı, kadınlarla uğraşmadı. Silahsızlara el bile uzatmadı.”³⁰¹

Halka uygulanan mezalimlerin yanı sıra Doğu Trakya'da Yunan mülki idaresi kuruldu. Doğu Trakya'daki köy adları Rumcaya çevrildi. Bölge Edirne, Kırkkilise, Gelibolu, Tekfurdağı'ndan müteşekkil dört mutasarrıflığa dönüştürüldü.³⁰² Edirne'deki köylerin isimlerini değiştirmek amacıyla metropolitin başkanlığında bir komisyon oluşturuldu. Türk köylerinin isimleri Rumcaya dönüştürülerek eskiden Yunanlılara ait olduğu iddia ediliyordu. ³⁰³ Örneğin Havsa'ya Niki, Uzunköprü'ye Makra Gefira, Lalapaşa'ya Droggilion, Babaeski'ye önce Elefthere ve ardından Artiskos, Lüleburgaz'a Arkadiyupoli, Demirköy'e Sidirohorion, Pınarhisar'a Vrisis, Saray'a Anaktorion, Şarköy'e Peristasis ve İpsala'ya Kipsala adı verilmişti. Trakya'da idari bölünmeye gidilerek Edirne Vilayeti, Edirne Merkez, Karaağaç, Lalapaşa, Uzunköprü ve Havsa şeklinde taksim edildi.³⁰⁴

Müslümanlar Yunan memurları tarafından yakın takibe alındı.³⁰⁵ Yunan Fevkalade Komiserliği, Trakya'da Türk müftü, mutasarrıf ve memurların Yunan idaresi altında kendilerini güvende hissettiklerini ve minnettarlıklarını dile getiren teşekkür belgeleri gönderdiklerine dair bir tebliğ yayınlamıştı. Bu tebliğ *İkdam* gazetesi tarafından tezkip edildi.³⁰⁶

³⁰¹ Musevi Mektebi Muallimlerinden İ. Ethem, "Yunan Müstevililer Edirne'de", *Millî Gazete*, 25 Temmuz 1929, s. 1, 3.

³⁰² "Şarki Trakya'nın Taksimi", *İleri*, 22 Eylül 1920, nr. 962, s. 2.

³⁰³ "Edirne'deki Köy İsimleri", *Vakit*, 1 Şubat 1921, nr. 1131, s. 1.

³⁰⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin...*, s. 277.

³⁰⁵ *İkdam*, 25 Şubat 1921, nr. 8606, s. 3.

³⁰⁶ *İkdam*, 3 Mart 1921, nr. 8612, s. 3.

Trakya Yunan Orduları Kumandanlığı tarafından sekiz maddelik bir emirname yayımlandı. Emirnamede şöyle deniliyordu: “Yaşı tutan tüm Trakyalı erkekler on gün içinde polise müracaat ederek fotoğraflı kimlik kartı alacaklardır. Seyahat Kanunu Trakya’da da aynen uygulanacaktır. Tren bileti kimlik kartıyla alınabilecektir. Otel ve hane sahipleri bir misafir kabul ettiklerinde polise bilgi vereceklerdir. Av tüfekleri ile diğer ateşli silahların alım satımı yasaktır, silah dükkânları kapatılmıştır. Tüm Trakya’da avcılık yasaktır. Önceden verilmiş av tezkereleri iade edilecektir. Her köyde muhtar ve iki azadan oluşturulan heyet yerel asayişten sorumlu olacaktır. Ordu kumandanlığının izni olmadan hiç kimse Trakya’yı terk edemez. Bu emirlere uymayanlar casus ve çete sayılacaklardır.”³⁰⁷

Yunan idaresine karşı suikastta bulunmakla suçlananlar sorgulanıyordu. Mahkeme kararıyla 32 kişi kürek cezası gibi çeşitli cezalara çarptırılmıştı.³⁰⁸ Trakya Paşaeli Cemiyeti üyelerinden Mehmet Şeref’in *İleri* gazetesine verdiği röportajda, muhabirin “Edirne’den haber var mı?” şeklindeki sorusuna verdiği şu yanıt, Edirne ve çevresindeki durum hakkında önemli bilgiler içermektedir: “Ne haber mi var? Bunu ben söylemeden de tahmin edebilirsiniz. Fakat mademki sordunuz söylüyorum: Aziz Trakya’ımızda zulüm var, vahşet var, cinayet var... İki ay evvelki tarihle gelen raporlar bize kanlı safhaları bir bir naklediyor. O mübarek ülkeden alınan haberler göğsünde bir kalp taşıyan her insanı çıldırtacak kadar elimdir. Trakya’yı yakıp yıkan, kasıp kavuran haydutlar, hicrete mecbur etmek istediği köylerin kadın ve çocuklarını harman yerlerine sürerek orada dövdürüyor, ısrırganların üzerinde yalınayak oynatıyor ve öldürüyorlar. Trakya’nın hemen her yerinde zulüm ve işkence aynıdır: Lüleburgaz, Babaeski, Çorlu’da 22 köy halkı hicrete zorlanmış, bu biçarelerin yuvaları yıkılmış, ırzlarına saldırılmış, kurtulabilenler İstiranca Balkanlarına iltica etmiştir. Hapishaneler masum Türklerle doludur. Bu zulmü durdurabilmek için elimizden geleni yapıyoruz. Salib-i Ahmer’e başvurduk, onların koruması altında milletlerarası tahkik heyetinin mazlum Trakya’ya gönderilmesini istedik. Trakya Paşaeli Cemiyetimiz mutlak çalışma halindedir. İşgalden kurtulabilmiş beldelerimizdeki Trakyalılar cemiyetimizin tabii azasıdır. Tek bir kalp ve kafa halinde çalışıyoruz. Hangi zulüm ebedidir? Bölünmez Trakya tek varlık olarak kurtarılacak ve istiklaline sahip anavatanına kavuşacaktır.”³⁰⁹

Edirne’de Yunan zulüm ve baskı uygulamaları devam ettiği sırada düzenli ordu I. İnönü Muharebesi’nde (6-10 Ocak 1921) Yunanlılara büyük bir darbe indirdi. İnönü zaferi üzerine İtilaf devletleri, İngiltere’nin öncülüğünde Sevr’i yeniden gözden geçirmek üzere 21 Ocak 1921’de Paris’te bir araya geldiler.³¹⁰

³⁰⁷ “Yunanistan’ın Yaptıkları”, *İkdam*, 26 Mart 1921, nr. 8633, s. 1.

³⁰⁸ “Türkler Hidemat-ı Şakkaya Mahkûm”, *İkdam*, 29 Mart 1921, nr. 8636, s. 2.

³⁰⁹ Cemal Kutay, *Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut*, İstanbul: Teknografik Matbaacılık, 1985, s. 322.

³¹⁰ Nurten Çetin, *Son Sadrazam...*, s. 415-416.

Yunanistan bölgedeki nüfusun çoğunluğunun Rumlardan oluştuğu şeklindeki iddialarını kuvvetlendirmeye devam etti. Trakya'da genel bir nüfus sayımı yapıldı, bu sayımda bütün ticarethaneler kapatıldı. Halka listeler dağıtılarak bu listelere bütün ailenin yaşlarını, doğum yerlerini, eğitim durumlarını, hangi dilleri bildiklerini, ne işle uğraştıklarını ve bunda ne derece başarılı olduklarını, ülke dışında aile üyelerinin olup olmadığını yazmaları zorunlu tutuldu. Hareket halindeki trenlerdeki yolculara da aynı muamele yapılıyordu.³¹¹

Paris Konferansı'nda Londra'da bir konferans toplanması ve buraya Türk ve Yunan hükûmetlerinin de çağrılması kararı alındı.³¹² Konferans 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında toplandı. Türk ve Yunan heyetleri konferansa davet edildiler. Konferansa Türk heyetinin verdiği İzmir ve Trakya hakkındaki nüfus istatistikleri ile Yunan heyetinin verdiği rakamlar arasındaki sayısal fark dikkat çekiyordu. İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza bölgeye bir tahkikat heyeti gönderilmesini önerdi. Diğer devletler de savaş öncesi ve sonrasında bölgenin nüfusunun tespit etmek için komisyon kurulması fikrini uygun buldular.³¹³ Yunan Millî Meclisi, oluşturulması düşünülen tahkikat heyeti hakkındaki teklifi oy çokluğu ile reddetti.³¹⁴

Yunanistan'ın milletlerarası tahkikat talebini reddetmesi İngiltere resmi çevrelerinde olumsuz karşılandı. Bundan sonra mesuliyetin Yunanistan'a ait olacağı açıklandı.³¹⁵ Atina'da bütün fırkaların katılımıyla bir miting yapıldı, "Yaşasın harp!" sedaları arasında Trakya ve Anadolu'da tahkikat yapılması isteği protesto edildi. "Sevr Antlaşması'yla tasdik edilmiş ve Yunan ordusunun kaniyla sultanmış olan arazinin kati surette muhafazasını" istiyorlardı. Miting tarafından belirlenen bir heyet kesin kararı İngiliz ve Fransız elçiliklerine ilettiler.³¹⁶ Pazar günü yapılan mitinge yaklaşık 200 bin kişi katılmıştı. Okullardaki öğrenciler de bir miting düzenleyerek müttefik devlet üniversiteleri ile öğrenci kulüplerine alınan kararları içeren bir telgraf gönderdiler.³¹⁷

Londra Konferansı'nda Doğu Trakya'nın geleceğinin görüşülmeye başladığı sırada Yunan idaresinin mezalimleri nedeniyle Doğu Trakya'da halkın çoğu kaçmış ve sınırlara toplanmışlardı. Yunanistan konferans karar verinceye kadar buradaki Türklerden işkence yoluyla Yunan idaresinden memnun olduklarına dair imzalı kâğıt alıyordu.³¹⁸ İleri gelen pek çok kişi tutuklanmış ve Edirne Hapishanesi'ne sevk edilmişti.³¹⁹

³¹¹ BOA. BEO. DH.EUM.SSM. 45/18.1.

³¹² Çetin, *Son Sadrazam...*, s. 438.

³¹³ Çağla Tağmat, "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9/18 (2013), s. 43-44. *İkdam*, 27 Şubat 1921, nr. 8608, s. 1.

³¹⁴ *İkdam*, 3 Mart 1921, nr. 8612, s. 1; *İleri*, "28 Şubat İctimai", *İleri*, ?(silik) Mart 1921, nr.1112.

³¹⁵ "Yunan'ın Cevabı, İngiltere'de Adem-i Memnuniyetle Karşılandı", *İleri*, 4 Mart 1921, nr. 1113, s. 1.

³¹⁶ *İkdam*, 3 Mart 1921, nr. 8612, s. 1.

³¹⁷ "Atina'da Miting Hevesleri", *İleri*, 3 Mart 1921, nr. 1112, s. 1.

³¹⁸ BOA. DH.KMS. 60-1/65.

³¹⁹ BOA.DH.KMS.60-1/65-2.

Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumu nedeniyle Londra Konferansı'ndan bir sonuç alınmazken Edirne ve çevresinden göçe zorlanan Türklerin sayısı her geçen gün artıyordu. Trakya ve İzmir Vilayeti'nden göç eden 300-350 bin muhacirin 40 bini İstanbul'da cami, medrese, okul gibi yerlere yerleşirken, kalanı da Söke, Afyonkarahisar, Eskişehir, Bilecik, Antalya ve Konya gibi şehirlere gitmişlerdi. İstanbul dışındaki muhacirlerin miktarını kaydetmek için bölge ihtiyar heyetleri görevlendirildi.³²⁰ Yunanistan, I. Dünya Savaşı sırasında Trakya'dan göç ettirildiğini iddia ettiği yaklaşık 550 bin Rum'u Türk topraklarına yerleştirmeye başlamıştı. Patrikhane'de oluşturulan komisyonun 1921 yılının Şubat ve Mart aylarında bölgeye sevk ettiği Rum ve Türklerin bölgeden sürülmesi dahi bölge nüfusunu Rumlar lehine değiştirmeye yetmemişti.³²¹

Yunan askerleri Trakya'da başlarındaki subaylarla birlikte silah ve tütün aramak bahanesiyle köylerde evlere giriyor, Müslümanların namus ve haysiyetine tecavüz ediyor, bazı köylerde genç kadınlar kaçırılıyordu.³²² Edirne'de iki kişinin bir araya gelerek konuşmaları yasaklanmıştı. Silah aramak bahanesiyle girilen evlerde kadınların küpe, yüzük vs. ziynet eşyaları gasp ediliyordu.³²³ Edirne'ye bağlı Görmut köyünden Hacı Ağa'nın evine silah aramak maksadıyla girmişler, ev sahibinin parasını aldıktan sonra, eşini yaralamışlar ve ölümüne sebep olmuşlardı. Babaeski'ye bağlı Nacak köyünden Sadık Hoca, Taşağıl köyünden Kara Ahmet, Avukat Salih Efendi oğlu Bahir, Reji Memuru Salim efendiler sürgüne gönderilmişlerdi. Doğanca, Nadirli, Kara Mesutlu, Yenimahalle, Kuzu Çardağı köylerindeki Müslümanlar evlerinden çıkarılmış, yerlerine Kafkasya tarafından getirilen Rum muhacirleri yerleştirilmişti.³²⁴ Edirne'de Türklerin elindeki silahların toplanması işi 7 Haziran 1921'de sona erdi. Silahların çokluğu ve çeşitliliği dikkat çekiyordu.³²⁵ Bütün Trakya'da kasaba ve köylerdeki Müslümanların elindeki çift hayvanları, araba, buğday, arpa, koyun, keçi, inek, öküz davar gibi hayvanlara Yunan jandarmaları tarafından Tekâlif-i Harbiye adı altında el konuluyordu.³²⁶

İşgal dönemi boyunca Edirnelilerin mal ve can kaybı yaklaşık olarak şöyleydi:

60 bin 188 adet altın, 3 milyon 931 bin 834 nakdi evrak, 2 bin 13 gümüş mecdiye, 833 bin 43 drahmi, 6 milyon 521 bin 842 lira değerinde eşya gasp edilmişti. Sekiz cami, yedi mektep, 624 mesken, 11 resmi bina, 307 han, dükkân ve mağaza olmak üzere toplam 957 bina tahrip edilmişti. Ayrıca 22 bin 334 araba, 242 bin 184 hayvan, 601 bin 256 ziraat araç gereci, 498 bin 428 kile hububat ve zahire ile 88 bin 156 kıyye tütün, meyve ve sebze el konulmuştu.³²⁷

³²⁰ "İzmir ve Trakya", *İleri*, 9 Mart 1921, nr. 1118, s. 1.

³²¹ Sofuoğlu ve Yıldırım, *Arşiv Vesikalarına...*, s. 247. Arnold Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007, s. 155.

³²² BOA. BEO. 4672/350349.

³²³ BOA.HR.SYS. 2772/8.

³²⁴ BOA.DH.KMS. 60-16. *İkdam*, 8 Mart 1921, nr.8615, s. 1.

³²⁵ "Edirne'de Tevfikat", *İkdam*, 7 Haziran 1921, nr. 8705, s. 1.

³²⁶ BOA. HR.SYS. 2540/8-3. BOA DH.EYM.AYŞ. 59/113-5.

³²⁷ Özkan, "Mübalede'nin Edirne Vilayeti Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Etkiler", s. 28.

Yunanlılar Makedonya ve Trakya Rumlarını silahaltına alarak Edirne'ye sevk ediyorlardı. Osmanlı sınır kapısı olan Sinekli'de gerekli tedbirler alınamamıştı. İstiranca ve havalisinde hiçbir engelle karşılaşmayan bu kişiler kolaylıkla sınırdan içeri giriyordu. Bunlar arasında ırk olarak Bulgar olanlar da bulunmaktaydı. Makedonya ve Trakya Müslümanlarından bazıları da silahaltına alınmak korkusu ve maruz kaldıkları baskı ve zulümler nedeniyle firar ederek sınırlara toplanmışlardı.³²⁸ Yunan Hükûmeti tüm bu uygulamalarının aksine Batılı basın yayın organlarında bazı bölgelerde Rumların, Türklerin işkencesiyle açlıktan öldüklerini ve bazılarının sürüldüklerini yazdırarak Sevr Antlaşması'nı koruma politikasını sürdürüyordu. Trakya ve İzmir'de Müslümanlara yaptıkları tutuklama, işkence, zorla miting yaptırma gibi uygulamaların üzerini örtmeye çalışıyordu.³²⁹

1922 yılı Temmuz ayı itibariyle Doğu Trakya'da 40 bin hane Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılmış, 75 bin kişi Atina, Girit ve adalardaki zindanlara sürülmüşlerdi.³³⁰



Edirne Yurtseverleri Girit Hanya Kasabasında (TTK. TB. 151_73_1.)

³²⁸ BOA. DH.KMS. 60-2/9.

³²⁹ Sofuoğlu ve Yıldırım, *Arşiv Vesikalarına...*, s. 280-281.

³³⁰ TBMMZC, İ 79, C. 1, 24 Temmuz 1338, s. 482-483.



Girit Hanya Kasabasında Yurtsever Edirne Mevlevileri (TTK. TB.151_74.)

Komitacı oldukları iddiasıyla özellikle Edirne’de Müslüman eşraf ve ileri gelen varlıklı kişiler³³¹ tutuklanmaya devam ediyordu. Edirne’den eski Defterdar Emin Bey’i oğlu ile beraber Eski Cami İmamı Hafız Rakım Efendi, Belediye Reisi Şevket Bey’in biraderi İbrahim Bey, Mustafapaşazade Fethi Bey, Derviş Bey, Makineci Ahmet Efendi, Terzi Şevket Efendi tutuklananlar arasındaydı.³³² Edirne’deki hapisanelerde yer kalmamış, halkın çoğu Saraçhane Köprüsü yanındaki Yanıkkışla’da hapsedilmişti.³³³ İmaret Medresesi Yunanlılar tarafından hapisaneye dönüştürülmüştü.³³⁴ Bazıları da evlerinden ve işyerlerinden alınarak elleri kelepçeli olarak Yunanistan’a sevk edilmişlerdi.³³⁵

Belediye Başkanı Şevket Bey, Tapu Kâtibi Rıza, Yemen gazisi Mustafa, Yunanistan’a; Halitefendizade Alaaddin Bey’in hemşireleri ve Civelek Sabri’nin valide ve hemşireleri Selanik’e; Edirne Hacı Kurun Mahallesi’nden Şahin Eyüpoğlu Şerif, Kopuk Mustafa, Arnavut Kâzım, Arnavut Nadir, Ahurköy Mahallesi’nden Mustafa Muhiddin, Faytoncu İzzet, Odacı Filibeli Hüseyin Efendi, Emirli köyünden Dedeoğlu Ahmet, Arapoğlu İbrahim, Suyolcu Ömer, Topçu Ahmet Yunanistan’ın Palamidi Hapishanesi’ne; yine Edirne eşrafından Tahsin İbrahim, Mustafa Hayri efendiler İskeçe Polostra’ya; Ahmet Bey ve isimleri tespit edilemeyen 18 kişi ise Atina’ya; Defterdar Emin Bey, Çingene Rasim, Sarraf Ahmet Ağa, Kemancı Ali, Mehmet Ağa, Arabacı Ahmet, Selimiye Camii İmamı Hafız Galip, Sandalyeci Kadir, Yolageldili İbrahim, Muallim Faik, Belediye Çavuşu Adil, Kapanizade Said Efendi, Takımcı Ali, Silivrili Ahmet Ağa Milos adasına sürgün edildiler.³³⁶

³³¹ BOA. BEO. 4677/350740/3.

³³² BOA. DH.KMS. 60-1/70.

³³³ BOA. HR.SYS. 2673/1-55; BOA. HR.SYS. 2540/4-9.

³³⁴ Serdar Sarısır, *Demografik Sürgün (1919-1923)*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2006, s. 296.

³³⁵ BOA. HR.SYS. 2540/8-3.

³³⁶ Sarısır, *Demografik Sürgün...*, s. 292-293.

İşgalin ardından Edirne'de gündelik hayat alt üst olmuştu. Yunanlılar işgalden sonra Osmanlı memurlarını işlerine son vererek İstanbul'a gitmeye zorluyorlardı. Zaten devlet memurlarından bazıları işgalden önce hastalık ve benzeri gerekçelerle Edirne'den ayrılmışlardı. Bunların sayıları gittikçe artıyor ve bir göç halini alıyordu. Vali de şehirden ayrılanlar arasındaydı.³³⁷ İşgalden sonra bazı okulların öğrencileri Bulgaristan'a sığınmıştı. İşgal öncesinde de bazı öğretmen, öğrenci ve idareciler İstanbul'a gitmişlerdi. Edirne Sanayi Mektebi Müdürü Ferit Bey de İstanbul'a gidenler arasındaydı.³³⁸

Hükûmet Edirne ve çevresinden İstanbul'a giden memurların isimlerini varsa gerekçelerini bir deftere kaydettirdi. Gerekçesi olanlardan biri Evkaf Müdürü Şakir Bey idi. "Hayrat-ı şerife" için zeytinyağı almak üzere İstanbul'a gitmiş, zeytinyağını alıp gönderdikten sonra, ailesinin rahatsızlığını gerekçe göstererek bir ay izin almıştı. İzin süresi sona erdiğinde görevi başına dönmek için polis müdüriyetinden aldığı belgeyi Fransız ve Yunan memurları vize etmemişti. Edirne-İstanbul tren seferleri iptal edildiği için izin süresi Temmuz sonuna kadar uzatıldı. Daha sonra dönmek için yeniden girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır.³³⁹

İşgalin hemen ardından Trakya'da Millî Mücadele yanlısı *Trakya* ve *Ahali*³⁴⁰ gazeteleri kapatıldı. Bu gazetelerin yerini Yunan işbirlikçisi Edirne İstatistik Müdürü Mustafa Neyyir'in çıkardığı *Te'min* gazetesi aldı.³⁴¹ Neyyir Bey, Yunanlılar Edirne'ye girdikten sonra onlarla iş birliği yaptı. Yunan zulmünü görmezden geldiği gibi Yunan idaresini öven yazıları gazetesinde yayınladı. Böylece halkın Yunanlılara sempati duymasını sağlamaya çalıştı. Edirne ve çevresinin tarih ve kültür açısından Yunanistan'a ait olduğunu savunan konferanslar verdi. Gazetesine Yunanlılardan maddi destek sağladı.³⁴² Gazete 13 Ağustos 1920 tarihli nüshasında Selimiye Camii'nde Müftü Hilmi Efendi tarafından Venizelos'a dua edildiği haberini sütunlarına taşımıştı.³⁴³ *Yenigün*

³³⁷ Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 233-237.

³³⁸ Akın, "Yunan İşgali...", s. 660-661.

³³⁹ Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 233-237.

³⁴⁰ *Ahâlî* Gazetesi: Mehmet Behçet (Perim) idaresinde 8 Eylül 1918 tarihinde *Edirne İhtiyat Zabıtları Cemiyeti* tarafından çıkarıldı. Trakya'nın Yunanlılara verilmesine karşı mücadele etmek amacıyla kurulmuş olan bu cemiyet, haftada iki gün çıkan bu gazete yoluyla geniş halk kitlelerine ulaşmaya çalıştı. Trakya'nın Türk olduğunu ve Türk kalması gerektiğini savundu. Edirne Lisesi öğretmenleri ve son sınıf öğrencileri, PTT tahrirat kâtibi gibi yerel halktan kimseler gazeteye gönüllü olarak destek verdiler. Gazete bölgeyi Yunanlılara bırakmak isteyen İngilizler tarafından sık sık İstanbul Hükûmeti'ne şikâyet edildi. Bu nedenlerle Edirne Valisi gazetenin artık Vilayet Matbaası'nda basılmasına izin vermedi. Bu durum gazeteyi çıkaranları yıldırmadı bu kez de Yude Razon adlı kişinin matbaasında gazeteyi çıkarmaya başladılar. Mart 1920'den itibaren gazete günlük olarak yayımlanmaya başlandı. 25 Temmuz 1920'de Edirne'nin işgali üzerine Mehmet Behçet (Perim) Bulgaristan'a geçti ve 4 Aralık 1920'de itibaren gazeteyi Sofya'da çıkardı. Edip Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 237. Gazete Bulgaristan'da yaşayan Türklerin haklarını savundu ve Anadolu'daki Millî Mücadele'ye destek verdi. İlker Alp, "Türk İstiklâl Harbi'nin *Ahâlî* Gazetesine Yansımaları", *Humanitas*, 6/11 (2018), s. 270. Gazetenin 1920-24 yıllarına ait 126 sayısı Sofya Milli Kütüphanesi'ndedir. Türkan Doğruöz, "Lozan Antlaşması'nın *Ahâlî* Gazetesine Yansımaları", *History Studies*, 5/4 (2013), s. 1.

³⁴¹ Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 237-238.

³⁴² Şaduman Halıcı, *Mütareke Döneminin İşbirlikçileri, Yüzellilik Gazeteciler*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2021, s. 184-185.

³⁴³ Başer, *Mütareke'den Sonra...*, s. 237-238.

gazetesinin verdiği habere göre dua şöyle gerçekleşti: “Vali-i umumi beyefendi hazretleri General Zimberkake ve General Leonar De Bolos cenapları, erkân-ı askeriye ve mülkiye ve metropolit efendi hazretleri...teşrif etmişler ve Selimiye Camii’nde de Müftü Efendi ile yanındakiler tarafından istikbal edilmişlerdir... Müftü Efendi tarafından belîğ bir dua kıraat edilmiş ve hazır bulunanlar tarafından hürriyet ve adaletin mümessil-i muhteremi olan başvekil hazretlerinin yani Venizelos’un sıhhati için... hissiyat-ı şükranîye ihsas edilmiş ve afiyetleri duasına...”³⁴⁴

Müftü Hilmi Efendi Atina’da yayımlanan *Patris* gazetesi muhabirine de şu beyanatı verdi: “Anasır-ı İslamiye bir gûna müşkilât ihdas etmeyecektir. Mahaza kendilerine karşı cebr ve şiddet izharına artık hacet kalmamıştır. Böyle bir siyasetin gerginliğe sebebiyet vermekten başka bir faidesi mutasavver değildir. Yunanistan Müslümanları idare için iki politika takip edebilir: Biri cebr ve tazyik, diğeri de her iki unsur arasında bir rabıta-ı dostî tesisi politikası... Her iki politikanın birer neticesi olacağı tabiidir. Fakat ikinci usulün neticesi ciddi ve devamlıdır. Bir darb-ı mesel insanları üç kısma tefrik eder: 1- Emn u hatve ile yürüyenler, 2-Mütereddid düşünceye muhtaç bulunanlar, 3- İslahı kabil olmayanlar... Şimdi Yunanistan biz Müslümanlara karşı takip edeceği hatt-ı harekette bunlardan birini esas ittihaz edebilir. İlk iki sınıf üzerinde cebr ve tazyik icrası pek iyi neticeler vermez. Başlıca şu iki şeyi talep ediyorum: Muhacirinin emvalinin iadesi kin ve müstebidane olmasın. Memurin-i resmîyeye vaki olacak şikâyetler seri bir netice versin...” Muhabirin Yunanistan’ın Türklere karşı pek adilane harekete karar verdiğini söylemesi üzerine Müftü Efendi, “Eşhasın niyatı meçhuldür. Kimse bilemez, bunun için ancak harekâtı gösterir.” demekle yetindi.³⁴⁵

Trakya ve Gelibolu’nun Yunanlılar tarafından işgalinde Sakturis imzasıyla bölgede hak, adalet, hukuk ve eşitliğin sağlanacağına dair yayınlanan beyanname, kamu kurum ve kuruluşları ile Trakya’da her köşe başına asılmıştı. Ancak buna aykırı hareketler devam etti. Müslümanlara ait ve tapulu kız mekteplerinden birçoğuna resmî bina sayılarak el konuldu.³⁴⁶ Adliye işlerinde Müslümanların işleri sürüncemede bırakıldı, Rumların işleri ise günü gününe görüldü.³⁴⁷

Anadolu’da ikinci Yunan taarruzunun başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Venizelos partisinin hükûmeti düşürmek için ihtilal yapacağı yolundaki haberler bölgeye ulaştı. Bu durum Doğu ve Batı Trakya’daki Yunan jandarmalarının Müslümanlara yönelik zulümlerini artırmalarına neden oldu.³⁴⁸

Sakarya Meydan Muharebesi’ndeki Yunan hezimetinin sonrasında Selimiye başta olmak üzere Edirne’deki camilerin minarelerine haçlar takıldı. Camiler basılarak cemaat tutuklandı, ibadet yapmaları engellendi. İşkenceden sağ kalanlar Epir adasına sürgün

³⁴⁴ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilayetler*, s. 447.

³⁴⁵ “Edirne Müftüsünün Beyanatı”, *İleri*, 11 Ağustos 1336, nr. 924, s. 1.

³⁴⁶ BOA. HR.SYS. 2540/8-3.

³⁴⁷ BOA. HR.SYS. 2540/8-3. BOA DH.EYM.AYŞ. 59/113-5.

³⁴⁸ BOA. DH.KMS. 60-2/9-5.

edildiler. Yunanlılar Müslümanlarla dostça geçinen diğer gayrimüslimlere de baskılar uygulamaktan geri durmuyordu. Bazı Yahudiler tutuklanırken Ermeni gençlerinin zorla askere alınması Ermenilerin protestolarına neden oldu.³⁴⁹

Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin fikrî karargâhı olan İstiklal İlkokulu, Edirne'nin işgali günlerinde Yunan Bankası olarak kullanıldı.³⁵⁰



Yunan işgal döneminde millî banka olarak kullanılan İstiklal İlkokulu (Cengiz Bulut Arşivi)

Edirne Gazi İlkokulu Trakya Umum Komutanlığı'na tahsis edildi.³⁵¹ Edirne Kurtuluş İlkokulu işgal döneminde adliye binası olarak kullanıldı. Kurtuluştan sonra Trakya Kızlar Mektebi olarak 1926 yılına kadar sadece kızlara hizmet verdi. Bu tarihten sonra Kurtuluş Okulu adıyla bugüne kadar devam etti.³⁵²

İşgal döneminde Darüleytam talebeleri Yunanlılar tarafından dışarı atılarak, Darüleytam tamamen soyuldu. Çocuklara bilhassa kızlara zulüm ve tecavüz edildi, yalnız 15 yaşından küçük 25 çocuğun İstanbul'a gitmesine izin verildi. Geriye kalan 200 yetim çocuktan haber alınamadı. Çocuklardan 10 yaş üzeri olanlar Mustafa Kemal Paşa'ya asker olacak diye esir ediliyorlardı.³⁵³

³⁴⁹ Özkan, "Mübalede'nin Edirne...", s. 27-28.

³⁵⁰ Taha Toros Arşivi, 001637340019.

³⁵¹ Taha Toros Arşivi, 001637340019.

³⁵² Taha Toros Arşivi, 001637340019.

³⁵³ TİTE. K49G28.

Edirne'deki resmi daireler mavi-beyaz renge boyanmıştı.³⁵⁴ Yunan Hükûmeti'nce Edirne Düyun-ı Umumiye İdaresi'ne Yunan parasının zorunlu kabul edilmesi için baskı yapıldı.³⁵⁵ Drahminin günlük piyasa üzerinden kabul edilmesi ve aksi takdirde idari memurlar hakkında takibata başlanacağı Düyun-ı Umumiye Başmüdürlüğü'ne tebliğ edildi. Ödemede drahmiyi kabul etmek istemeyen Mürefte Düyun-ı Umumiye memuru tutuklanmıştı.³⁵⁶ Müslümanlara ait vakıf gelirleriyle idare edilen cami ve mescitlerdeki görevlilere hükûmet hazinesinden verilmesi gereken ödenek verilmedi.³⁵⁷

Trakya'da tahrip edilen köprülerin yakınındaki köyler halkı Edirne Bosna köyü örneğinde olduğu gibi tahrip edilmiş oldukları gerekçesiyle Selanik'e sevk edildiler. Yerlerine Rum muhacirler iskân edildi.³⁵⁸ Edirne Divan-ı Harbi, Karaağaç şimendifer köprüsünün uçurulması teşebbüsünde buldukları gerekçesiyle beş Türk'ü idama mahkûm etti.³⁵⁹

İstanbul'dan Edirne'ye gidip gelmekte olan Müslümanlar Çerkezköy'de Yunan subayları tarafından birer bahane ile trenden indirilerek türlü işkenceye maruz bırakıldılar.³⁶⁰ Yunanlılar Dimetoka havalisinde bulunan 6. Tümen'i Lüleburgaz ve Tekirdağ'a toplayarak takviye ettiler. Bu birliğin Mudanya yoluyla Eskişehir'e sevk edilip oradan İzmit'e nakledilmesi muhtemeldi. Doğu Trakya'da Lüleburgaz, Kırkkilise ve Edirne çevresinde mevcudu beş bine ulaşan bir Tümen kurmaya çalışıyorlardı. Doğu Trakya'da Rum ve Ermeniler zorla askere alınıyordu. Yahudilerden de altı aylık askeri hizmet karşılığı olarak bin drahmi talep ediyorlardı.³⁶¹

1922 yılında Yunan kuvvetleri Anadolu'da Türk ordusu karşısında iyice zayıfladı ve ordunun maneviyatı bozuldu. Bununla birlikte bölgede Türklere yönelik Yunan zulüm ve işkencesi devam ediyordu. Havsa'nın Burunsuz köyü Yunan eşkiyası tarafından basılarak birkaç Türk şehit edildi. Trakya'da 18-55 yaş arası herkes yol inşaatında çalışmaya mecbur tutuluyor, yapmayanlara çeşitli cezalar veriliyordu. Lalapaşa'nın Savakacı köyü sakinlerinden 12 kişi Yunan jandarması tarafından tel kırbaçlarla dövülmüş ve bunlardan üç kişi darp sonucu hayatını kaybetmişti. Havsa'nın Pervensiz köyü muhtarı da darptan öldürülenler arasındaydı. Aynı köyden Mehmet Ağa'nın ailesine işkence yapılmıştı. Trakya'da bütün çiftçilerin vesika almadan mahsullerini evlerine nakletmeleri veya satmaları yasaklanmıştı. Keşan'da Karahisar köyünden sekiz Müslüman vücudundan kanlar fişkirincaya kadar dövülmüşlerdi.³⁶²

³⁵⁴ Özkan, "Mübalede'nin Edirne...", s. 29.

³⁵⁵ BOA.HR.HMŞ. 217/40.

³⁵⁶ BOA. HR.HMŞ.İŞO. 217-40.

³⁵⁷ BOA. HR.SYS. 2540/8-3.

³⁵⁸ BOA. DH.EUM. AYŞ. 72/10/1/1.

³⁵⁹ "Zavallı Dindaşlarımız", *Tevhid-i Efkar*, 27 Eylül 1921, nr. 108, s. 2.

³⁶⁰ BOA. BEO. 4681/351037/1.

³⁶¹ BOA. BEO. 4689/351640/002-1.

³⁶² BOA.DH.KMS. 62/27-5.

Yunanlılar Eylül 1922'de Tekirdağ, Çorlu, Silivri ve köylerinden, ayrıca Kırkkilise ile Edirne'nin köylerinden topladıkları binlerce Türk'ü esir alarak Dedeoğaç limanında toplamışlardı. 15 Eylül'de kadın, ihtiyar toplam 2 bin 84 sivil Smyrna adlı vapur ile Dedeoğaç limanından Milos'a sürgün edilmek üzere yola çıkarılmışlardı. Yolculuk sırasında açlık, susuzluk ve kötü muamele nedeniyle ölenleri Milos'a gelindiğinde vinçlerle ambardan çıkartarak denize atmışlardı. Milos koyu cesetlerle doluydu. Denize atılanların sayısı tahminen 681 kişiydi. Sürgün edilenlerin sürgün yerleri sürekli değiştiriliyordu. Örneğin Kırkkilise'den Öğretmen Sadiye Hanım ve eşi Ali Rıza Efendi önce Semadirek'e, sonra Midilliye, oradan Pire'ye, en son Girit adasına sürgün edildiler.³⁶³ Esirler Milos adasında çok zor şartlar altında hayatta kalmaya çalıştılar. Adada sıcak su imkânı olmadığından soğuk su ile yıkanmak zorunda kalan pek çok esir hastalandı, hijyen koşulları uygun olmadığı için birçoğu bitlendi. Yiyecek ve giyecek temin edilemediği için açlıktan hayatını kaybedenler vardı.³⁶⁴ Sivillerden sağ kalanlar 1923'te esir kafileri ile yurdu dönebildiler.³⁶⁵

12.2. Edirne ve Çevresindeki Yunan Zulmünün BMM'deki Yankıları

Millî Mücadele döneminde Trakya'da Yunanlılar tarafından Müslümanlara uygulanan baskı ve zulümler BMM'nin gündemindeki önemli konulardan biriydi. Millî Mücadele'nin iki büyük komutanı İsmet Paşa (İnönü) ve Kazım Karabekir Paşa³⁶⁶ ile Trakya'da Millî Mücadele'nin önde gelen isimlerinden Faik Bey (Kaltakkıran), Mehmet Şeref (Aykut) ve 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey I. BMM'de Edirne milletvekili olarak görev aldılar.

Mustafa Kemal Paşa Trakya'daki mücadeleyi yakından izledi ve takip edilmesi gereken siyaset hakkında Cafer Tayyar Paşa ile daima irtibat halinde oldu.³⁶⁷ Yunanlıların Anadolu'da yaptıkları zulüm ve işkenceleri "günümüz insanlığı için ebedi bir leke" olarak tanımladı.³⁶⁸ Mustafa Kemal Paşa 9 Mayıs 1920'de Meclis'e askeri ve siyasi durum ile ilgili bilgi verirken, Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin bir kongre toplayarak Heyet-i Merkeziye seçtiğini, bu heyetin Ankara'ya bağlılığını koruyarak İstanbul'dan bağımsız Trakya'nın idaresini ele aldığını ve bölgenin geleceği için çalıştığını ifade etti. Cafer Tayyar Bey'in bu heyete dâhil olduğunu ve BMM'de vekil seçildiğini belirtti. Onun Fransız Generali ve İstanbul Hükûmeti nezdinde teşebbüslerde bulunduğunu, kararının Heyet-i Merkeziye ile birlikte bölgenin bağımsızlığı için son ana kadar mücadele etmek olduğunu ifade etti. Mustafa Kemal Paşa'nın cemiyete ve Cafer Tayyar Bey'e talimatı "çok fazla kuvvetlerle

³⁶³ Sarısır, *Demografik Sürgün*, s. 302-303.

³⁶⁴ Sarısır, *Demografik Sürgün*, s. 305-306.

³⁶⁵ Sarısır, *Demografik Sürgün*, s. 295.

³⁶⁶ Edirne'yi temsil etmek üzere Meclis'e seçilen Kazım Karabekir Paşa 20 Nisan 1920'de Doğu Cephesi'ndeki durumdan dolayı Meclis'e bir süre gelemeyeceğini bildirdi. *TBMMZC*, İ 10, 3 Mayıs 1920, C. 1, s. 195.

³⁶⁷ *TBMMZC*, İ 13, 9 Mayıs 1920, C. 3, s. 21-22.

³⁶⁸ Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele -IV, Savaş ve Etnik Temizlik*, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019, s. 286.

taarruz edilse ve Trakya tamamen ele geçirilse dahi karşı tarafın kararlarını kabul etmeyin” şeklindeydi. BMM'nin vereceği kararlar dâhilinde bütün ülkenin geleceği kurtarılacaktı.³⁶⁹

Doğu Trakya'nın Fransız mandasına bırakılmasını düşünenler de vardı. Bu bölgenin Yunanlılara verilmesi anlamına gelirdi. Edirne Kongresi'nin verdiği son karar Yunanlılarla mücadele etmektir. Ankara'ya bütün Kolordunun Yunanlılara karşı müdafaaya kararlı olduğu bildirilmişti.³⁷⁰ 22 Mayıs 1920'de 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in bütün Trakya'yı Yunanistan'a bırakan Sevr Antlaşması hakkındaki telgrafi okundu ve milletvekilleri konuyla ilgili görüşlerini açıkladılar.

İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Bey şu sözlerle İstanbul Hükûmeti'nin politikasını eleştirerek müdafaayı savundu: “En evvel Trakya üzerinde bir dakika tevakkuf ederek bazı düşüncelerimi arz edeyim... İstanbul payitahtımız müthiş bir tehlikeye düşmüştür. İstanbul'da Sultan Ahmet Camii'nin etrafında on defa yapılmış mitinglerden birini daha yapacaklarmış. Bundan ne çıkacak? Bir tarafta mesut İstanbul var, koynumuzda beslediğimiz hain Rumlardan, Ermenilerden müteşekkil bir İstanbul parçası var. O şimdi bayram yapıyor. Halbuki bizim zavallı kardeşlerimiz, bizim babalarımız, kadınlarımız şimdi ağlıyorlar. Onların başlarına yıldırım inmiştir. İstanbul tehlike içindedir. Biz de tabii müttetiklerimizle birleşeceğiz, Bulgaristan ile anlaşmak mümkün ise, Trakya'ya Rumları sokmamak için Bulgar silahlarıyla kendi silahlarımızı beraber çatacak ve beraber muharebe edeceğiz, birleşeceğiz. Rusya'da bizimle beraber olanlarla birleşeceğiz...”³⁷¹

6 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa dâhili ve harici siyaset hakkında yaptığı açıklamada 1. Kolordu'nun hazırlığı hakkında şu bilgileri veriyordu: “Şarki Trakya'yı, Edirne havalisini işgale teşebbüs etmiş bulunan Yunan kıtaatı henüz hududumuz dâhiline girmemiştir. Orada bulunan kıtaat-ı askeriyemizin kâffesi bütün manasıyla seferberliğini yapmış ve gelecek olan düşmanı silahla karşılamaya müheyya bulunmuştur...”³⁷²

Yunan vahşeti hakkında Meclis'te çok farklı görüş ve öneriler sunuldu. Bazı vekiller Yunanlılara aynı şekilde karşılık vererek öç almak gerektiğini söylüyorlardı.³⁷³ 4 Temmuz 1921'de Trakya'daki Yunan zulmü müzakere edildiği sırada Edirne'den Şeref Bey, “Venizelos'un oğlunun Sultan Osman türbesinin üstüne elini dayayarak poz verdiğini” söyleyerek şu dört öneriyi sundu: “Yeşil Cami ve Selimiye gibi yapılara zarar verilmemesi için dünya kamuoyu ayağa kaldırılmalıdır. Fatih'in fetih sırasında Hristiyanlara gösterdiği saygıya karşılık onlar Simav'ı yakmışlardır. Biz de kiliselere

³⁶⁹ TBMMZC, İ 13, 9 Mayıs 1336, C. 3, s. 21-22.

³⁷⁰ TBMMGZC (Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi), C. I, Devre I, İçtima 1, 17 Mayıs 1336, s. 33.

³⁷¹ TBMMZC, 22 Mayıs 1336, İ 19, C. 2, s. 13, 20-21.

³⁷² TBMMZC, İ 25, C. 7, 7 Haziran 1336, s. 146.

³⁷³ Akşin, *İstanbul Hükûmetleri...*, s. 279-280.

saygı siyasetinden vaz geçmeliyiz. Üçüncü olarak bir yeri kurtarıırken yıkıcılığı önlemek için hafif kuvvetler görevlendirilmeliydi. Son olarak, Müslümanlarla beraber refah içinde yaşayan Rumlara karşı haklı bir galeyana vardı. Bu Batılılara bildirmeliydi..."³⁷⁴

Görüldüğü üzere Şeref Bey de mütekabiliyet esasından yanaydı. Sevr'in tadilatı söz konusu olduğunda, Hamdullah Suphi Bey, Trakya ve İzmir'i Türklerden alan Sevr'in tadilatının söz konusu olamayacağını söyledi.³⁷⁵ Mustafa Kemal Paşa, 14 Ağustos'ta Edirne'den uzun zamandan beri haber alamadıklarını, ancak İstanbul gazeteleri ve Rumca gazetelerden bilgi aldıklarını, bunların da Türkler aleyhinde olduğunu belirtti. Trakya'nın düştüğü zor durumun nedenlerini şöyle açıkladı: "Trakya Bulgaristan ile üç deniz arasında çıkmış küçük bir parçadır. Bu küçük parça içinde kalan kuvvetlerimiz sarılmış durumdadır fakat Trakya için en büyük tehlike İstanbul ile temasıdır. Ora ile temasta olanlar "zehirlenir" ve ölmeye mahkûm olurlar. Trakya'nın başına bir felaket gelmişse bunun sorumlusu İstanbul ve Fransızlar ile temasta bulunanlardır. Trakya'yı Yunanlılar, İngilizler işgal edebilir, milletin geleceği Meclis'te kararlaştırılacaktır ve bu Meclis Anadolu'ya dayanmaktadır, İstanbul'u olduğu gibi Trakya'yı da bu Meclis kurtaracaktır..."³⁷⁶

Edirne Milletvekili İsmet Paşa 25 Eylül'de yaptığı bir konuşmada, Yunanlılar ile iş birliği yapanlara dikkat çekti. Edirne Sultan Selim Camii'nde bazılarının Yunanlıların galip gelmesi için dua ettiklerini, onların kurtuluş getirdiğini söylediklerini, bunların sayıca üç ila beş kişi olduklarını, başarılı olduklarına inanan bu kişilerin Batı Cephesi'nde altı aylık askerî harekât sonucunda yanıldıklarını gördüklerini ifade etti.³⁷⁷

Meclis'in 13 Ekim 1920 tarihli oturumunda propagandanın önemine dikkat çekilerek basım yayım işlerine bütçe ayrılması gerektiği üzerinde duruldu. Tunalı Hilmi Bey bu iş için bir miktar para önerdi ve gerekçe olarak da Edirne'de Türkler aleyhinde faaliyet gösteren, adeta Venizelos'un yayın organı olarak kullanılan *Te'min* gazetesinden bahsetti. Hilmi Bey konuyla ilgili şunları söyledi: "Edirne'de çarşaf kadar bir gazete çıkıyor, Müslümanlar, Türkler tarafından çıkarılıyor. Fakat Venizelos'un vasıta-i neşri efkârıdır. Bu *Te'min* gazetesini elinize aldığınız vakitte Müslüman olmak dolayısıyla ağlamamak, Müslüman olmak dolayısıyla hicaptan yerin dibine geçmemek imkan haricindedir. Acaba o gazete bütün Trakya'da, Makedonya'da, bütün Edirne taraflarında ve Rumeli'de ne tesirler icra ediyor? Efendiler; bugün matbaaya, mürettibe, her şeye ihtiyaç var, taş basması, mümkün ise her kazaya bir taş basması göndermeli ve o kazalarda icap eden beyannameler yazılmalıdır."³⁷⁸

³⁷⁴ Akşin, *İstanbul Hükümetleri...*, s. 277.

³⁷⁵ TBMMZC, İ 43, 3 Ağustos 1920, C. 2, s. 85.

³⁷⁶ TBMMZC İ 48, 14 Ağustos 1920, C. 1, s. 211.

³⁷⁷ TBMMZC, İ 72, 25 Eylül 1920, C. 3, s. 337

³⁷⁸ TBMMZC, İ 82, 13 Ekim 1920, C 2.s.45, 48.

9 Kasım 1920'de Karesi Mebusu Vehbi Bey Yunan istilasına maruz kalan yerlerde yapılan facianın araştırılmasını ve resimlerinin alınmasını istedi. Aydın Mebusu Tahsin Bey neler yapılması gerektiği konusunda şu önerilerde bulundu: "Yunanlılar o kadar hunhar ve Türk düşmanındırlar ki Bursa, İzmir ve Edirne Vilayetlerinin kendilerine kalmayacağını anladıkları gün her şeyi mahvedeceklerdir. Şimdiye kadar olan oldu. Efkâr-ı umumiymizi ve eğer varsa, alem-i insaniyeti ikaz edelim. Sinemalarını ve fotoğraflarını alalım, bunları yapalım. Belki vardır diyerek Avrupa, Amerika efkâr-ı umumiyesine bir tesir yapabiliriz. Bunların hiç birisi maksadı temin etmez. Yunanlılar, inşallah ahd-i karipte Anadolu Vilayatımızı ve Trakyamızı terk etmeye mecbur olacakları gün, orada taş taş üstünde bırakmayacaklardır. Onun önünü almak için Heyet-i Vekile ne düşünüyor? On beş köyü tahliye mecbur oldular, oralarda yapmadıkları bir şey bırakmadılar."³⁷⁹

21 Aralık 1920'de Meclis'te seyahat varakası konusu müzakere edildi. Karesi Mebusu Vehbi Bey İstanbul ve Anadolu olarak iki bakımdan görüşlerini belirtti. Anadolu hareketine taraftar olup İstanbul'da kalan vatanseverlerin orada kalması gerekirdi zira İstanbul'dan vazgeçilmemiş, geri alınması hedeflenmişti. Anadolu'ya sığınacak olurlarsa da kabul edilmeliydiler. Onun dışında oradan bir tek memura ihtiyaç yoktu. İhtiyaç duyulanlar da zarar etmemek şartıyla alınabilirdi. Anadolu'ya gelince, ticaret, alışveriş, sağlık amacıyla gidenler olup, onlardan dönecekler vardı. Bunlarda öyle gidiş geliş kabul edilmemeliydi. Vehbi Bey gerekçesini şöyle açıkladı: "Maalesef tahkikatımıza göre bugün Edirne'de *Te'min* paçavrasını çıkaran kişi gerçekte bir Anadoluludur. Anası babası Anadolulu bir adamdır. Binaenaleyh Anadolu'nun içerisinde dökülen kanlara sebep olanlar da yine Anadolu'dur. İstanbul'dan geliyor, Anadoluludur diyerek gidiş geliş kabul edecek değiliz. Bunları tetkik etmek de iktiza eder. Bir de buradan gidecekler vardır. Buradan gidecekler bendenizce, ister iyi, ister fena olsun, aramızdan gitmek istiyor mu? Ticaret için gitmek isteyenler hükûmetçe düzenlenen usul çerçevesinde bu işi yapmalılardır. Bunun dışında gitmek isteyenler de bu da mahalli hükûmetin valisinin yetkisine bırakılmalıdır. İtimadınız yoksa orada tutmayınız... Gidecekleri vesika hususunda tedirgin etmemekle beraber, gelecekler hakkında sağlam tahkikat yapmadıkça memleket içerisine kabul etmemek ve arz ettiğim kısımdaki adamları hiç kabul etmemek memleketin selameti iktizasındandır."³⁸⁰

Bolu Mebusu Fuat Bey, 27 Şubat 1921'de Meclis'e verdiği önergede Trakya'da Yunanlıların Müslümanlara yaptıkları baskı ve zulümlerden bahsediyor, acilen tedbir alınmasını istiyordu. Fuat Bey'in verdiği bilgilere göre Edirne ve bağlı yerlerde işlenen Yunan zulümlerinden bazıları şunlardı: "Mevsukan vuku bulan istihbaratıma nazaran Trakya'da devam eden tazyik ve işkence bir haftadan beri bütün şiddetiyle tevessü ve umum İslamlara teşmil edilmiştir. Kırkkilise'de icra memur-ı sabıkı Mehmet, Kızılıkdereli Ahmet, Malikzade Süleyman, Postacı Sabri, Kayyumoğlu İsmail Bey efendilerle Dokuzöyük, Karacafer, Yenice ve saire umum kura eşraf ve ayanı ve Edirne,

³⁷⁹ TBMMZC, İ 96, 9 Kasım 1920, C 1, s. 317.

³⁸⁰ TBMMZC, İ 118, C. 2, 21 Aralık 1920, s. 470.

Tekfurdağı, Gelibolu civarları kelepçeli olarak zindanlara sevk edilenlerin adedi bine baliğ olmuştur. Vahşi ve hunhar Yunanlıların pençe-i kahr ve zulmü altında inleyen zavallı Trakya Müslümanlarının da tahfif-i âlâmı için Heyet-i Vekile tarafından tedabir-i seria ve müessira icrasını arz ve teklif eylerim.”³⁸¹

Londra Konferansı'nda Trakya sınırı olarak 1913'te tespit edilen sınır esas alınmıştı. Batı Trakya Heyeti adına Sabuncuzade Bedrettin imzasını taşıyan ve Batı Trakya'nın geleceği hakkında görüşleri içeren mektubun bir kısmı Saruhan Mebusu Avni Bey tarafından okundu. Mektupta Batı Trakya ile görüşler şöyle belirtiliyordu: “İstanbul Antlaşması'yla anavatandan zorla ayrılan üç bin Türkün yaşadığı Dedeağaç, Gümülcine sancakları Türk'tür, sonsuza kadar Türk kalacaktır. Bugünkü millî Anadolu üç yüz bin öz Türk kardeşini feda edemez. Trakya bölünmez bir bütündür. Bu iki sancak anavatana katılmak için tekrar çok kan dökecek ve bunun sorumlusu Batı olacaktır. Batı Dedeağaç ve Gümülcine'nin doğrudan TBMM'ye katılmasını kabul edemiyorsa idare şeklinin belirlenmesini kendisine bıraksınlar.”³⁸²

Meclis'in 4 Nisan 1921 tarihli oturumunda Yunanistan'a götürülen Türk esirlerin aç bırakıldıkları, ağır işlerde çalıştırılarak öldürüldükleri, bunların kurtarılması için bir an önce harekete geçilmesi hususunda Hariciye Nezareti'nden gelen 13 Mart 1921 tarihli yazı görüşüldü.³⁸³ Aynı günkü oturumda Tekirdağ, Çorlu, Uzunköprü, Dimetoka ve Kırklareli'nde Müslümanların tutuklanarak Edirne'ye sevk edildiklerinden bahsedildi. Bunlara karşılık verilmesi ve bu durumun protesto edilmesi istendi.³⁸⁴

Yunanlıların Batı Trakya'daki Müslümanlara uyguladıkları mezalimler hakkında Meclis'e gelen telgraflar gündemde önemli yer tutuyordu. Bunlardan bazıları şunlardı:

1- Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti delegesi Tevfik Bey'den alınan protesto telgrafi,

2- Yunanlıların Batı Trakya'da yaptıkları zulüm ve vahşeti protesto ettiklerine dair Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Murahhası İskeçeli Doktor Tevfik Bey'den alınan protesto telgrafi.³⁸⁵

7 Temmuz 1921'de Hariciye Vekaleti'nin İstanbul'da gerekli yerlere gönderilmesi için hazırladığı telgraf okundu. Telgrafta Yunan mezalimi karşısında sunulan öneriler şöyleydi: “Anadolu-i Garbi ve Trakya'da Yunanlıların icra ettikleri mezalim malum-ı alileridir. Birçok vatandaşlarımız buldukları mahallerden eski Yunanistan'a nakledilmiş olup orada sefil ve perişan bir halde sürünmektedirler. Bunlardan esnan-ı askeriye haricinde bulunanlarla malul ve kadınların istihlası için Hilal-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla beynelmilel Salib-i Ahmer nezdinde teşebbüsât-ı müessirede bulunulmasını

³⁸¹ TBMMZC, İ 158, C. 2, 27 Şubat 1921, s. 491-492.

³⁸² TBMMZC, İ 16, C. 2, 4 Nisan 1921, s. 366.

³⁸³ TBMMZC, İ 16, C. 2, 4 Nisan 1921, s. 366.

³⁸⁴ TBMMZC, İ 16, C. 2, 4 Nisan 1921, s. 366.

³⁸⁵ TBMMZC, İ 25, C. 1, 25 Nisan 1921, s. 78-79.

ve Yunanistan'da kalacak esir-i harplerimizle esnan-ı askeriye dahilinde bulunan vatandaşlarımıza daha insani bir surette muameleyi temin zımında beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti'nin bir tahkik heyeti göndermesini temin buyurmanızı bilhassa rica eder ve bu baptaki cevapname-i alilerine sabırsızlıkla intizar eylerim efendim.”³⁸⁶

Atina'da esir bulunan Cafer Tayyar Paşa'nın Yunanlılar aleyhinde casusluk yaptığı iddiasıyla hapsedilmesi de Meclis'in gündeminde yer aldı. Vekillerden bazıları Türklerin elinde bulunan Yunan subaylarına da aynı muamelenin yapılmasını talep ettiler. BMM 6 Kasım 1921'de İstanbul'da bulunan İtilaf devletleri komiserlerine, Cafer Tayyar Paşa'ya yapılan muamele devam ederse, Yunan subaylarına da aynı muamelenin yapılacağını bildirdi.³⁸⁷

13. Mudanya Mütarekesi ve Edirne'nin Tahliyesi

Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki Yunan yenilgisinden sonra İtilaf devletleri 1922'de Paris'te bir araya geldiler. Aldıkları karar Edirne ve Kırklareli dışında bütün Doğu Trakya'nın Türklere bırakılmasıydı. Ankara Hükûmeti'nin bu kararı reddetmesiyle yeniden başlayan Türk-Yunan Savaşı Türk ordusunun zaferi ile sonuçlandı. 30 Ağustos zaferinden sonra Doğu Trakya'nın Türklere devir ve teslim süreci başladı.³⁸⁸

29 Eylül 1922'de üç müttefik devlete tebliğ edilen notada, Edirne dâhil Meriç'in batısına kadar Trakya'nın derhal tahliyesi ve bunu kararlaştırmak üzere Mudanya'da müttefik devletler generalleriyle bir konferans yapılması talep edildi.³⁸⁹ Mustafa Kemal Paşa bundan sonraki hedefin “Selimiye üzerinde Türkün al sancağını dalgalandırmak, orada esaret altında kalan Türkleri kurtarmak olduğunu” belirtiyordu.³⁹⁰

Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de toplandı. Konferansın amacı şöyle belirtilmişti: 1- Yunan kuvvetlerinin Doğu Trakya'da geri çekilecekleri hattı belirtmek. 2-Yunan kuvvetleri ve mülki idaresinin Doğu Trakya'yı tahliyesiyle TBMM Hükûmeti memur ve jandarmalarının bölgeye yerleştirilmesi. 3- İşgal devresinde bu bölgenin düzeni ve güvenliği için kontrolü sağlamak.³⁹¹

Görüşmeler sırasında Türk heyetinin başında bulunan İsmet Paşa Yunan kuvvetlerinin Meriç nehrinin sol tarafına çekilmesini istedi. Yunan Generali Mazarakis bu isteğe karşı çıkarken, İtilaf devletleri de hemen kabule yanaşmadılar. Konferansın üçüncü gününde müttefik devlet generalleri, Türklerin Doğu Trakya'ya geçirilecek jandarma ve memur sayısı ile savaşın sona erdirilmesi isteğini kabul ettiler. Mustafa Kemal Paşa heyete bölgenin derhal boşaltılarak Türklere teslim edilmesini, aksi halde görüşmeleri keserek yurda dönmelerini bildirdi. İngiltere'nin uzlaşmacı olmayan tutumu nedeniyle

³⁸⁶ TBMMZC, İ 48, C 2, 9 Temmuz 1921, s. 207.

³⁸⁷ TBMMZC, İ 104, C 1, 3 Kasım 1921, s. 51.

³⁸⁸ TBMMZC, İ 112, C. 1, 4.10.1922, s. 276-278.

³⁸⁹ TBMMZC, İ 117, C. 1, 11.10.1922, s. 350.

³⁹⁰ TBMMZC, İ 112, C. 1, 4.10.1922, s. 276-278.

³⁹¹ TBMMZC, İ 117, C. 1, 11.10.1922, s. 351.

görüşmeler kesildi. Görüşmeler 7 Ekim'de Türk heyetinin Yunan askerlerinin Meriç Nehri'nin sol tarafına çekilmesi hakkındaki taleplerinin müttefikler tarafından kabul edilmesinden sonra yeniden başladı. Yunanlılar, Doğu Trakya'da Meriç nehrinin soluna çekilmeyi kabul etmiyor, sınır olarak 1915 yılında tespit edilen Meriç nehrinin doğusundaki bölgeyi esas alıyorlardı. Konferans Türk heyetinin Doğu Trakya sınırı konusundaki kararlı tutumu ve İngiltere'nin bu isteği kabul etmesiyle sonuçlandı. Yunanistan bu kararı üç gün sonra onaylamak zorunda kaldı.³⁹²

Mudanya Mütarekesi 11 Ekim 1922'de imzalandı.³⁹³ 14-15 Ekim'den itibaren sözleşmenin yürürlüğe konulması, 15 gün içinde Yunan ordusunun Meriç'in batısına çekilmesi ve bir ay sonra da Doğu Trakya'nın tamamen BMM Hükûmeti'ne teslimine karar verildi. Trakya'yı teslim almak üzere İzmir Mebusu Refet Paşa görevlendirildi.³⁹⁴

Mudanya Mütarekesi'nin 3. maddesine göre, barış antlaşması yapıncaya kadar bölgede güvenliği sağlamak amacıyla Meriç'in sağ kıyısı ve Karaağaç ile birlikte müttefik devletlerce saptanacak yerlere yerleşmek üzere, müttefik askeri birlikleri tarafından işgal edilecekti.³⁹⁵ Bu çerçevede Karaağaç Yunanlılar tarafından tahliye edilerek Fransız askeri kuvvetlerinin işgali altına bırakıldı. Ankara Hükûmeti Karaağaç'ı Edirne'nin bir parçası olarak görüyordu. Karaağaç Edirne-İstanbul demiryolu ulaşımı, askeri savunma hatları ve tren istasyonu dolayısıyla da öneme sahipti. Türkiye Lozan'a giden heyete sınırlar konusunda 1914 sınırının sağlanması talimatını vermişti. Lozan Konferansı'nda Yunanlıların Türkiye'de yaptıkları tahribata karşılık tamirat bedeli olarak Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi gündeme geldi. Türk heyeti, İtilaf devletlerinin ısrarı ve Batı Trakya nüfus yoğunluğundaki artışı göz önünde tutarak Karaağaç'a karşılık Yunanlıların tamirat bedeli ödemesinden vazgeçti.³⁹⁶ 30 Ocak 1923 tarihli Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi'ne göre Karaağaç da mübadele kapsamına alındı. Rumların antlaşmanın imzalanmasından sonraki ilk altı ay içinde göçe zorlanmayacakları karara bağlandı. Karaağaç halkının eskiden işledikleri siyasi ve adi suçlar umumi affa tabi tutuldu.³⁹⁷ Karaağaç 15 Eylül 1923'te Türk Hükûmeti tarafından devir ve teslim alındı.³⁹⁸

Mudanya Mütarekesi'nin 4. maddesi Edirne'nin ulaşım ve ticaretinde önemli yere sahip olan, ayrıca uluslararası ulaşımında önem arz eden İstanbul-Edirne demiryolunun Kuleliburgaz-Karaağaç bölümü hakkındaydı. Buna göre, "demiryolu bağlantısının geçiş yolu özgürlüğünün aksamadan devamı için Svilengrad'dan (Cisri Mustafa Paşa) Kuleliburgaz'a kadar Meriç'in sağ kıyısını izleyen demiryolu kesimi üç müttefik devlet ile

³⁹² Ömer Faruk Kırmıt, "Lozan'a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/1 (2021), s. 156-157.

³⁹³ İsmail Eyyupoğlu, *Mudanya Mütarekesi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002, s. 235-238.

³⁹⁴ *TBMMZC*, İ 118, C. 1, 12.10.1338, s. 361.

³⁹⁵ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I (1920-1945), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 72.

³⁹⁶ Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 171, 188.

³⁹⁷ Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 191.

³⁹⁸ Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 191-198.

TBMM Hükûmeti ve Yunanistan'ın birer delegesinden oluşacak karma komisyonca, özel bir sözleşme ile düzenlenecek denetime bağlı tutulacaktı.” Komisyonca Türk Hükûmeti'ni temsilen Üsteğmen Celaleddin Derviş Bey görevlendirildi. Komisyonun yaptığı toplantılarda demiryolundan geçiş esasları tespit edildiye³⁹⁹ de sonraki yıllarda çeşitli sorunlar yaşandı.⁴⁰⁰

Doğu Trakya'nın Türklere devir ve teslimi işiyle Refet Paşa'nın görevlendirildiği belirtilmişti. 19 Ekim'de Mudanya'dan hareket eden Refet Paşa, beraberindeki 100 jandarma ile saat 15.00'da İstanbul'a ulaştı.⁴⁰¹ Trakya'nın devir ve teslimi işini gerçekleştirmek üzere bölgeye jandarmalar gönderilmesi kararlaştırıldı. Refet Paşa 27 Ekim'de bölgeye gönderilecek birliklerin görevleri hakkında bir talimatname hazırladı. Emniyet ve asayişin sağlanması amacıyla Doğu Trakya'yı jandarma müfettişliklerine teslim etti. Trakya Jandarma Teşkilatı subay ve erlerle birlikte 10 bin 297 kişiye ulaşıyordu. Edirne Jandarma Müfettişliği Albay Mümtaz Bey'in kumandasına verildi. 9, 10, 11, 12 numaralı taburlar buraya bağlandı. Bağlı bölgeler; Yeni Mustafa Paşa, Lalapaşa, Uzunköprü, Dimetoka kazasının Meriç doğusunda bulunan kısmı ile Edirne olarak tespit edildi.⁴⁰²



Türk askeri Edirne'de (1922), Source gallica.bnf.fr/Bibliothèque nationale de France

³⁹⁹ Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 160-162.

⁴⁰⁰ Nurten Çetin, "1927 Türk-Yunan Bayrak Olayı ve TBMM'deki Yansımaları", *TBMM'nin Açılışının 100.Yılı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu, 12-13 Mart 2020*, C. II, Edirne: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2021, s. 905-931.

⁴⁰¹ Hüseyin Kalemli, *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013, s. 58-60.

⁴⁰² Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 100-103.

BMM 8 Ekim 1922 tarihinde Edirne Valiliği'ne daha önce Tekirdağ Mutasarrıfı olarak görev yapmış ve aynı zamanda Trakya Paşaeli Cemiyeti'ndeki hizmetleriyle şehrin genel durumuna hakim olan Şakir Bey'i (Kesebir) atadı.⁴⁰³

Türk jandarmaları, 18 Kasım'da Uzunköprü'yü, 20 Kasım'da İpsala'yı, 23 Kasım'da İnöz'ü (Enez) teslim aldılar. Fransız mıntıkasında bulunan Edirne'nin devir ve teslimi için hazırlanan heyet, 22 Kasım sabahı saat 08.10'da Bahriye Mektebi mızıkasının çaldığı "ey gaziler türküsü" ve alkışlar arasında trenle Sirkeci'den hareket etti. Heyet Edirne'ye götürmek üzere "İstanbul'un Edirne'ye Hediyesi" ibaresini içeren ve 5 metre uzunluğundaki ipekten yapılmış şanlı bir sancağı yanlarına almıştı. Trakya Cemiyeti tarafından sağlanan ve tahsis edilen vagonlarda Trakya heyeti, basın mensupları ve karargâh mensubu çok sayıda subay, memurlar ve itfaiye kıtaları bulunmaktaydı. Plana göre, Cuma namazı Edirne'de kılınacak ve şehitler için Selimiye Camii'nde mevlit okunacaktı. Heyeti karşılamak için Edirne halkı gerekli hazırlıkları yapmıştı.⁴⁰⁴ Tren Makriköy'de (Bakırköy) mola vermiş, yolculara burayı temsilen bir heyet katılmıştı. Makriköylüler aralarında topladıkları parayla satın aldıkları kilim, semaver, telefon makineleri⁴⁰⁵ ve bir kamyoneti⁴⁰⁶ trene yüklediler.

Başlayan kar fırtınası nedeniyle heyet Babaeski'de yolda kaldı. İstanbul'dan gelen 200 kişilik heyete Babaeski'de 150 kadar memur katıldı. Sayıları 400'e yaklaşan heyet üyeleri Babaeski'de misafir edildiler. Kaymakamlık binasında sobalar yakılmış, her şey hazırlanmıştı. Heyettekiler ikişer, üçer kişi olmak üzere kasabanın evlerine dağıtıldılar. Yunan işgali nedeniyle köyde bir araba, bir hayvan dahi kalmamıştı. Yunanlılar erzak adına ne buldularsa gasp etmişlerdi. Köyün pencerelerindeki çerçevelere kadar sökmüşlerdi. Sabahleyin ilk iş Edirne'ye hareket için vasıta sağlamaktı. Vali Şakir Bey, Makriköylülerin Trakya'ya hediye ettikleri küçük kamyonu gazetecilere tahsis etti. Etraftan getirilen 170 araba ile Babaeski'nin bütün misafirleri geceyi geçirmek üzere Havsa'ya doğru yola çıktılar. Havsa'yı teslim alan heyet oradan otomobillerle Edirne'ye hareket etti.⁴⁰⁷

Heyet 24 Kasım'da saat 13.00'da Edirne'ye ulaştı. Heyet şehrin girişinde askeri tören, İzmir Marşı ve halkın sevinç gösterileri ile karşılandı. Vali Şakir Bey, Fransız askeri birliklerini selamlayarak şehre girdi. Yaşlı bir kadın valinin yanına yaklaşarak elini öptü, halk minnet ve şükran duygularını dile getirdi.⁴⁰⁸

⁴⁰³ BCA. 5-30-14/71-95.

⁴⁰⁴ "Edirne Yolunda", *Tanin*, 23 Kasım 1922, nr. 41, s. 3.

⁴⁰⁵ Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 140-141.

⁴⁰⁶ "Edirne Yolunda", *Tanin*, 23 Kasım 1922, nr. 41, s. 3.

⁴⁰⁷ "Edirne'ye Nasıl Girdik", *Tanin*, 27 Kasım 1922, nr.45, s. 1.

⁴⁰⁸ Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 141.



Edirne Belediyesi önünde kurtuluş sevinci (Cengiz Bulut Arşivi)

İstanbul Caddesi üzerinde bulunan Hahambaşılık binası lambalarla aydınlatılmıştı. Yahudi cemaati heyeti alkışlarla karşıladı. 24 Kasım'da düzenlenen törende hazır bulunan Hahambaşı protokol konuşmalarının ardından ilk sözü aldı ve Türk heyetine teşekkür etti.⁴⁰⁹

Edirne'nin BMM'ye devir ve teslimin ardından Edirne Hahambaşısı bir konuşma yaptı ve şehrin kurtuluşundan duydukları memnuniyeti şöyle ifade etti: "Türkler ve biz kardeşiz. Yunanlılar bizi kaç defa "Türkler gelecek diye seviniyorsunuz!" diye tekdir ve tehdit etmişlerdi. Türklerle kalben aşınayız. Yunanlılarla münasebetimiz etiket kabilindedir. Yunanlıların dilini bilmez, adetini bilmez ve kendileriyle ölçü ile konuşmak mecburiyetinde kalırız. Allah kurtardı. Dili, adeti, tabiyeti ve adaleti bizce mücerreb ve müsellim olan Türk idaresinin avdetini görmekle mesut ve bahtiyarız. İşgal günlerinde İslamlar gibi Musevilere de zulmedildi. Sonraları Atina'dan emir geldi, bir vaka olunca valilerine giderek bizi himaye eder görünürdü. Böyle görünmesinin sebebi de Avrupa'ya aksetsin ve siyasi menfaatler temin eylesin arzusu idi. Nitekim Çorlu'da muteberandan iki Musevi'yi Vize yollarında suret-i gaddaranede katlettiler. Bugünleri de gösteren Cenab-ı Hakk'a hamd u sena Türk zaferinin hayranıyız. Mustafa Kemal Paşa'nın sadık bendeleriyiz. O Mustafa Kemal Paşa ki Yunanlılar isminden bile titriyorlardı. Bizi, Kemal ismindeki Musevilerin adlarını Samuel'e çevirmek mecburiyetinde bırakıyorlardı, Kemal ismini taşıdığı için bir Musevi'yi hapsetmişlerdi. Trakya'da ekalliyet meselesi yoktur. Türkiye zamanında köylere kadar Museviler, Musevi bakkalı, Musevi tüccarı yapılmıştı. Fakat Yunanlılar zamanında bir Hristiyan köyünde tek bir Musevi yaşayamazdı. Biz Türklerden memnunuz. Yunan idaresi zamanında geceleri şehrin büyük caddelerinde bile pek de serbestçe dolaşamazdık. Şimdi müsterih ve memnunuz. Son ayı buhran ile geçirdik. Bir ay evveliyle bugün arasında yukarıda söylediğim gibi yer ile gök kadar bir fark, bir mesafe vardır."⁴¹⁰

⁴⁰⁹ Gülerüz, *Tarihte Yolculuk*, s. 205.

⁴¹⁰ "Edirne Hahambaşısının Beyanâtı", *Tanin*, 30 Kasım 1922, nr. 48, s. 2.

25 Kasım'da Edirne'nin teslimi hakkındaki protokol imzalandı. Protokol belli başlı şu hükümleri içeriyordu: "25 Kasım öğleden sonra, Edirne, Babaeski, Havsa kazalarıyla Yeni Mustafa Paşa kazasının bir kısmında TBMM Hükûmeti idaresi kurulmuştur. Buralarda Yunanlılar tarafından yapılan tahribat ve ortaya çıkan hasar belirlenmiş olup, tazmin için TBMM'nin yasal süreci başlatma hakkı bulunmaktadır. Müttefik devletlerin ve Türk memurlarından oluşan tali komisyonun tespit ettiği bütün taşınmazlar, emval-i menkule ve resmî evraklar Türk Hükûmeti'ne aynen teslim edilmiştir. TBMM Hükûmeti Yunanlılar tarafından tercüme bürosuna verilen ve Gümülcine'ye götürülen evkafa ait evrak ve tapu defterlerinin mümkün olur olmaz iade edileceği hakkında Trakya Yunan Valisi General Kategakis'in verdiği güvence kaydedilmiştir. Zabıtname 25 Kasım'da Edirne Valisi Şakir Bey ile komisyon başkanı Fransız Kaymakam Dukas; İtalyan Kaymakam Kiyampi ve İngiliz Binbaşı Baggalai arasında imzalanmıştır."⁴¹¹



Edirne'nin tesliminde Şakir Bey ve Galip Bey müttefik komisyon üyeleriyle (Cengiz Bulut arşivi)

Şakir Bey 26 Kasım 1922 tarihi itibarıyla Doğu Trakya'daki şehir ve kasabaların teslimi işini tamamladı.⁴¹² Refet Paşa'ya bazı açıklamalar yapmak üzere İstanbul'a giden Şakir Bey, müttefik devletlerin oluşturdukları komisyonların devir ve teslimi işinden sonra bölgede misafir olarak kaldıklarını, iç işlerine herhangi bir müdahalede bulunmadıklarını ifade etti. Şakir Bey, 13 Kasım'da Tekirdağ teslim alındığında, hükûmet konağına törenle Türk bayrağının asılması sırasında İngiliz işgal kumandanı ve müttefik heyeti başkanı General Nemerî'nin, diğer müttefik heyet üyelerinin ve bir müfreze İngiliz askerinin orada hazır olduklarını belirtti.⁴¹³

⁴¹¹ "Teslime Ait Protokolün Ahkâmı", *Tanin*, 30 Kasım 1922, nr. 48, s. 2.

⁴¹² Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 156.

⁴¹³ "Edirne Valisinin Beyanâtı", *Tanin*, 16 Kasım 1922, s. 3.

Ankara Hükûmeti, bölgenin devir ve teslim işinden sonra, İstanbul'da Trakya'nın teslim işlerini yürütmüş olan Refet Paşa'nın Trakya'daki askeri teşkilatın başına geçmesini uygun gördü. İstanbul'daki görevini 16 Aralık 1922'de Adnan Bey'e devreden Refet Paşa, 24 Aralık'ta karargahı ile Tekirdağ'a gitmek üzere Sirkeci'den hareket etti. 25 Aralık'ta Tekirdağ'da karargâhını kurarak göreve başladı. 8 Ekim 1923 tarihine kadar bu görevi yürüttü.⁴¹⁴



Trakya'nın ilk kumandanı kumandanı Refet Paşa (TİTE. FK.39G67B67-400)

Doğu Trakya'nın kurtuluşu Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılmasıyla tamamlandı. 15 Eylül 1923 tarihinde Karaağaç'ın Türklere devir ve teslimi hakkındaki protokol, Vali Vekili Abdullah Naci Bey (Akbay) ile Yunan Valisi Mavridis arasında Karaağaç'ta imzalandı.⁴¹⁵ Öğleden sonra saat 15.00'da hükûmet dairesi önünde toplanan halk ve mektepliler, mebuslar ile eski sınır bölgesine hareket ettiler. Orta Tulumba mevkiindeki Balkan Savaşları'nın ebedi bir hatırası olan Şehitler Abidesi önünde yapılan beş dakikalık saygı duruşunda sonra, saat 15.30'da muazzam bir tezahürat ile Karaağaç'a ulaşıldı. Öğrenciler tarafından Yunanlıların diktikleri abideler balta ve kazmalarla ortadan kaldırıldı. Kurtuluş şerefine Karaağaç'a bayraklar asıldı.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Akın, *Trakya'nın Türklere...*, s. 156-158.

⁴¹⁵ Abdullah Naci Bey, Cumhuriyet dönemi ilk Edirne valisidir. Edirne Valisi Şakir Kesebir'in 11 Ağustos 1923 tarihinde Çatalca Milletvekili olmasıyla vekaleten Edirne Valiliği'ne atandı. Karaağaç'ın Türkiye'ye teslimi sırasında Türkiye'nin temsilciliği görevini üstlendi. Karaağaç'ı teslim alan heyette Şakir Kesebir de Çatalca Milletvekili olarak hazır bulundu. Mehmet Ağırman, *Cumhuriyet Döneminde Edirne Valileri*, Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2012, s. 43-44, 41.

⁴¹⁶ *Edirne Postası*, 16 Eylül 1928, s. 1.



Karaağaç'ın tesliminde mebuslar -14.09.1923 (Cengiz Bulut arşivi)

14. Tahliye Sonrası Edirne'nin Durumu

Trakya'daki Yunan idaresi Türk halkı için çok acı bir tecrübe oldu.⁴¹⁷ Edirne Valisi Şakir Bey'in, Doğu Trakya'daki Yunan tahribat ve mezalimiyle ilgili tespitleri şöyledir: "Yunanlılar tahliye esnasında maalesef pek çok tahribat yapmışlardır. Özellikle çift hayvanları ve nakliye araçları yarı yarıya gasp edilerek götürülmüştür. Gezdiğim yerlerde edindiğim fikre göre, bu suretle Müslümanlardan alınan nakliye araçlarının ve çift hayvanlarının miktarı 30 binden fazladır. Öyle köyler vardır ki, 400 hane elinde ancak 13 çift hayvan kalmıştır. Yakılan köylerden ancak Sefaalan, Üsküpdere ve Kızılcamüsellem köyleri hakkında malumat alabildim. Bu köylerde camiler ve bütün evler birer kül yığını halindedir. Henüz teslim almadığımız bölgeden gelen şikâyet ve müracaatlara göre oralarda pek çok tahribat olduğu anlaşılıyor."⁴¹⁸

Şakir Bey ayrıca Trakya'daki gayrimüslimler hakkında da şu bilgileri veriyordu: "Köylerde gayrimüslim ahali kalmamıştır. Kasabaların hemen hepsinde az çok birer miktar gayrimüslim ahaliye tesadüf ettim. Bilhassa Kırkkilise ve Tekfurdağı bunların miktarı ziyadedir. İçlerinde ileri gelen tabakadan birçokları vardır. Her yerdeki Musevi cemaatleri Yunan esaretinden kurtulmuş olmalarından dolayı beyan-ı minnet ve şükran eylemektedir. Kalan Rum ve Ermeniler bidayeten muhteriz olmakla beraber idaremizin adalet ve şefkatini anlayarak derhal bir iki gün içinde sükûn ve emniyetle iş ve güçlerine başlamaktadırlar. Hatta idaremize geçen yerlerde gayrimüslim ahaliye karşı gösterdiğimiz bu himaye ve şefkat siyaseti nedeniyle daha önce Yunanlılar tarafından zorla götürülmüş olan bazı Rum ve Ermeniler bile geri dönmek arzusunu göstermektedirler. Aleyhimizde zaman zaman çıkarılan propagandalara karşı Trakya'daki Rum ve Ermenilerin bu son vaziyeti yatıştırıcı bir cevap teşkil eder."⁴¹⁹

⁴¹⁷ *Edirne Millî Gazete*, 3 Ekim 1927, s. 114, s. 1.

⁴¹⁸ "Edirne Valisinin Beyanâtı", *Tanin*, 16 Kasım 1922, s. 3.

⁴¹⁹ "Edirne Valisinin Beyanâtı", *Tanin*, 16 Kasım 1922, s. 3.

Doğu Trakya'nın Türk idaresine alınmasından sonra, Trakya'da Yunanlılarla iş birliği yapanlar tutuklandılar. Yunan Parlamentosu'nda mebus olarak bulunan, bir Yunanlı gibi harp tahsisatını kabul eden ve Yunan Kanun-ı Esasi'sine sadakat yemini eden Müslüman ve gayrimüslim Trakya mebusları tutuklananlar arasındaydı. Edirne'den Küçük ve Büyük İbrahim beyler, Kırkkilise'den Şükrü, Uzunköprü'den Yanyalı Ferid, Hasan, Hikmet, Tekirdağ'dan Tayyip ve Hacı Recep efendiler. Uzunköprü'de fotoğrafçı Marto ve Kırklareli'nde bulunan Mebus Kaçaraki efendiler mahkemeye verilerek tutuklandılar. Yunan emellerine hizmet eden halktan bazıları da tutuklandı.⁴²⁰

30 Ocak 1923'te Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Türk ve Yunan Ahalinin Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol'e göre, Edirne'den Yunanistan'a sevk edilen Rumlar demiryolu ile gittiklerinden eşyalarını beraberinde götürdüler. Fabrika sahipleri bütün makine ve teçhizatlarını yanlarına alarak ayrıldılar ve gittikleri yerlerde işlerine devam ettiler. Mübadele ile Yunanistan'a gitmek zorunda kalan Rum Altınalmaz ailesi Karaağaç girişindeki kendilerine ait buzhane ve değirmendeki makineleri sökerek Yunanistan'a taşımıştı. Yine Karaağaç'taki ipek fabrikasının tüm makineleri sahibi Rum Dimitri Dimitriyadis tarafından sökülerek Yunanistan'a götürülmüştü. Bazıları evlerinin kiremitlerini, yıktıkları binaların kiremit ve kerestelerini, fabrikalardaki makineleri, çiftçiler ziraat aletlerini ve ambarlarındaki hububatı Yunanistan'a taşımışlardı.⁴²¹ Hariciye Vekili İsmet Bey 16 Eylül 1923 tarihinde İstanbul Murahhaslığı'na şu bilgileri vermektedir: "Erkan-ı Hârbiye-i Umumiye'den alınan malumata nazaran Karaağaç ve Demirtaş köylerindeki binalar Yunanlılar tarafından yıkılarak enkazının diğer kuraya nakledilmekte ve bu gidişle tahliye hitamında mezkûr köylerin ancak toprak yığını halinde teslim edileceği anlaşılmaktadır. Karaağaç'taki Fransız tabur kumandanı ile konsolosların tahribatı makamat-ı aidesine yazdıklarını Trakya karargahında Miralay Abdurrahman Nafiz Bey'e ifade etmiştir. Karaağaç'ın harabe olarak elimize geçmemesi için serian teşebbüsat-ı siyasiyede bulunulması İcra Vekilleri Heyet-i Celilesi'nden emru iş'ar buyrulduğundan bu hususta müracaatınızın tekid ve tecdid olunmasını rica ederim."⁴²²

Yunanlılar Karaağaç'ın enkazıyla gittikleri yerlerde adeta yoktan yeni bir Karaağaç kurdular. Diğer taraftan şehrin ekonomisinde önemli rol oynayan Rumların bölgeden ayrılması ve beraberlerinde üretim araçlarını götürmeleri kentin ekonomisini olumsuz etkiledi.⁴²³

Yunanlılar bölgeden çekilirken işlerine yarayacak ziraat alet, araç ve gereçlerini tahrip ettiler; bazılarını da götürmüşlerdi. Hayvanları gasp etmişlerdi. Ziraat için gerekli çift hayvanlarının Bulgaristan'dan getirilmesi düşünülüyordu. Edirne'de Ziraat Bankası sermayesi bile Yunan hırsızlığına maruz kalmıştı. Resmî evraklar kısmen Gümülcine'ye nakledilmişti.⁴²⁴ Yunan kuvvetleri Trakya'da Müslüman evlerini yakmak ve yağmalamak

⁴²⁰ "Trakya'daki Hainlerin Tevkifi", *Tanin*, 30 Kasım 1922, nr. 48, s. 2.

⁴²¹ Güngör Mazlum, "Mübadil Kent Edirne, Nüfus Mübadelesini Gerektiren Sebepler", *Uluslararası Mübadele Sempozyumu ve Mübadelenin 94. Yılına Anma Etkinlikleri*, Tekirdağ: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017, s. 458.

⁴²² BOA. HR.İM.42-27/6.

⁴²³ Özkan, "Mübadele'nin Edirne...", s. 60.

⁴²⁴ "Trakya Ziraatinin İhyası", *Tanin*, 5 Aralık 1922, nr. 53, s. 3.

maksadıyla çeteler oluşturmuşlardı.⁴²⁵ Edirne'yi tahliye ederken Gazimihal Mahallesi civarında bir Müslüman kahvehanesini saman ve gazla ateşe vermek istemişler ancak Fransız kıtasının zamanında yetişmesi sayesinde bu tarihî belde toptan yakılmaktan kurtulmuştu.⁴²⁶

Piyasada bazı gıda maddeleri temin edilemiyordu. Şeker bu ürünlerden birisiydi. Bu durumdan istifade eden bazı tüccarlar şeker piyasasını yükseltmişlerdi. Bunlardan bazıları şeker satışını tekel altına almışlardı. Şeker almak için kendilerine başvuran esnafa, ellerinde yarım vagon şeker olduğu halde, şeker olmadığını ifade edenler vardı.⁴²⁷ İşgal döneminde Türk-Müslüman ahalinin birçoğu İstanbul ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmış, sanat ve ticaret günden güne gayrimüslimlerin eline geçmişti.⁴²⁸ Ekonominin bozulması nedeniyle bazı Yahudi tüccar ve esnaf da bölgeden ayrılıyorlardı.⁴²⁹ Edirne'nin gül bahçeleri, bağları, orman ve koruları da Yunan bozgunundan nasibini almış, viran olmuştu.⁴³⁰

Yunanlılar işgal sırasında kendi vatandaşlarına ait olmayan bütün sağlık kuruluşlarını kapatmışlardı. Belediye Hastanesi'nin başhekimliğini Musevi Dr. Gazet⁴³¹ yapıyordu. Edirne Asker Hastanesi'nin başhekimliğine de bir Yunanlı doktor getirilmişti. Doktorların şehirden ayrılabilmesi için onaylı bir izin belgesi almaları şart koşulmuştu. Bunun dışında şehirde dolaşmalarına izin verilmiyordu. Bir doktorun Bulgaristan'a gitmesi üzerine bütün hastane personeli göz altına alınmış ve daha sonra Atina'ya gönderilmişlerdi.⁴³² Doğu Trakya'da işgal sırasında bazı yerlerde çiçek hastalığı ortaya çıkmış, Yunanlılar tarafından aşısı yaptırılmıştı. Kış şartları, açlık ve yoksulluktan dolayı dizanteri, kanlı dizanteri, tifo, iltihap, verem, kuduz ve nezle gibi hastalıklar yaygındı. Ayrıca cilt hastalıkları, astım, siyatik, asabiye, kalp ve fitik görülüyordu. Ekmekteki kepek fazlalığının neden olduğu diyare denilen beslenme kaynaklı bir hastalık da bunlar arasındaydı.⁴³³ Tunca ve Meriç nehirlerinin taşmaları ile oluşan yapay göller nedeniyle Malarya hastalığı çok yaygındı. 1922 yılında Enez, Ergene, Meriç çevresi hastalığın en yoğun görüldüğü yerlerdi.⁴³⁴ Cumhuriyet döneminde Sıtma Mücadele Teşkilatı kurularak hastalıkla mücadele edilmiş ve hastalığın etkisi giderek azaltılmıştır.⁴³⁵

⁴²⁵ BOA. DH.ŞFR. 661-50.

⁴²⁶ "Edirne'yi de Yakmak İstemişler Ama", *Tanin*, 30 Kasım 1922, nr.48, s. 2.

⁴²⁷ *Paşaili*, 3 Mart 1923, s. 1.

⁴²⁸ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 317-318.

⁴²⁹ Özkan, "Mübalede'nin Edirne...", s. 60.

⁴³⁰ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 426-430.

⁴³¹ Mehmet Çanlı, "Yunan İşgal Kuvvetlerinin Tahliyesi Sonrasında Doğu Trakya'da Hilal-i Ahmer'in Sağlık Hizmetleri (1922-1924)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 11/44 (2009), s. 643-644.

⁴³² Ratip Kazancıgil-Nilüfer Gökçe-Ender Bilal, *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, C. 1, 2009, s. 126.

⁴³³ Çanlı, "Yunan İşgal Kuvvetlerinin Tahliyesi Sonrasında...", s. 644-645.

⁴³⁴ Doktor Fahri Cemal, *Türkiye'nin Sıhî-i İctimâî Coğrafyası Gelibolu Vilayeti İnceleme-Dil Özellikleri-Metin-Dizin-Tıpkı Basım*, Haz. Şükrü Baştürk ve Ömer Düzbakar, Bursa: Emin Yayınları, 2017, s. 88.

⁴³⁵ Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 320.

Yunanlılar tahliye sırasında Doğu Trakya'da hastane ve dispanserlerde bulunan bütün malzemeyi de alıp götürmüşlerdi. İşgalin ardından idari teşkilatın hemen kurulamaması, belediyelerdeki bütçe yetersizliği nedeniyle hastane ve dispanserlerin teşekkülü zaman aldı. Bunun üzerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti faaliyete geçti.⁴³⁶ Doğu Trakya'ya İmdâd-ı Sıhhiye Heyetleri gönderildi. Bunun dışında birkaç gün içinde bölgeye doktor ve sağlık memurlarının gönderilmesi kararlaştırıldı. Hastanelerin yeniden döşenmesi ve ihya edilmesi gerekmektedir. Trakya'ya mahsus olmak üzere önemli miktarda hastane malzemesi sağlandı. Trakya Sıhhiye Heyeti'nin tespitinden sonra bu malzemeler kısım kısım Edirne'ye sevk edildi. Edirne'de bir numune hastanesi açılması kararlaştırıldı.⁴³⁷ Hilal-i Ahmer, Yunanlıların harabeye çevirdiği Trakya'da yoksul halka ve hasta muhacirlere gerekli yardımı sağladı. Çorlu'da 30, Kırklareli'nde 30, Babaeski'de 20, Edirne'de 100, Gelibolu'da 30, Malkara'da 10 yataklı; Vize, Malkara, Keşan ve Tekirdağ'da da uygun sayıda yataklı olmak üzere Trakya'nın çeşitli yerlerinde toplam 270 yataktan oluşan birçok Hilal-i Ahmer Hastanesi kurulması planlandı ve hastaneler yapılmaya başlandı. ⁴³⁸ Hilal-i Ahmer'in sağlık yardım çalışmaları Nisan 1923'te tamamlandı.⁴³⁹

15. Sonuç

Tarihî abideleri, zengin kültürü ve nüfusu ile bir Türk-İslam şehri olan Edirne, Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yaptı. Farklı milletlere de ev sahipliği yapan şehir, İstanbul'a giden ulaşım yolları üzerinde yer alması, Osmanlı'nın Balkanlara açılan bir kapısı olması dolayısıyla stratejik önemini her daim korudu. Balkan Savaşları sırasında yaşanan Bulgar işgali Edirne'nin tarihî, kültürel, sosyal ve ekonomik yapısında uzun süre kapanmayacak yaralar açtı. Balkan Savaşlarının üzerinden bir yıl geçmeden Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girmek zorunda kaldı ve savaştan yenik çıktı. Bu savaşta ittifak kurduğu Bulgaristan Trakya topraklarından pay alarak Ege Denizi'ne çıkmak istiyordu. Batı Trakya'nın yerleşik halkı olan Türk ve Müslüman halka baskı ve zulümler uygulayarak göç ettirmeye çalışıyor, bölgeyi Bulgarlaştırmak istiyordu. Ayrıca geri çekilen kuvvetlerini Edirne ve çevresinde toplamıştı. Savaşa İtilaf devletlerinin karşısında katılan Bulgaristan'ın İtilaf devletleri nezdinde şansı olmadı.

İtilaf devletlerinin kararıyla Batı Trakya'da Fransız askeri makamlarının idaresinde Müttefiklerarası Trakya Hükûmeti kuruldu. Böylece Bulgaristan Trakya'daki isteklerinden mahrum kaldı. Ancak Trakya bölgesi Fransa için İstanbul'a giden yolda sadece bir atlama taşıydı. Mondros Mütarekesi'nin 15. maddesi gereğince Uzunköprü-Hadımköy demiryolunun kontrolünü üstlenen Fransızlar, kuvvetlerini gün geçtikçe İstanbul'a kaydırdılar.

⁴³⁶ Çanlı, "Yunan İşgal Kuvvetlerinin Tahliyesi Sonrasında...", s. 641.

⁴³⁷ "Trakya'da Teşkilat-ı Sıhhiye ve Hilal-i Ahmer", *Tanin*, 13 Kasım 1922, nr. 31, s. 1.

⁴³⁸ "Edirne Yolunda", *Tanin*, 23 Kasım 1922, nr. 41, s. 3.

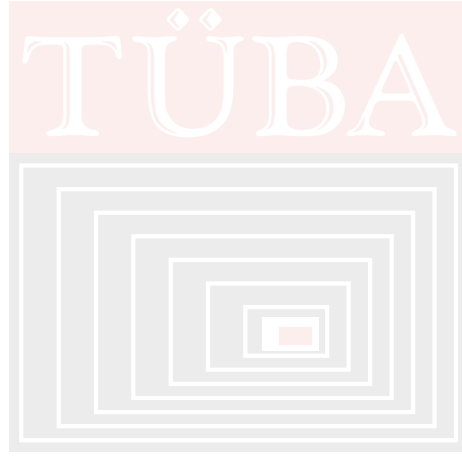
⁴³⁹ Çanlı, "Yunan İşgal Kuvvetlerinin Tahliyesi Sonrasında", s. 644-645.

Trakya üzerinde bir diğer hedefi olan devlet, Yunanistan da bu dönemde harekete geçmiş ve bölgede mütarekenin 7. maddesine işlerlik kazandırma çalışmalarına başlamıştı. Yunanistan Başbakanı Venizelos bölge nüfusunun çoğunluğunun Rumlardan oluştuğunu iddia ediyordu. Bu iddiasını güçlendirmek amacıyla çalışmaları teşvik etmiş, bölgedeki Türk-İslam halkına baskı ve zulümlere başlamıştı. Yunanistan önceliği İstanbul olan İtilaf devletleri tarafından desteklendi. Nitekim Fransızlar bir süre sonra demiryolunun koruması görevini Yunanlılara devrettiler. Yunanlılar için ümit dolu günler belirirken Trakya'nın Türk-İslam halkı için karanlık günler başladı. Bulgar tehlikesi üzerine harekete geçen Edirne'nin ileri gelenleri Trakya Paşaeli Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Asıl tehlikenin Yunanlılar olduğu anlaşılınca cemiyet Yunanlılara karşı Trakya'da sivil mücadeleyi başlattı. Yunanlılara karşı mücadelenin askerî ayağı Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle savunmasız kalan bölgeyi korumak amacıyla bölgeye gönderilen Cafer Tayyar Bey kumandasındaki 1. Kolordu tarafından yürütüldü.

Trakya Paşaeli Cemiyeti Yunanistan'ın bölgedeki demografik iddialarına karşı Edirne ve çevresinin Türk olduğunu savundu. Cemiyetin yayın organı olan *Trakya Paşaeli* gazetesi seslerini Türk ve dünya kamuoyuna duyurmalarında önemli yere sahiptir. Cemiyet gösteri ve mitingler düzenleyerek bölgedeki Yunan iddialarını hükümsüz kılmaya çalıştı. Cemiyet ve 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa ile sürekli irtibat halinde oldular. Bu süreçte Cafer Tayyar Bey İstanbul'dan destek sağlama çalışmalarında bulundu ancak siyasi ve maddi hiçbir destek sağlamak mümkün olmadı. İstanbul Hükûmeti, Millî Mücadele karşıtı siyasetini Trakya'da da gösterdi. İtilaf devletlerinin kararlarına uyulması gerektiği, direnmenin faydasız olduğu düşünülüyordu. Bu nedenle cemiyet üyeleri ve 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'dan yardım sağlama çabaları sonuç vermedi. İstanbul Hükûmeti'nin Edirne ve çevresinde izlediği çekimser tutum, bazı devlet görevlilerinin Yunan idaresini öven tutum ve davranışları halk üzerinde olumsuz etki oluşturdu.

İstanbul'un işgaliyle Edirne ile Anadolu arasındaki bağlantının kopması Edirne'nin durumunu bir kat daha ağırlaştırdı. İlaveten San Remo Konferansı'nın Trakya'yı Yunanistan'a bırakan kararı bölge insanının ümitlerini kırma noktasına getirdi. Cafer Tayyar Bey'in Mustafa Kemal Paşa'nın Trakya'da millî müfrezeler kurulması emrini hemen uygulamaya geçirmek yerine İstanbul'a giderek temaslarda bulunması zaman kaybı olarak değerlendirilebilir. Ayrıca silahlı mukavemet düşüncesi gündeme geldiğinde, cemiyet üyeleri arasında meydana gelen fikir ayrılıkları Yunan taarruzuna karşı hazırlık çalışmalarını zayıflattı. Bu sürede Yunanlılar bütün hazırlıklarını tamamlamış ve taarruza geçmişti. Yunan kuvvetleri karşısında 1. Kolordu'nun savunması ne yazık ki sadece beş gün sürdü. Edirne 25 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edildi. Geri çekilen Türk askeri kuvvetleri ve ileri gelen halktan bazıları Bulgaristan'a geçerek sınırda Yunanlılarla mücadeleye devam ederken, bazıları Anadolu'ya geçtiler. Ankara Hükûmeti cemiyetin Bulgaristan'daki üyeleri ile irtibatını devam ettirdi.

Edirne'nin Türk-İslam halkı Yunan idaresinde çok zor günler geçirdi. Millî Mücadele'de Edirne denilince akla ilk gelen şeyler; göç, sürgün, esaret, açlık ve perişanlıktır. Doğu Trakya, Anadolu ve İstanbul gibi Ankara Hükûmeti'nin zaferi ile bağımsızlığına kavuştu. 30 Ağustos zaferinin sonucu olan Mudanya Mütarekesi ile Trakya'nın Türklere devir ve teslimi gerçekleştirildi. Lozan'da Karaağaç'ın Edirne sınırlarına alınmasıyla kent bugünkü sınırlarına kavuştu. Yunanlıların geri çekilirken Doğu Trakya'da yaptıkları talan ve yağmanın izlerini kaldırmak uzun yıllar aldı. Cumhuriyetimizin yeniden yarattığı kentlerden biri olan Edirne, bugün ülkemizin sınır bekçiliği vazifesini sürdürmektedir.



TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

Kaynaklar / References

Resmî Yayınlar

TBMMZC, İ 10, C 1, 3 Mayıs 1920.

TBMMZC, İ.13, C 3, 9 Mayıs 1920,

TBMMGZC (*Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi*), C I, Devre I, İçtima 1, 17 Mayıs 1920.

TBMMZC, İ.19, C 2, 22 Mayıs 1920.

TBMMZC, İ. 25, C 7, 7 Haziran 1920.

TBMMZC İ 48, C 1, 14 Ağustos 1920.

TBMMZC, İ. 72, C 3, 25 Eylül 1920.

TBMMZC, İ.82, C 2, 13 Ekim 1920.

TBMMZC, İ.96, C 1, 9 Kasım 1920.

TBMMZC, İ.118, C 2, 21.12.1920.

TBMMZC, İ.16, C2, 4 Nisan 1921.

TBMMZC, İ.25, C 1, 25 Nisan 1921.

TBMMZC İ. 20, C 1, 28 Nisan 1921.

TBMMZC, İ.48, C 2, 9 Temmuz 1921.

TBMMZC, İ. 104, C 1, 3 Kasım 1921.

TBMMZC, İ 112, C 1, 4.10.1922.

TBMMZC, İ.117, C 1, 11.10.1922.

TBMMZC, İ 118, C 1, 12.10.1922.

TBMMZC, İ.79, C 1, 24 Temmuz 1922.

TBMMZC, İ 10, C 1, 3 Mayıs 1920.

TBMMZC, İ.13, C 3, 9 Mayıs 1920.

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi

BOA. HR. SYS. 2330/38.

BOA. HR.SFR. 422/74-1.

BOA.HR. SFR. 421/8-8.

BOA. HR. SFR. 421/8-19. BOA. HR.SFR. 421/8/5; BOA, HR. SFR, 421/8/6-3; BOA. HR, SFR, 421/8-7; BOA, HR. SFR, 421/8-12; BOA, HR. SFR, 421/8-13; BOA. HR. SFR. 421/8-14.; BOA, HR. SFR, 421/8-17; BOA, HR. SFR, 421/8-18; BOA. HR. SFR. 421/8-19; BOA, HR.SFR, 421/8-20;BOA, HR.SFR, 421/8/23.

BOA. DH.İ.UM., 20-14.

BOA.DH.ŞFR. 612/62.
BOA. DH.EUM.AYŞ. 29/72-14.
BOA.DH.EUM.AYŞ.16/94.
BOA.DH.EUM.AYŞ.23/6.
BOA.DH.KMS. 51/2-29.2,3,4.
BOA. DH.ŞFR. 101-40.
BOA.DH.KMS. 53-49.
BOA. HR.SYS. 2537/8-4.
BOA. HR.SYS. 1537/78-17.
BOA.HSD.CBYR.3/83.
BOA. DH.EUM.SSM, 63/25.
BOA.HR.SYS. 34-50.
BOA.DH.KMS. 49-34.
BOA. DH.İ.U.M. 20-23/14-34/2.
DH.EUM.SSM. 63/25.
BOA.DH.EUM.AYŞ. 29/72-9.
BOA. DH.EUM.AYŞ. 29/72-11.
BOA.DH.EUM.AYŞ. 29/72-14.
BOA. DH.EUM.AYŞ. 29/72-17.
BOA. DH.EUM.AYŞ. 29/72-17;22;23.
BOA.HR.SFR. 04, 666/56/8.
BOA. MV. 221/68.
BOA. HR.SYS. 2540/8-3.
BOA. DH.EYM.AYŞ. 59/113-5.
BOA. DH.KMS. 60-2/9-5.
BOA. BEO. DH.EUM.SSM. 45/18.1.
BOA. DH.KMS, 60-1/65,2.
BOA. BEO. 4672/350349.
BOA. BEO.4545/340858.03.
BOA. BEO. 4677/350740/3.
BOA. BEO. 4681/351037.
BOA. BEO. 4689/351640.
BOA.HR.SYS. 2772/8.

BOA. DH.KMS. 60-16.

BOA. HR.SYS. 2540/8-3. BOA DH.EYM.AYŞ. 59/113-5.

BOA. DH.KMS. 60-2/9

BOA. DH.KMS. 60-1/70.

BOA. HR.SYS. 2673/1-55. (28 Şubat 1337), BOA. HR.SYS. 2540/4-9.

BOA. HR.SYS, 2540/8-3.

BOA. HR.SYS.2540/8-3.

BOA. HR.HMŞ. 217/40.

BOA. HR.HMŞ.İŞO. 217-40.

BOA. HR.SYS. 2540/8-3.

BOA. DH.EUM. AYŞ, 72/10/1/1.

BOA. DH.ŞFR. 661-50.

BOA.DH.KMS. 62/27-5.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

ATASE. ATAZB, 31/96.

ATASE. ATAZB, 31-96ad, ada.

ATASE. ATAZB, 33/28.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi

BCA. 5-30-14/71-95.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

TİTE. K28G86.

TİTE. K24G56B56.

TİTE. K27G9B9-K27G9B9-5.

TİTE. K49G28.

Marmara Üniversitesi Taha Toros Arşivi

Taha Toros Arşivi, 001637340019.

Taha Toros Arşivi, 001637340019.

Taha Toros Arşivi, 001637340019.

Türk Tarih Kurumu Arşivi

TTK. OFS (Türk Tarih Kurumu, Osman Ferit Sağlam Koleksiyonu)

TTK. OFS_14_65

TTK.TB (Türk Tarih Kurumu, Tevfik Bıyıklıoğlu Koleksiyonu)

TTK.TB.151_76.

TTK.TB.151_73.

TTK.TB.151_74.

Gazeteler

Edirne Millî Gazete, 3 Ekim 1927, 25 Temmuz 1929.

Edirne Postası, 25 Temmuz 1928, 16 Eylül 1928, 19 Eylül 1928.

İkdam, 25 Şubat 1921, 27 Şubat 1921, 3 Mart 1921, 8 Mart 1921, 26 Mart 1921, 29 Mart 1921, 30 Nisan 1919, 2 Mayıs 1919, 3 Mayıs 1919.

İleri, 23 Haziran 1919, 1 Ağustos 1920, 3 Ağustos 1920, 8 Ağustos 1920, 11 Ağustos 1920, 14 Ağustos 1920, 22 Eylül 1920, 8 Ekim 1920, 10 Ekim 1920, 11 Ekim 1920, 2 Ocak 1921, 3 Mart 1921, 4 Mart 1921, 9 Mart 1921.

İstiklal Harbi, 29 Şubat 1920.

Paşaili, 21 Mayıs 1919, 30 Mayıs 1919, 28 Şubat 1923.

Sabah, 2 Mayıs 1919, 3 Mayıs 1919, 4 Mayıs 1919.

Tanin, 13 Kasım 1922, 16 Kasım 1922, 23 Kasım 1922, 27 Kasım 1922, 30 Kasım 1922, 5 Aralık 1922.

Tevhid-i Efkâr, 27 Eylül 1921.

Trakya Paşaili, 2 Aralık 1918, 27 Ocak 1919, 10 Mart 1919, 17 Haziran 1919, 15 Temmuz 1919.

Vakit, 1 Şubat 1921.

Kitaplar ve Makaleler

Ağırhan, Mehmet. *Cumhuriyet Döneminde Edirne Valileri*. Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2012.

Arakelian, Roy. *Edirne (Adrianupolis)*. (Çev. Tomas Terziyan) İstanbul: 2016.

Akandere, Osman ve Hasan Ali Polat. *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşısı Politikaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2011.

Arslan, Merve. Zeynep Çinko Eres, "Arşiv Belgeleriyle 19-20. Yüzyıl Edirne Vilayetinin Eğitim Tarihi Ve Yapıları Üzerine Değerlendirmeler". *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 11/1 (2022): 73-124.

Akın, Veysi. "Trakya Kongreleri ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde Gerçekleşen Yapısal Değişiklikler". *Millî Mücadele'nin 100. Yılı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçışı ve Kongreler Uluslararası Sempozyumu*, 24-26 Nisan 2019. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2021.

Akın, Veysi. "Yunan İşgali Döneminde Edirne'den Bulgaristan'a Sığınan Askerî Okul İdareci ve Öğrencileri". *Belgi*. 22 (2021/II): 657-673.

Akın, Veysi. *Trakya'nın Türklere Devir ve Teslimi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1996.

Akın, Veysi. "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı". *İlmi Araştırmalar*. 1 (1995): 31-38.

Akyüz, Yahya. "Millî Mücadele'de Trakya'daki Kongrelerin Avrupa İle İlişkileri". *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi*, Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Yayınları, 2001.

- Akşin, Sina. *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele-IV, Savaş ve Etnik Temizlik*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.
- Alp, İlker. "Türk İstiklâl Harbi'nin Ahâli Gazetesine Yansımaları". *Humanitas*. 6/11(2018): 257-272.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*, 1919-1920. C. I, III. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Aykut, Mehmet Şeref. *Trakya Millî Mücadele Tarihi Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*. Haz. Hasan Berke Dilan. İstanbul: Alfa Yayınları, 2010.
- Başer, Edip. *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri ve Trakya Politikaları*. İstanbul: IQ Yayıncılık, 2009.
- Başkaya, Muzaffer. "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması". *Akademik İncelemeler Dergisi*. 10/1 (2015): 51-74.
- Belen, Fahri. "İstiklal Harbinde Trakya Harekâtı". *Askeri Mecmua*. VII/101 (1936): 275-281.
- Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Birbudak, Togay Seçkin. "Abdurrahman Nafiz Gürman (1887-1966)". *Atatürk Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.
- Dilan, Hasan Berke. "Vali Salim Paşa'nın Edirne'den Kaçması Olayı ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti". *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi*. Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Yayınları, 2001.
- Bozkurt, Abdurrahman. "Trakya'nın İtilaf devletleri Tarafından Yunanistan'a Devri". *Türkiyat Mecmuası*. Millî Mücadele Özel Sayısı (2019): 25-46.
- Cambaz, Nagihan Ebru. "Millî Mücadele Dönemi'nde Doğu Trakya'da İşgalin Toplumsal Boyutu". *Türkiye Günlüğü*. 151 (2022): 189-194.
- Cambaz, Nagihan Ebru. *İtilaf devletlerinin Doğu Trakya'da İşgal Uygulamaları (1918-1920)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Çanlı, Mehmet. "Yunan İşgal Kuvvetlerinin Tahliyesi Sonrasında Doğu Trakya'da Hilal-i Ahmer'in Sağlık Hizmetleri (1922-1924)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 11/44 (2009): 639-648.
- Çokona, Ari. *20.Yüzyıl Başlarında Anadolu ve Trakya'daki Rum Yerleşimleri*. İstanbul: Literatür Yayınları, 2016.
- Çelebi, Mevlüt. "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-i Nâsihası) 16 Nisan-18 Mayıs 1919". <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/435/turs>.
- Çetin, Nurten. *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2015.
- Çetin, Nurten. "1927 Türk-Yunan Bayrak Olayı ve TBMM'deki Yansımaları". *TBMM'nin Açılışının 100. Yılı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu, 12-13 Mart 2020*. C. II. Edirne: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2021.

- Çetin, Nurten. "Bulgar İşgali Altında Esir Bir Osmanlı Şehri: Edirne". *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*. Ed. Osman Köse. Samsun: Canik Belediyesi Yayınları, 2016.
- Çetin, Nurten. "Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarından Biri: Sürgün (Edirne Örneği)". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 3/5 (2023): 77-94.
- Demirkol, Kurtuluş. "Osmanlı'nın Son Dönemi'nde Edirne Vilayet Hapishanesi: Deveci Han". *Edirne Konferansları I*, Ed. Nurten Çetin, Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Doğruöz, Türkan. "Lozan Antlaşması'nın Ahâlî Gazetesine Yansımaları". *History Studies*. 5/4 (2013): 19-38.
- Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
- Görgülü, İsmet. *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.
- Güner, Zekai. *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.
- Güner, Zekai. "Millî Mücadele Döneminde Batı Trakya'da Bulgar Zulümleri". *Erdem*. 12/34 (1999):119-128.
- Halıcı, Şaduman. *Mütareke Döneminin İşbirlikçileri, Yüzellilik Gazeteciler*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2021.
- Dilan, Hasan Berke. "Vali Salim Paşa'nın Edirne'den Kaçması Olayı ve Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti". *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi*, Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Yayınları, 2001.
- Doktor Fahri Cemal. *Türkiye'nin Sıhhi-i İctimâî Coğrafyası Gelibolu Vilayeti*, İnceleme-Dil Özellikleri-Metin-Dizin-Tıpkı Basım. Haz. Şükrü Baştürk ve Ömer Düzbakar, Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- Erdem, Nilüfer. *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*. İstanbul: Derlem Yayınları, 2017.
- Eyyupoğlu, İsmail. *Mudanya Mütarekesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.
- Güleryüz, Naim A. *Edirne Yahudileri*. İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2014.
- İşım, Burçin. "Rumeli Heyet-i Nâsihası'nın Raporu ve Edirne Valisi Salim Paşa'nın Cevabı". *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 38 (2020).
- Onur, Oral. *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Edirne Yönetim Şekli ve Edirne Valileri*, Edirne: Edirne Valiliği Yayınları, 2004.
- Onur, Oral. *Edirne Belediye Başkanları ve Yaptıkları İşler*. Edirne: Chviyazıları Yayınevi, 2011.
- Özlu, Hüsnü. "İstiklal Savaşı'nda Trakya'da Teşkilatlanma Süreci Lüleburgaz ve Edirne Kongreleri". *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*. 3/6 (2012): 24-51.
- Özalp, Kazım. *Millî Mücadele (1919-1922) II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Özkan, Aytaç. *Mübadele'nin Edirne Vilayeti Uygulaması ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015.
- Kalemlı, Hüseyin. *İstanbul'un Son İşgal Yılı ve Tahliyesi*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.

- Kamil, İbrahim. *Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Anadolu ve Trakya'da Millî Mücadele (1919-1922)*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020.
- Kamil, İbrahim. "Neuilly Barış Antlaşması ve Bulgaristan-Yunanistan Nüfus Mübadelesi (1919-1927)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 60 (2017): 91-118.
- Kamil, İbrahim. "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk Bulgar İlişkileri (1919-19122)". *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*. XVII/35 (2017): 85-119.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları 2010.
- Kazancıgil, Ratip. Gökçe, Nilüfer, Bilar, Ender. *Edirne'nin Sağlık ve Sosyal Yardım Tarihi (1361-2008)*. C.1. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Keleş, Zülal. "Cafer Tayyar Paşa". <https://atamdergi.gov.tr/tam-metin-pdf/922/tur>.
- Kırmit, Ömer Faruk. "Lozan'a Giden Süreçte Mudanya Ateşkes Antlaşması". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21/1 (2021): 145-162.
- Kocatürk, Utkan. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Kutay, Cemal. *Üç Devirde Mehmet Şeref Aykut*. İstanbul: Teknografik Matbaacılık, 1985.
- Maden, Fahri. "Cevad Abbas Gürer (1887-1943)", *Atatürk Ansiklopedisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.
- Mazlum, Güngör. "Mübadil Kent Edirne, Nüfus Mübadelesini Gerektiren Sebepler". *Uluslararası Mübadele Sempozyumu ve Mübadele'nin 94. Yılına Anma Etkinlikleri*. Tekirdağ: Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.
- Mert, Özgür. "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 15/58 (2016): 123-176.
- Nagihan Ebru Cambaz, "Millî Mücadele Dönemi'nde Doğu Trakya'da İşgalin Toplumsal Boyutu". *Türkiye Günlüğü*. 151 (2022): 1-28.
- Peremeci, Osman Nuri. *Edirne Tarihi*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1939.
- Sarısr, Serdar. *Demografik Sürgün (1919-1923)*. İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık, 2006.
- Sarıoğlu, Tarık. "Balkan Savaşları Öncesi Edirne'nin Sosyokültürel Durumu". *Balkan Savaşları ve Edirne*. Ed. İlker Alp, İbrahim Kelağa Ahmet. C. 2. Edirne: Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2020.
- Sarıoğlu, Tarık. *II. Meşrutiyet'in İlanından Balkan Savaşlarına Kadar Edirne (1908-1912)*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2020.
- Sürgevil, Sabri. "Hadımköy-Uzunköprü Arasındaki Yunan Hat Muhafaza Taburu". *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi*. Lüleburgaz: Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, 2001.
- Şallı, Hakan, "Bölgesel Kurtuluştan Millî Mücadele'ye Edirne'nin Sesi: Trakya Paşaeli Gazetesi". *Karadeniz Araştırmaları*. XVIII/72 (2021): 875-904.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968.

- Selvi, Haluk. *İşgal ve Protesto*. İstanbul: Değişim Yayınları, 2007.
- Smith, Michael Ilewellyn. *Yunan Düşü*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002.
- Sancaktar, Fatih Mehmet. "Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi'yle Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilmesi ve Osmanlı Devleti". *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu*. 25-26 Ekim 2018, Trabzon: KTÜ Matbaası 2019.
- Sofuoğlu, Adnan. Yıldırım, Seyfi. *Arşiv Vesikalarına Göre 1921 Londra Konferansı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.
- Soysal, İsmail. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, C. I (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Söylemezoğlu, Galip Kemali. *Yok Edilmek İstenen Bir Millet*. İstanbul: Cumhuriyet Aydınlanma Dizisi, 2001.
- Tağmat, Çağla. "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 9/18 (2013): 29-54.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. C. I*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. C. III*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Toker, Mustafa. *Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kongre Tutanakları (9 Mayıs 1920-13 Mayıs 1920)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2016.
- Toker, Hülya. *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2006.
- Tosyavizâde Dr. Rifat Osman. *Edirne Rehnüması*. İstanbul: Edirne Valiliği Yayınları, 2013.
- Toynbee, Arnold. *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*. Çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.
- Türk, Fahri. "Edirne Bulgar Cemaati ve Polonya Azınlık Okulu". *Bellekten*. 73/268 (2009): 705-720.
- Yaşar, Okan. "Edirne İli'nin Nüfus Hareketleri Bakımından İncelenmesi ve Son Dönemde Göçlere Katılanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri". *Doğu Coğrafya Dergisi*. 14/21 (2009): 195-220.
- Yıldırım, Hatice. *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

*EK 1. Edirne'nin Yunanlar tarafından işgali nedeniyle TBMM önünde yapılan miting,
Ankara, 1920.*



Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Nurten ÇETİN | Trakya Üniversitesi |
nurtencetin[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5428-2539**

2000 yılında Mimar Sinan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden Prof.Dr. Abdülkadir Özcan'ın danışmanlığında hazırladığı "Belgrad'ın Vukuat-ı Sahihası" konulu tezi ile mezun oldu. 2004 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında, Yrd. Doç. Dr. Elçin Macar'ın danışmanlığında hazırladığı "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre 1914 Osmanlı Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi" konulu tezi ile Yüksek Lisansını tamamladı. 2004 yılında Selçuk Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi okutmanı olarak göreve başladı. 2011 yılında Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalında, Prof. Dr. Osman Akandere'nin danışmanlığında hazırladığı "Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa" konulu tezi ile doktor unvanını aldı. Bu çalışma Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 2016 tarihinde yayımlandı. 2012 Yılında Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, TC. Tarihi Anabilim Dalı Öğretim üyesi olarak atandı. 20 Ekim 2017 tarihinde Doçent unvanını aldı. 2018 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Asli üyeliğine seçilmiş olup halen bu görevi sürdürmektedir. Ekim 2017'de Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanlığı görevine, 14 Kasım 2018'de Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü görevine atanmış olup görevi devam etmektedir. 25 Aralık 2019 tarihinde atandığı Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Edebiyat Fakültesi Fakülte Yönetim kurulu üyesidir. (2017-Şubat 2023) 2 Şubat 2023 tarihinde Profesör unvanını aldı. 17 Mart 2023 tarihinde Tarih Bölüm Başkanlığına atandı. II. Meşrutiyet Dönemi, Millî Mücadele Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi ile ilgili yayınları bulunmakta olup bu konulardaki çalışmalarına devam etmektedir.

**Prof. Dr. Nurten ÇETİN | Trakya University |
nurtencetin[at]trakya.edu.tr | ORCID: 0000-0002-5428-2539**

Prof. Dr. Nurten Çetin graduated from Mimar Sinan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History in 2000. The subject of the thesis, prepared under the supervision of Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, is "The Document of Belgrade". In 2004, she completed her master's degree at Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Atatürk's Principles and Revolution History, with the thesis on "1914 Ottoman-Greek Population Exchange According to Ottoman Archive Documents", prepared under the supervision of Assist. Prof. Dr. Elçin Macar. In 2004, she started to work as an instructor of Atatürk's Principles and History of Revolution at Selçuk University. In 2011, she received her doctorate degree from Selçuk University, Social Sciences Institute, Ataturk's Principles and Revolution History Department. The subject of the thesis, prepared under the supervision of Prof. Dr. Osman Akandere, is "The Last Grand Vizier Ahmet Tevfik Pasha". This study was published by Atatürk Research Center of Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History in 2016. In 2012, she was appointed as a lecturer at Trakya University, Faculty of Letters, Department of History, Program of History of the Republic of Türkiye and she received the title of Associate Professor on October 20, 2017. In 2018, she was elected as a Principal Member of the Scientific Board of Ministry of Culture and Tourism, Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History, Atatürk Research Center, and she is still member of this institution. In October 2017, she was appointed as the Head of the Program of History of the Republic of Türkiye. On November 14 2018, she was appointed as the Director of Atatürk's Principles and Revolution History Research and Application Center, she still continues her studies in these institutions. She is the Head of the Library and Documentation Department, which she was appointed to on December 25, 2019. She is a Member of the Faculty Board of the Faculty of Letters (February/2017-2023). She was appointed as the Head of the Department of History on March 17, 2023. She has publications on the Second Constitutional Period, the National Struggle Period and the Republic Period. She continues to work on these periods.